

Tartalom

CENTRUM – Makkai Ádám

MAKKAI ÁDÁM: Bartók és Mozart találkozása; A Da Vinci-kód margójára	5
SZÓCS GÉZA: Makkai mester mágiája (<i>esszé</i>).....	8
MAKKAI ÁDÁM: Először a Föld körül (<i>ön, élet, írás</i>).....	10
ORBÁN JÁNOS DÉNES: Rettenetes Zaddam (<i>esszé</i>).....	35
MAKKAI ÁDÁM: Kutyapest.....	39
FARKAS WELLMANN ENDRE: Tanár Úr, kérem (<i>esszé a Kutyapestről</i>); Makkai Ádámnak, az Óperenciás tengeren túlra	40
BAKONYI ISTVÁN: A Makkai-Petőfi fiktív költészet (<i>tanulmány</i>)	43
PETRÓCZI ÉVA: Egy halhatatlan bibliaparafrázis (<i>esszé</i>).....	46
ZSILLE GÁBOR: Hazajutni nehéz (<i>esszé</i>).....	49
SAITOS LAJOS: Bor és ecet.....	51
PAYER IMRE: Egy világpolgár hazafi (<i>esszé</i>).....	52
S. BÉRES BERNADETT: Szonett + ars poetica – A panasz joga című versről (<i>tanulmány</i>)	54

REDIVIUS – Jelenlét

PETŐCZ ANDRÁS: A Jelenlét a '80-as évek elején (<i>bevezető tanulmány</i>)	60
BECK ANDRÁS: Öltözködés közben; A dolgok természetes rendje.....	66
BÍRÓ JÓZSEF: Szerelem.....	67
BODOR BÉLA: Randevű-rag; Elefánt-rag	68
CSELÉNYI BÉLA: Diákbentlakás	69
ENDRÓDI SZABÓ ERNŐ: zété-nek géjé-nek és cs-nek	70
FILIP TAMÁS: Kései trónbeszéd; Feltételes.....	72
GARACZI LÁSZLÓ: Arc; Huszonhat; A szinkópa-hal rejtély	74
GÁSPÁR KATALIN: Blues egy blúzról;	75
KEMÉNY ISTVÁN: Elit negyed; A falu környéke; Lassú időjárás front.....	76
KISS EMÓKE: Frizura; Rend	78
KUKORELLY ENDRE: A sebek felmutatása; Kísérleti életrajz 1.; Kísérleti életrajz 2.	80
NAGY ATILLA KRISTÓF: Asszonyi állatok kertje.....	82
PETŐCZ ANDRÁS: A tömeg önfeledt pillanata 1-3. variáns.....	84
SAJÓ LÁSZLÓ: A világ ide légvonalban.....	86
TURCZI ISTVÁN: Útban Karthágó felé; Jövő a múltban: jelen	87

LYRA HUNGARICA

VASADI PÉTER: Emberi mesterség.....	90
SZEGEDI KOVÁCS GYÓRGY: Kálvária (<i>In Memoriam Vasadi Péter</i>).....	92
FECSEKE CSABA: Talán; Próbálkozom; Kilátszik belőlem.....	93
LÁZÁR BALÁZS: Csillagalom; Kígyó a fűben.....	95
JASSÓ JUDIT: A testről és a lélekről.....	97
TÓTH CSILLA: a szerelmes versről; a keresésről.....	99
GÁTI ISTVÁN: Dal a nagy büdös semmiről; Torpanások.....	101
GULISIO TÍMEA: Császármetszés; Éléskamra; Nagykorúság; Szívbillentyű.....	104

*

Borító belsők: Bornemisza Rozi

REDIVIVUS rovatunkat szerkesztette Petőcz András. A rovat címlapját az 1981-ben megjelent Jelenlét fedőlapjával illusztráltuk, tervezte: Ábrahám Péter

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBÓL:

Centrumban Ladik Katalin
Keszthelyi Rezső-redivivus

CENTRUM – Makkaí Ádám

Született: Budapesten, 1935 december 16-án.

1954-ben érettségizett Budapesten. Az ELTE francia–magyar szakán harmadéves, amikor a forradalom leverése után Amerikába távozik.

1958: a Harvard Universityn francia–orosz nyelv és irodalom szakon B.A. (cum laude) diplomát szerez.

1958–60: az Iolani gimnáziumban, Hawaiiiban német-, francia-, latin- és orosz tanár.

1960–62: a Ford Alapítvány ösztöndíjával a Yale Universityn általános nyelvészetet tanul. M.A. fokozatot nyer.

1963–64: a Kuala Lumpur-i University of Malaysian általános nyelvészetet tanít mint assistant professor.

1964–66: az American Council of Learned Societies doktori ösztöndíjával a Yale Universityn tanul. 1965-ben Ph.D. fokozatot nyer.

1966–67: a Rand Corporation posztdoktorális kutatója.

1967–68 : a University of California tanára Long Beach-en.

1968-tól nyugalomba vonulásáig a University of Illinois at Chicago docense, majd 1975-től egyetemi tanára.

Meghívott vendégprofesszorként tanított 1985-86-ban Szingapúrban a National University of Singapore-on; 1987-ben a Kong Da Egyetemen, Jilinben, Kínában; Hongkongban 1989-1990-ben a Hong Kong Baptist Universityn; 1990-1992-ben a University of Hong Kongon. Előadásokat tartott a világ számos egyetemén és konferenciákon Észak-Amerikában, Európában, Ausztráliában, Új-Zélandon és Dél-Afrikában. 2004-ben nyugalomba vonulásával a University of Illinois at Chicago Professor Emeritusa címét kapta.

Kultúrtörténeti jelentőségű munkája a magyar költők antológiájának szerkesztése angol nyelven *In Quest of the Miracle Stag* címmel, mely költészetünk nyolc évszázadának legjelentősebb verseit mutatja be, s ennek legszebb ezer versét *A csodaszarvas nyomában* címmel magyar nyelven is közreadta. 1974-ben megalapította a Linguistic Association of Canada and the United States nyelvészeti egyesületet, amelynek ügyvezető és kiadóbizottsági elnöke lett. *American Idioms* című idiómaszótára 1974-től öt kiadást ért meg, több nyelvre lefordították.

Művei:

Szomj és ecet. Versek; Amerikai Magyar Írók, Los Angeles, 1966

K²=13/vagy K a négyzetben egyenlő tizenhárommal (Chicago, 1970)

Jupiter szeme (Héttorony, Budapest, 1991)

A csodaszarvas nyomában – A legszebb ezer vers költészetünk nyolc évszázadából, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002, ISBN 9639372374

Úristen! Engedj meghalni! Petőfi Sándor pokoljárása és megidvezülése (Székesfehérvár, 2002; Budapest, 2003.)

Az erő. Szabálytalan önéletrajz hatodfél évtized barangolásából versben és prózában. Budapest-Chicago, 1979-2003; CET Belvárosi, Bp., 2003

In Quest of the Miracle Stag I-II. The Poetry of Hungary, International Association of Hungarian Language and Culture, 2003, ISBN 9632108140

Jézus és a démonok imája. Összegyűjtött versek, 1952-2005; Atlantis-Centaur–Tinta Kiadó, Chicago–Budapest, 2005

Kutyapest. Válogatott és új versek; Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2010

Díjai, elismerései:

Kossuth-díj (2011)

Kossuth-nagydíj (2016)

Magyar Szent István-rend (2016)

MAKKAI ÁDÁM

Bartók és Mozart találkozása

Bartók Béla mondja:

Angyali lény vagy, nézd, *Mocsári Farkas*,
 rajtad nem fogott ki a huszadik
 század s az atombomba. Hazudik
 ki mászt vall. Ha „letörsz”, magadra hallgass,
 G-moll szimfóniád, s a „Jupiter”,
 no meg a híres-hírhedt *Don Giovanni*
 mellől nem lehet többé elrohanni,
 minden akkordod úgy szól, s úgy visz el
 egy jobb világba, hogy magad is ott állsz,
 zenét és verset mérlegelve mustrálsz,
 hisz’ tudod, hogy *minden galaktika*
 Szférák Zenéjéből hűlt atomokká,
 mint Püthagorasz mondta. Fogadok rá:
 száz év, s zenéd az új pragmatika.

Wolfgang Amadeus Mozart mondja:

Tebenned, szomszéd, „vájtfülű” magyar,
 a Korszellem kelt frigyre népeiddel
 (így igaz ez, többesben, Béla, hidd el!),
 s ezért ha bárkit honvágy dühe mar
 a *Román Tánc*, s *Estéd a Székelyeknél*
 az Alpoktól a Kárpátokon át
 Kínáig viszi mindünk sóhaját
 s ha bárgyú módon már elszenderednél
 jól felriaszt a disszonancia,
 melytől nem kell eliszonyodnia
 senkinek többé. Egykor „törökül”
 én csűrtem-játszadoztam mindenféle
 akkortájt újnak vélt idegenséggel –
 s a „pentatont” rád hagytam örökül.

Chicago, 2003

A Da Vinci-kód margójára

Petri György emlékére

Jézus Krisztus, hogy „feltámadt” volna?
 Ugyan kérem... Hisz' halandó ácsmester volt,
 aki soha meg sem halt igazából,
 tetszhalottként csüggött csak a keresztfán, míg
 Arimátiai József a rómaiaktól kunyerálva le nem
 menekítette,
 ennek utána pediglen fityet hányva a keresztre
 meggyógyították, ő meg már rohant is
 Mária Magdolna szoknyája után, mert jóllehet
 nem beszélt franciául, de azt mégis csak tudta,
 hogy *cherchez la femme* – gógyis egy rabbi is volt azért
 őkelme –,
 s így aztán gyermekeik révén megmaradt a királyi vér
 hogy a Meroving-ház uralkodói – íme a francia kapcsolatot! –
 Dávid királytól származtathassák magvaikat.
 Bomba tömegsiker! Barna Dani szerző máris milliárdos,
 mert ő nagyon szellemes és okos.
 Kinek menjen hát neki?
 Egyrészt a katolikus teológiának,
 ami teljesen rendben volna, hiszen a Borgiák stb., tudjuk;
 aztán magának Istennek, az Egek Urának.
 Petri is megírta, hogy szentcsaládék „zakatolnak” és
 ugrálnak.
 s hogy létrehozván majd feláldozhassa egyszülött fiát,
 a fickós Úristen „tömté” Szűzmáriát.
 Nagyon tanulságos ezen szép költemény:
 Vajh milyen lehetett az Isteni Fallosz: puha vagy
 kőkemény?
 Petri nem említi, hogy Mária kínban sikongott,
 vagy boldogan túrta,
 mégis ezt csámcsogja az irodalmi csürhe,
 mivel ez „posztmodern”, akár a *Da Vinci-kód*,
 csiklandja lágy farkad, meg a petyhüdt csiklód.

Ha valakit zordul elküldsz a pi...ba
 nagy jót tészel azzal, hiszen ott találja
 földi létezése csúcsát néhány percig,
 s bár piruló nejed szerint ez nem *herzig*,
 még szebb e kívánság ha az édesanyja
 pi...jába küldöd – nos, nem készakarva,
 hisz' nem tudod, olvasta-e Thomas Mann-tól
 a *Kiválasztottat*, melyben egy szent pancsol,
 egyszerre bírván az anyaöl védelmét

és a kani gyönyör non-plus-ultra révét.
„Jop tváju máty!” – bőgték felszabadítóink
– zubbonyaik alatt nem volt egy váltás ing,
minden szeszt felittak, denaturált benzint
hánytak sokan vérrel, s nem ismerték Petrit.
Ki káromol szebben, mint a magyar ember?
„Ba... meg az Isten!” – zúgsz beszszelt kedvvel,
ám ha Ő megtenné, teremtő kegyelme
ömlene rá a sok méltatlan emberre...
Istennek nem kell szex, s így Jézus sem tette,
szűzen s ártatlanul szállt fel a keresztre!
Mária Magdolnát lelki szeretettel
tette tanítvánná, s hite nem veszett el,
Ő látta meg elsőnek a Feltámadottat,
bár ez a kanok közt pánikot okozhat.
Itt a Haghia Sophia, női principium
működött a földön, szent equilibrium!
Élj férfi vagy női testben: egy a lelked,
újjászületsz, ember: ezért úgy viselkedj!

Waianae, Hawaiï, 2007

SZÓCS GÉZA

Makkai mester mágiája

Ma, amikor Hawaiï az olcsó magyar álmok szimbólumává és netovábbjává lett, már-már valószínűtlen fordulatnak számít, hogy valaki – egy hawaiï magyar ember – hazaköltözzön szerény pátriánkba, feladva mindent, bár nem feledve. Egy erdélyi, hawaiï, chicagói magyar költő.

1987 kora nyarán – Erdélyből nemrég kiebrudalt földönfutóként – amerikai felolvasó körútra hívtak meg Hámos Lászlóék alapítványa, a Hungarian Human Rights Foundation. Egy kötetemet is megjelentették. Ekkor találkoztam Máraival, Wass Alberttel, és találkoztam újra – életemben másodszor – Faludy Györggyel s még nagyon sokakkal.

A körút egyik helyszíne Chicago volt. Szathmáry Lajos, a híres-nevezetes Szatyri vendége voltam. (Hihetetlen könyvtára volt – azt is engedték szétszóródni, mint annyi fel sem becsülhető értékű hagyatékot a Határ Győzőétől a Hamvas házaspárig.)

A vacsora alatt betoppant Makkai Ádám meg Ignác Rózsa, a Makkaiak aurájával. Ez már önmagában helyet biztosított számára az erdélyi szellemi felsőházban. Ehhez adódott hozzá költőként, fordítóként, szerkesztőként, nyelvészként, egyetemi emberként szerzett hírneve és rangja, némi hawaiï egzotikummal fűszerezve, amúgy Benyovszky-san: Hawaiï magyar királyát lehetett volna képzelni benne. Szóval egy nem mindennapi házigazda s egy nem mindennapi vendég ismeretségével gazdagodtam aznap este.

Kötetlen csevegés folyt, megannyi érdekes téma került szóba az erdélyi magyarság helyzetétől kezdve az ázsiai gasztronómiáig és az alaszakai aranyásókig. Valamiképpen a horoszkópkészítés is. Makkai megemlítette, hogy ezt a fajta tudást is elsajátította, én pedig lefirkantottam neki születési koordinátáimat és ő oda sem figyelve, lazán zsebre tette a feljegyzést, zakója belső zsebébe.

Aztán elment, a háziak is nyugovóra tértek, én is. A vendégszobában aludtam.

Éjfél után kitartó kopogásra ébredtem. Amúgy hálóingben ajtót nyitok – hát ki más áll ott, mint Makkai. Hosszú léptekkel az asztalnál terem, és lepedőnyi papírokat terít ki rá.

– Ne haragudj a késői zavarásért, de elkészítettem a horoszkópodat, és nem álltam meg, hogy meg ne mutassam neked – mondta lezserül, majd elkezdte magyarázni az ábrákon a házakat és bolygóállásokat.

Én már túl voltam egy saját horoszkóppal kapcsolatos meghatározó élményen – Hamvas Bélánénak, Kató néninek köszönhetően – úgyhogy érdeklődéssel hallgattam, amint előadja, hogy mint a rajzon is látható, jelenleg tényleg senkim és semmim, valóban vagabundus vagyok, hazátlan, vagyontalan, ágrólszakadt kóbor poéta, számkivetett vesztes – de *nem telik bele 3 év* (ekkor 34 éves voltam), *átlépek életem negyedik házába*, és minden megváltozik. A világ maga is újrarendeződik, s ezen belül az én privát kis sorsom is; házam is lesz. „viszonyaid konszolidálódnak és *rengeteg pénz lesz körülötted*”.

Azt nem mondta, hogy ez a rengeteg pénz az enyém lesz (és nem is lett), de mágiusan ható látomása a jövőmről így is tökéletesen kielégített: megérintett az egésznek a mágiája, a kételytelen hanghordozás, és nem titkolom: az egész jövőndőlés bizalommal és önbizalommal töltött el.

Hát még amikor eljöttek a hihetetlen 1989-es és 1990-es esztendőik, s a világ is valóban megváltozott, ahogy Makkai jósolta, és az én életem is rendeződött – előbb a Szabad

Európánál, aztán az RMDSZ főtítkáráként, illetve Kolozsvár szenátoraként a bukaresti parlamentben – ha nem gazdag emberként is, de mégsem egyik napról a bizonytalan másikra tengődve: hányszor meg hányszor jutott eszembe a hawaii magyar költő, miközben álmra hajtottam fejem kolozsvári lakásomban. Vagy leltárt készítve életemről azokon a rozoga propelleres repülőgépeken, melyekkel hetente utaztam a fővárosba oda és vissza: az ilyen izgalmas helyzet *mint olyan* kiváltképpen alkalmas és inspiráló számvetésre és sorselemzésre.

Aztán következtek az újabb meg újabb életfordulatok, a további asztrológiai házaknak megfelelően, amelyekre viszont akkor, Chicagóban kevés figyelmet fordítottam. Jobban érdekelt a közeljövőm, mint a távoli. Most már talán arra is kíváncsi volnék, mi történik majd velem életem hetedik házán túl – s itt beugrik egy verssor: A HETEDIK TE MACAD LÉGY... Igaz ugyan ami igaz, hogy eddig is én voltam saját magam, de lehet, hogy akkor majd méginkább az leszek?

S hogy Makkai hogyan és miért költözött haza Pestre Hawaiiból?

Talán, mert ezt olvasta a saját horoszkópjában. Hogy ez fog történni vele.

MAKKAI ÁDÁM

Először a Föld körül

Első amerikai útlevelemet az állampolgársági oklevéllel együtt tíz nap alatt kiküldte a posta sima levélben – húsz dollárba se került, na és senki sem kíváncsiskodott bele... Hazai neurózisaim emlékeként ez erősen meglepett.

Életem új fázisához a régít le kellett zárnom, s ehhez tartozott az első kocsinkat követő zöld Chevrolet eladása, amit annak idején ötszáz dollárért vettem. Mivel nem találtam rá hirtelenjében vevőt, odaadtam Zsuzsának, aki akkor kezdett el járni Eric Waltherrel. Eric épp akkor doktorált filozófiából a Yale-en, amikor én nyelvészetből.¹

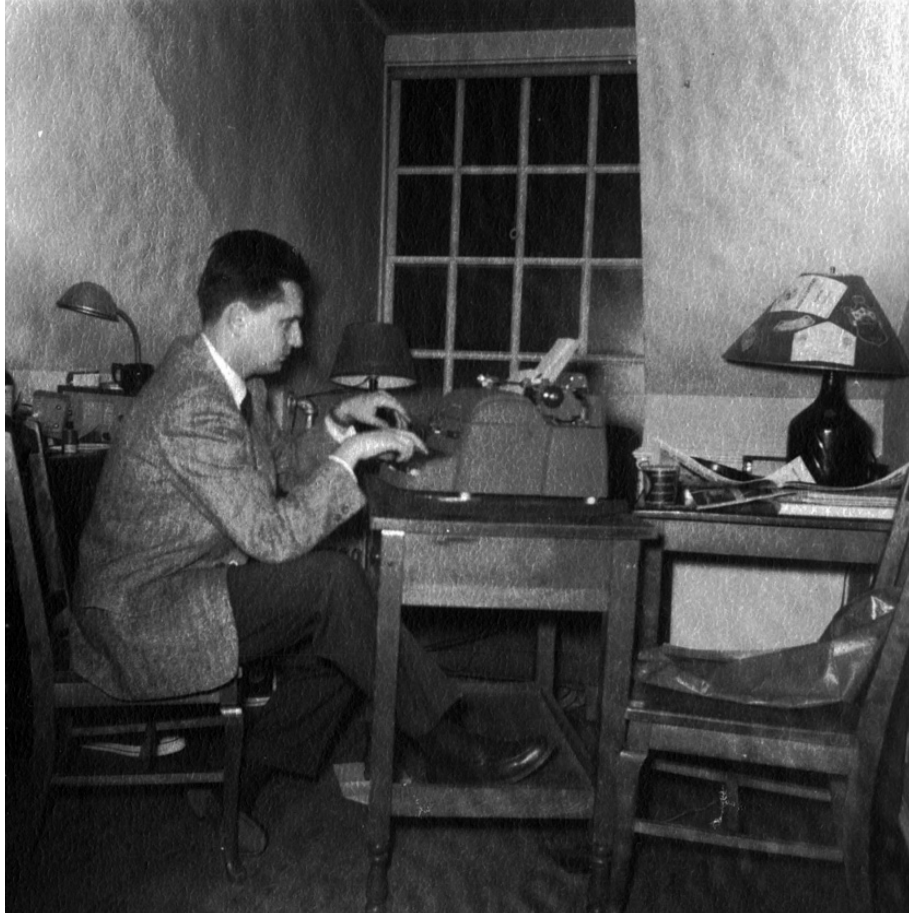
Találkozás anyámmal hét év után

Első Amerikán kívüli utam érdekességét erősen fokozta az a tény, hogy anyámnak végre megadták az útlevelet. Táviratok segítségével leveleztük le, hogy Londonban fogunk találkozni. A Kádár-rendszer később nyugaton *gulyáskommunizmus*nak nevezett puha diktatúrája alatt adtak először útlevelet pár hetes nyugati utakra hatvan év körüli egyéneknek, közjegyző előtt hitelesített családi meghívólevélre. Ebben benne kellett foglaltatnia egy „úti költségekre” szánt kétszáz dolláros nemzetközi utalványnak, teljes eltartás és orvosi ellátás vállalásának stb. Míg 1957-58-ban anyám egyetlen könyvet nem tudott megjelentetni, végre 1959-ben kiadta a Móra egy ifjúságinak álcázott történelmi regényét *Az utolsó daru* címen. Mint majdnem minden könyve, ami a forradalom után jelent meg, ez is a magyarok elnyomatásáról szól ugyebár, a Habsburgok által. Jelentős siker övezte, több kiadást is megért.

Magyarország ekkor kezdett el barátkozni Angliával, és gesztusként a British Council több fogadást rendezett magyar szerzőknek. Itt ismerkedett meg anyám és férje, Kotsis Lajos Sir James Cheathemmel, aki az ifjúsági irodalom lelkes pártolójának számított, lévén ennek hosszú a hagyománya Angliában, akár ha A. A. Milne-re gondolunk a *Micimackó*val, akár Lewis Carrollra, az *Alice Csodaországban* című, felnőttek által olvasott ifjúsági műre. Ebből az ismeretségből keletkezett anyám és Lajos első meghívása Angliába 1960-61-ben, de sajnos megtagadták a kiutazási engedélyt. Én erről a meghíúsult angliai látogatásról anyámtól levélben értesültem, mégis bíztam benne, hogy az angolok emlékezni fognak rá, és a meghívásnak valami hasznát veheti, ha egyszer más úton már kijutott.

Nagy volt az izgalom és a készülődés. Meg kell említenem, hogy a malájföldi álláshoz váratlanul és szinte véletlenül jutottam hozzá. Az ötvenként ismétlődő Nyelvészek Világkonferenciáját 1962 decemberében épp a Harvarddal szomszédos Massachusetts Institute of Technology, (vagyis a nyelvészeti körökben híres-hírhedett M.I.T.-n) tartották, ahol is megismerkedtem egy George Waldo nevű kollegával. Mint hamarosan kiderült, a University of Malaya képviselőjében jött, hogy friss diplomásokat keressen

1 Ötvenedik házassági évfordulójukhoz közelednek, egy lányuk és egy fiúk született; a fiú kocsikkal kereskedik, a lányuk jó nevű kutatóorvos lett, alapidomáját a Yale-en szerezte, ahol – mint hegedűművész is – ösztöndíjat kapott tanulmányi éve alatt. Közben Zsuzsa szerzett egy Ph.D. fokozatot New Yorkban mint koreográfia-szakértő; férje ma nyugalmazott filozófiaprofesszor. Barátságos levelező és e-mail-kapcsolatot tartunk fenn, olykor egy-egy telefonhívással tarkítva.

A Harvard Egyetemen, 1957-ben

a Kuala Lumpur-i egyetem tanári karába. Mivel úgy véltem, hogy ebből úgysem lesz semmi, elmeséltem eddigi életem folyását a Harvarddal és a Yale-lel együtt. Waldo kolléga mindent tüzetesen feljegyzett, majd a pár órás, félig hivatalos, félig baráti interjú után közölte, hogy ragyogók az esélyeim, és lesz válasz a Kuala Lumpur-i dékánátustól, de ne várjam túl hamar. Szerencsére még javában tartott a szemeszter, mert fél év is beletelt amíg végre megjött az állásajánlat. A szerződés egyelőre egy évre szól, de teljes útiköltséggel, sőt választani lehetett a repülő- és a hajóút között Londontól Penangig, valamint lakást ajánlottak, és teljes orvosi ellátást. Nem tudom, mások hogyan reagáltak volna a helyemben, csak azt tudom, hogy kimerültem, és torkig voltam a válás, az állampolgárság és a doktori vizgák okozta hármas teherrel, és nagyon is szükségem volt valami környezetváltásra, mint ahogyan maga Bloch is megjegyezte, mondván: „You need a change of scenery.”

Anyámmal leleveleztük, több távirattal tarkítva, hogy Londonban fogunk találkozni, ahol én szedem fel a kisebbik reptéren, ahová a MALÉV jár; majd kedvünk szerint együtt töltünk másfél-két hetet Angliában. A hajómnak szeptember elsején kellett indulnia a London melletti Tilbury Riverside nevű kikötőből, ami maga is izgalmasnak látszott, mint egy kaland kezdete...

A jegyet a levelezés bemutatásával egy utazási irodában adták ki az H.M.S. Himalaya nevű, 28 ezer tonnás személyszállító hajóra, első osztályú egyszemélyes kabinnal. Fehér és fekete zsakettes szmokingomat még New Havenben megvettem a Saks egy kiárusítási akcióján, s így – hihetetlen, de – olcsóbban jutottam hozzá, mint egy szokásos öltönyhöz. Egyetlen aggályom maradt: a szanszkritvizsga, amit valahogy útközben még le kellett tennem, s akkor már csak a doktori disszertáció megírása maradt hátra.

A New Haven-i lakosok rendszerint New Yorkból indulnak hosszabb, főleg tengeren túli utakra, ezért megfizethető limuzinjáratok viszik az embert másfél óra alatt egy szálloda elől a nagyvárosba. Az út Londonig nyolc és fél órán át tartott – ezt az átlagidőt ma is

tartják, és csak rövid pár évre szárnyalták túl a méregdrága, szuperszonikus Concorde-ok, amelyeket közös francia–angol kooperációval gyártottak.

Már leszálltunk a londoni Heathrow reptéren, amikor riadtan észleltem, hogy nincs font sterlingem. Egy megbízhatónak vélt címem volt csak Londonban, András Sándor költő kolléga lakása. Személyesen sosem találkoztunk még, de együtt jelentek meg verseink a Szabó Zoltán által szerkesztett *Kilenc költő* című, Angliában kiadott antológiában, 1959-ben....

Nagy bánatomra és ijedelmekre Andris nem volt otthon, hiába csengettem vagy tízszer. Végül leültem a járda szélére, és a friss levegőn elbóbiskoltam. Félóra múlva arra ébredtem, hogy valaki a vállamra teszi a kezét, és magyarul szólít – leendő barátom nagy szabadkozva hazatért. Felcihelődtünk a harmadik emeletre a keskeny csigalépcsőn. Költői rendetlenség és a nagyvárosi bohémélet nyomai mindenütt, amit ínycsiklandozó paprikáskrumpli-illat lengett be. Andris barátom – akinek Sándor András az eredeti neve – nagy szakértelemmel készült fogadásomra, s ebben a paprikás krumpli kolbásszal volt a fő szám – akár egy budai legénylakáson is lehettünk volna. Mire mindketten befejeztük az '56 előtti és utáni kalandjaink történetét, már késő este lett, úgyhogy Andris marasztalására ott töltöttem az éjszakát, a díványon. Olyan fáradt voltam, hogy fel sem tűnt a kényelmetlen fekvés: még mindig az utazó öltönyömben voltam...

Közöltük utazási szándékunkat a Shaftesbury Avenue-i szállodával, és belekalkuláva a Stratfordban töltendő négy napot, újrafoglaltuk a két szobát.

Csomagjaink egy részét a londoni szálló megőrzőjében hagyva nekiindultunk a stratfordi kirándulásnak. A vonat a Victoria Stationról indult, amit autóbusszal kellett elérnünk. A gondot az jelentette, hogy anyámra, aki mindig derekasan viselte még a legnagyobb nehézségeket is, most megint rá-rájött a nyugtalanság: minden megállónál azt hitte, itt az ideje leszállni. Félt, hogy lekéssük a vonatot. Az állomásra érve megkönnyebbült, s a vonatban már kellemesen éreztük magunkat – örültünk a fehér kabátos pincérnek, aki forró teát és aprósüteményt tolt egy zsúrkocsin. „Másképp évszázad előny civilizációjában elbeszélve – mondta anyám –, ezt Kelet-Európa sosem fogja tudni behozni.” Reméltem, hogy nem lesz igaza, s ezt én még megérem.

Stratford-upon-Avon elbájolt: hattyük úszkáltak a folyón, mindenütt csodálatos parkok, fakazztás öreg házak varázsolták élénk Shakespeare környezetét, és anyám lelkendezett, hogy a színházat most a valóságban éli át, többszáz éves díszletekkel.

A szálló, ahová a BC beutalását kaptuk, nem számokkal látta el a lakosztályokat, hanem különféle irodalmi jellegű néven nevezte őket – így anyám a „Renaissance” lakosztályt foglalta el, én pedig a „Contemporary” nevezetűt. Dehogyan tett volna bennünket egy szobába a British Council! Ez volt az elegancia teteje, amit addig láttam. Szerencsére észnél voltam, és magammal vittem a szmokingomat. Láttam ugyanis, hogy a korai vacsora után a férfiak mind igen elegánsan öltözve indulnak a színház felé, amely csak pár száz lépésre volt a BC által ajánlott, és nyilván velük valamiféle hivatalos és üzleti összeköttetésben álló szállótól. A négy előadás, amit láttunk: *A Vihar*, a *MacBeth*, a *Julius Caesar* és a *Hamlet*. A legnagyobb professzionális képzéssel tartott előadások lenyűgöztek bennünket. Anyám mind a négyet szinte betéve tudta magyar fordításban még színinövendék korából. Ez akkor bizonyosodott be a legekleatásabban, mikor a *Julius Caesar* előadása közben odasúgta: „Figyelj csak! Most a Caesart alakító színész, Ian Holm, fel fogja emelni a jobb karját, amikor odaér hogy »but I am constant as the Northern Star«”²

Teljes álmélkodásomra Ian Holm csakugyan felemelte a jobb karját. „Ezt honnan tudtad?” – kérdeztem, mire ő: „Ezt így tanultuk a színiakadémián, ahol Ódry Árpád egyszer azt mondta, hogy ez több mint három évszázados hagyomány...”

2 „De én állhatatos vagyok, mint a sarkcsillag.”

Negyedik stratfordi napunk elteltével visszavonatoztunk Londonba, ahonnan felhívtam Gömöri Gyuri barátomat, aki éppen Gudrun Hartman nevű osztrák feleségével gyakorolta az apaság mesterségét újszülött kislányuk, Beáta Csilla tisztába tevésével, méghozzá Gudrun látogatóba érkezett szülei enyhén ironikus megjegyzései kíséretében. Gömöriék akkor Oxfordban laktak, ami mintegy másfél órás út vonattal Londontól. Nagyon kedvesen és szeretettel fogadtak....

Elmondták, hogy kocsival vezettek Oxfordig Bruck-an-der-Murból, ahol a papa szocdem képviselő volt. Gyuri megmutatta nekünk Oxfordot. Majdnem minden húsz lépésre köszöntött valakit, ami rendben is lett volna, de sportos alkatával állandóan húsz-harminc lépéssel előttem száguldott, úgy, hogy alig bírtam követni. Végre sikerült leülni valahol egy teára, hogy összeszedjem magam, s egy jót beszélgessünk. Szerencsénkre Gyuri kellemes, kétágyas motelszobát talált számunkra a város központjában, ahol még egy öreg pianó is állt, amin pár percet gyakorolhattam.

Másnap visszaérve Londonba Cs. Szabó Lászlónál voltunk hivatalosak, aki az Oxford Mews nevű egykori uradalmi istállókból kialakított modern művészlakások egyikében fogadta hódolóit és tisztelőit. Csé és anyám régi ismerősök voltak még Csé igazgató korából a Magyar Rádiónál, azonkívül még öreg erdélyi földiek is. A vacsorán szintén jelen levő Szabó Zoltán azt kérdezte anyántól, hogy nincs-e kedve kint maradni. Feszülten figyeltem. „Tudja, az úgy van – így anyám –, hogy miközben utazni nagyon szeretek, de már egyszer hazát cseréltem a román Erdély és Magyarország között, és másodjára nem tudnám megtenni.”

Londonban még várt rám egy kötelesség: a szanszkrit vizsga. A kérdéseket magammal hoztam, és tizenkét oldalon megválaszolva postáztam Rulon S. Wellsnek, akit Paul Tedesco helyett nevezett ki számomra a bizottság. Itt némi magyarázattal tartozom. Paul Tedesco professzor a világ egyik legnagyobb szanszkrit szakértője volt. A csontos és rigolyás kis ember, aki kopott hátizsákkal jött az órákra, amelybe majdnem belelógott hosszú haja, származása miatt erősen recsegő osztrák r-rel beszélte az angolt. Mindig fázott, és szemtanúk állították, hogy felvette a télikabátját, mielőtt kinyitotta a hűtőszekrény ajtaját. Paul Tedesco szerint én úgy ejtettem a szanszkritot, mintha az anyanyelvem lett volna, és el is híresztelte a tanszéken. Ennek ellenére csalással vádolt a vizsgán, és meghúzott. (Ahhoz, hogy elmagyarázzam, miről volt szó, meg kellene ismertetnem az olvasót az egész vizsgarendszerrel, aminek érdektelensége miatt erről lemondok.) Az igazságtalanságot nehezen tűrtem, el is panasztam Bloch professzornak, s hogy ártatlan vagyok a dologban. Bloch közbenjárására nevezte ki a vizsgabizottság számomra Wells professzort a szanszkrit vizsgámhoz. Wells elégedett volt válaszaimmal, elfogadta őket, így ezzel egyetemi tanulmányaimnak maradéktalanul eleget is tettem. Úgy számítottam, hogy a Ph.D. disszertációmon a tanítás mellett úgylis bőven lesz majd időm Malajziában dolgozni, s ezennel teljesen átadtam magam az utazásnak.

Anyámmal Angliából átkeltünk Franciaországba a Dover–Calais-i komppal. Itt anyám távolabbi Jancsó-rokonait voltunk hivatalosak meglátogatni. Jancsó Dezső, aki szűcsmester lett Párizsban, lelkes fiatal, idealista kommunista volt még odahaza, Kolozsvárott, emiatt a fasiszmus terjedése idején családostul kivándorolt Franciaországba. Egy szem leánygyermeküket Jucinak hívták – ő lett a „Párizsi Juci” unokatestvérünk, aki még az ostrom előtt többször Budapesten járt, onnan emlékeztem kislánykori megjelenéseire. Albrecht Dezső, egykori Hunyad megyei „behívott képviselő” jóvoltából elfogadható lakáshoz jutottunk a Métro Vavin közelében, ahonnan a párizsi földalattal mindenüvé el lehetett jutni. Érdekes volt megfigyelni, hogy anyám mennyivel biztonságosabban közlekedett a francia fővárosban, mint Londonban, minden féltelme egyszerre elűnt. Nem álltam meg, hogy meg ne említsem neki. „Hát persze – mondta –, elvégre itt működtem mint színházi tudósító a németek bejövetele előtt fél évet, azonkívül be-

szélek franciául, angolul meg alig.” A két Dezső – Jancsó és Albrecht – között ingázva sok mindentől értesült az ember, így például az ételek áráról, a lakásviszonyokról, hogy DeGaulle országában miért nem népszerűek az amerikaiak stb. Jancsóék közel voltak a nyugdíjba vonuláshoz, és részletesen elmesélték a kezdeti évek nehézségeit, amikor nem volt folyóvízes vécé a szűcsműhelyben, és mindig akadt valami, ami miatt aggódni kellett. Albrecht Dezső³ élete párjával, báró Doblhoff Lillyvel tyúkfarmot rendezett be Párizs mellett egy Ferme du Gué Bourdin nevű tanyán, ahol több száz szárnyas tojta a vásárra viendő árut. Dezsőt még Budapest ostroma előtről ismertem, mikor is sofőrjét küldte értünk DKW⁴ márkájú autójával, hogy az SS-ek által elhurcolt apám nyomait kutathassuk.

Dezsőék is megkérdezték anyámat, hogy nem volna-e kedve kint maradni, de ugyanazt felelte, mint Szabó Zoltánnak és Csének Londonban.

Anyám látogatásának mintegy fele telt el eddig, és még meg akarta nekem mutatni a híres chartres-i katedrális, a párizsi Notre Dame-ot és a Sainte Chapelle-t. Külön napot szánva e két utóbbira Párizsban, megszerveztünk egy egynapos vonatkirándulást Chartres-ba. Itt kell megemlítenem, hogy még odahaza, 1950-52 táján, a legnagyobb sztálinista terror, ÁVH-s rémuralom és a kitelepítések idején, anyám megismerkedett egy Guy de Pourtalès nevű francia nyelvű svájci író legendájával, aminek két címe is volt: az egyik a *Köszentek*, a másik a *Három Chartres-i zárandok*.

Anyyra megszerette ezt a történetet, hogy rímelő balladai stílusban elkezdte magyarrá fordítani. Az eredeti legenda, valamint annak balladásított magyar változata arról szól, hogy nincs hiábavaló áldozat: a három kora középkori zárandok, egy kőszobrász férfi, egy nő és annak gyermek öccse elindulnak Chartres-ba áldozati zárandokútra a lepra ellen. Az ördög állandóan megkísérti őket azzal, hogy nem érdemes, mert a járvány már el is múlt, de ők kitartanak, és elérve a katedrális holtan rognak össze. Pourtalès eredeti prózaszövege fia halála emlékére íródott, aki elesett a német megszállók elleni ütközetben, 1941-ben. Anyám versbe ültetett magyar verziója írógépen írva, kopírpapír segítségével tán egy tucat példányban került kézről kézre. Jóval később a Vigilia közölt belőle egy részt, és végül is anyám centenáriuma jelenti meg a Tinta kiadó gondozásában 2008 vagy 2009-ben. Persze nekem sejtelmem sem lehetett 1963-ban a ballada sorsáról, csak annyit tudtam, hogy Chartres mindig nagyon közel állt anyámhoz, s emiatt egyszerűen nem lehetett kihagyni.

Ennek a kora középkori építészeti csodának hatalmas irodalma van, melynek középpontjában a Fekete Madonna szobra áll. Sokan úgy tudják, hogy Chartres helyén valamikor évszázadokkal a kereszténység előtt pogány női istenségnek szentelt misztériumközpont működött, amire a Szűz Mária tisztelete hasonló módon épült rá, mint Rómában Minerva templomára: innen a híres-nevezetes Santa Maria sopra Minerva. Az útikalauzok, idegenvezetők nem szívesen beszélnek erről, talán tilos is, de a miénk részletesen előadta a kereszténység előtti misztériumközpont létezését – gondolom, megérezhette, hogy nem céltalanul kíváncsiskodunk. A Fekete Madonna az egyik alagsori folyosón található, ahol gyakran erős huzat van, s ezt mi is megborzongtuk.

Még egy családibb jellegű útra került sor Tuzsonékhoz Fontainebleau-ba. Tuzson Tibor, a Bostonban élő Jankó édesapja, testvére volt Kotsis Lajos nevelőapám édesanyjának, a „Memi” becenévre hallgató Tuzson Rózsikának, s mint ilyen, ha nem is vérrokonnak, de kedves atyafinak számított. Lajos és anyám válása dacára nagyon kedvesen

3 1940-től 1944-ig volt „behívott képviselő” a visszatért erdélyi területekről, Albrecht Dezső Hunyad megyét képviselte.

4 Eredetileg a „Dampf-Kraft-Wagen”, azaz „gőz-erő-kocsi” nevet viselő kocsi a modern Audi őse, de dr. Porsche is dolgozott rajta. Magyar szóviccel a „dupla w” miatt „de-kár-volt-venni” volt a gúnyneve.

'Iolani School, Honolulu, Hawaii, 1960-ban

fogadtak, egy egész napos kirándulással a királyi kastélyba, ahol kellően körbecsodáltak a pazar régi bútorokat, szőnyegeket és gobelineket.

Visszaérve Párizsba, belénk döbbsent a realitás: készülődni kell a búcsúra. Ki tudja, mikor látjuk viszont egymást, így minden erőlködésünk ellenére szomorúan zajlott le búcsúzásunk a Gare de l'Est-en. Megfogadtuk, hogy rendszeresen levelezünk, és minden fontosat elmondunk egymásnak. Anyám egy utolsó mosollyal eltűnt a vonatban – egyedül maradtam a pályaudvaron.

Barátokkal Párizsban

A tervek szerint pár nap múlva érkezett Amerikából Valerie Becker, aki kapott egy féléves ösztöndíjat Libanonba, pontosabban Bejrútba arabtanulás céljából. Ő életében sosem ült repülőgépen, ezért inkább a Holland America Lines hajójával jött New Yorkból Le Havre-ig. Bevallottam anyámnak, hogy ez az első komoly viszonyom Zsuzsával történt válásunk óta, és hogy Valerie nagyon szeretné megismerni őt, amiért valószínűleg Bejrútból hazafelé tesz majd egy kerülőt Budapestre.

Az anyám távozása és Valerie érkezése közti szabad napjaimat a Magyar Műhely nevezetű emigráns folyóirat embereivel, Nagy Pállal és Papp Tiborral töltöttem, akik megmutatták kedves jó barátom, Bakucz József éppenhogy megjelent verseskötetét, és engem is az MM szerzői közé invitáltak. Ehelyett azonban egy hosszabb tanulmány keletkezett a nyelvészeti strukturalizmusról, valamint egy ciklus a Hawaiiiban írott szonettekéről, végül mindezt 13. századi provanszi trubadúrok verseiből történt magyar fordításaimmal fejeztem be, de a kötetet végül is nem adtam ki MM-ékkel. Érdekes volt

látni, hogy '56-os kortársaim, akik Párizsba kerültek Amerika helyett, hogyan látják a világot – nos, sokkal inkább balra álltak majdnem mindenben, mint én. Volt olyan párizsi magyar emigráns is, aki végül haza is tért, mint Parancs János, az egyébként igen tehetséges költő. Akárcsak Nagy és Papp íróársak, Parancs is mindent jobban tudott mindenkinél, és természetesnek vette, hogy mindenki órá hallgasson. Engem ez a nagy magabiztosság végtelenül irritált...

Mire Valerie megérkezett, egész kis magyar kolóniát ismertem meg az idősebb Albrecht Dezsőtől – aki eleinte a magyar műhelyesek pártfogója volt – a diákokig és a tengő-lengő szabadúszókig. Így kerültem kapcsolatba Baltai János ifjú ügyvéddel és az arab szakos Szentendrey Gyulával, aki mind mai napig „az Arab” becenévre hallgat. Nem lehetett elkerülni a borozgatásokat és feketekávé-kortyolgatásokat a Deux Magots-nál, már csak annak híre miatt sem, étkezni pedig egy görög vendéglőbe jártunk, ahol a jó ízek mellett az árak sem voltak elérhetetlenek.

Amikor Valerie megérkezett, beköltöztünk egy jobb szállóba a rue de Vaugirard-on, amelynek saját vendéglője is volt. Itt találkoztam először a fromages variés fogalmával, mivel több mint harmincféle sajtot hoztak ki egy zsúrasztalon.

Kiderült, hogy egyikünk sem látta még a versailles-i palotát. Pont ekkor jelentkezett Bakucz Jóska költő egy Noél nevű brit-francia kétnyelvű hölgygel, aki épp akkor hagyta el a férjét és a gyermekeit Bostonban, nevezetesen a Jóska kedvéért. Javasoltuk, hogy menjünk ki együtt a Versailles-ba, amiből többórás kirándulás kerekedett, rengeteg fényképezgetéssel és remek hideg vacsorával: jambon de Paris, baguette, brie és camembert sajtok sűrű vörösborral. Volt egy időszak régen Bostonban, mikor Bakucz, Várallyay Gyula és én hármásban üldögéltünk a Hayes-Bickford nevű gyorsétkezdében, ahol jó virsliket ettünk amerikai módon féledesen konzervált babfőzelékkel, „franks and beans” címen. Ezeket a találkozókat valamikor „kisirodalmi estéknek” neveztük, és ehhez képest öt évvel később Versailles-ban az estét át kellett keresztelni „nagyirodalmi esté”-re. Itt voltunk ketten magyar költők, két, magyarul egy szót sem igen beszélő hölgygel,⁵ akiknek el kellett mesélni, mi a különbség a „kisirodalmi” aggregénykaja és a „nagyirodalmi” vacsora között, ami már a hölgyeknek is ízlik. Az igen csinos Noél teljesen eltűnt azóta – Bakucz többrendbeli viszonyai általában nem voltak tartósak. Jóska maga viszont írt egy szép verset „Levél Malájföldre” címen nekem dedikálva, s ezt a Párizsban működő Irodalmi Újság le is közölte. Enczi Endre javaslatára versben válaszoltam Kuala Lumpurból „Levél Malájföldről Párizsba” címen – de erről később, hiszen még nem értem el Malájföldet. Előbb el kellett búcsúzni Valerie-től, aki hajón folytatta útját Le Havre-től Bejrúttig, nekem meg vissza kellett térnem Angliába, hogy felszállhassak a Malájföldre tartó hajóra. Előtte még Valerie csúful megfázott, hörögye köhögött, a hang alig jött ki a torkán. Végül is magyar módra kamillatea gőzével én kúráltam ki – a gyógy mód sikert hozott másfél nap alatt. Nekem közben pedig ideges szívverés-felgyorsulásaim voltak, olykor százhusz fölé is emelkedett a pulzusom. Valerie, aki negyedéves francia szakos korában egy Fulbright-ösztöndíjjal fél évet töltött Párizsban, jól ismerte a várost, és elvitt az American Hospital nevű rendelőintézetbe, ahol egy fiatal angol orvos megtanított, hogyan lehet a tachycardiát legyőzni: egy valium nevű pirulával, valamint a szemgolyók erős nyomásával és a nyak kétoldali masszírozásával. Ez a nyavalyám fél évszázada tart, és még ma is ugyanúgy gyógykezelem magam.

Ismét eljött a búcsú napja, most Valerie-vel, akinek a vonata Párizstól Le Havre-ig egy órával később indult, mint az enyém a calais-i kompig, és így mintegy ő tett útra engem. Milyen más volt ez az elválás, mint pár napja Anyámmal...

5 Valerie, úgy is mint nyelvészdoktor a Yale-ről, értett a magyar nyelvhez, sőt fontos tanulmányt is írt a hangzórendi illeszkedésről, de valahogy sosem vált igazán folyékony beszédpartnerrel. Ez különösképpen így volt 1963-ban.

Hajóval Malajziába

Londonba visszaérve bementem a P & O-nak rövidített Peninsular and Oriental Steam Navigation Company⁶ irodájába, felvenni a beszálláshoz szükséges jegyet és a Ki kicsoda? jegyzéküket – az én nevemet is kinyomtatták úticélonnal, Penang kikötőjének nevével (ahonnan vonaton kellett továbbutaznom délre Kuala Lumpurig.)

Két nap múlva busszal vitték ki az utasokat a Tilbury Riverside-i kikötőhöz. Ekkora hajót, mint az H.M.S. Himalaya, eddig csak moziban láttam – a 28 ezer tonnás akkoriiban valóságos óriásnak tűnt. ...

Az étkezések rendjéről és helyéről pontos leírás várt az éjjeliszekrényen, hozzá térkép az emelet és a lift megadásával. Étkezőtársaim szintén az első osztály utasai voltak, három idősebb angol házaspár: egy orvos a nejevel, és két teültetvényes pár. Udvariasan megkérdezték, mivel foglalkozom, s amikor mondtam, hogy „I am an assistant professor of linguistics en route to the University of Malaya”⁷ az orvos kissé lefitymálón közbe szőtt „that’s like a lecturer in the British system”.⁸ A két idősebb házaspár kissé elhúzta a száját, majd az egyik, egy fehér bajuszos férfi leereszkedően közölte „well, you see, we are in tea”.⁹

Egy ilyen két és fél hetes tengeri út nagyon érdekes és kellemes lehetett volna, de nem lett volna szabad egyedül utazni, és főleg nem az akkori idegállapotomban. Minden hat órai vagy fél hetes vacsorához fel kellett venni először a fekete kabátos szmokingot, állandóan figyelve, hogy a kapitány – aki jól látható központi helyen a maga főnöki asztalánál ült, és olykor meghívott maga mellé egy-két utast is – mikor cseréli át zsakettjét a fehérre. Ennek pedig akkor kellett történnie, amikor a hajó a Szuezi-csatornánál eléri a páras, forró égövet. ...

Első megállónk Gibraltár volt. Itt lakozik a híres majomkolónia a sziklákon, s a babona szerint amíg ezek a majmok ott vannak, nem dőlhet össze a brit világbirodalom. Persze 1948-49-ben India és Pakisztán kiváltak a birodalomból, de maradt még nekik Hongkongon kívül jó pár szigetük a Karib-tengertől a Csendes-óceánon át a Földközi-tengerig. Természetesen én is kiszálltam megnézni a híres majmokat – közölték asztaltársaim, hogy itt maga Erzsébet királynő is kiszállt kíséretével nemrég. Elnéztem egy ideig a majmokat, akik vígan ugráltak a sziklákon, de igazán semmi különlegest nem nyújtott a látványuk, viszont kaptam egy igen kellemetlen torokgyulladását a hideg szélben, s ez majdnem végigkísért egész utamon. Belázasodtam, fájt, lüktetett a torkom.

Mentem a hajóorvoshoz, akít dr. Shaughnessynek hívtak, és kértem, adjon rá valami gyógyszert. Kérdeztem, volna-e penicillinje. Harsányan kinevetett: „Oh, you American chaps, you are so easily scared and self-indulgent. Here, take this, it’s a dispirin, suck on it.”¹⁰ Letörve távoztam. Gondolom a kiejtésem miatt tartott amerikaiak, hiszen nem kellett útlevelet vinni a vizitre, csak a kabinszámomat kérte, a nevem rajta volt az utaslistán. Másnapra már a hang alig jött ki a torkomon, a lázam meg kúszott egyre feljebb. Mentem vissza Shaughnessy mesterhez: „Nagyon kérem doktor úr, adjon valami hatékonyabbat... Nincs penicillinjük itt a hajón?” Újabb letolás következett, és az amerikaiak puhányságának szidása. Hirtelen észbe kaptam: ennek a jöembernek valami kellemetlen kalandja lehetett az USA-ban vagy valami amerikai csoporttal, hátha

6 A Fél-szigeti és Távolsági Gőzhajózási Társaság már régesrég dízelmotorral hajtott hajókat használt, de a nevükben megtartották a gőzt.

7 „Elsőfokozatú (asszisztens) professzor vagyok nyelvészetből, útban a Malajziai Egyetem felé.”

8 „Az körülbelül annyi, mint tanárságod a mi rendszerünkben.”

9 „Hát igen, nézze, mi meg teültetvényesek vagyunk.”

10 „Ó, ti amerikai fickók olyan ijédekények és kényelemszeretők vagytok... Itt egy dispirin (brit aszpirin), ezt szopogasd!”

Zsuzsával, 1957-ben – Bar Harbor, Maine

ez a baja. Erőt véve magamon, elővettem az útlevelemet, amiben az áll, hogy „born in Hungary” majd ezt nyögtem: „Look, Sir, I do carry a U.S. passport, but I am a fellow European born and raised in Hungary until age twenty-one... I’ve had such throat ulcers before and penicillin always cured it in a few days. Please...”¹¹

Nyögve előadott szövegemnek azonnali pozitív hatása lett: „My dear old chap, why didn’t you say so in the first place? Of course I can give you penicillin-based antibiotics! Take three a day until you’re better!”¹² Ki gondolta volna 1963-ban, hogy egy brit hajóorvosnak épp attól lágyl majd meg a szíve, hogy egy páciensnek európai azonosságát kell kihangsúlyoznia az ír szerző O’Shaughnessy-vel névrokon ember előtt? Mindenesetre háromnapos küzdelem árán megnyertem ezt a szimpátiacsatát, a kapott antibiotikum valóban segített, és mire elértük Port Saidot a Szezei-csatorna bejáratánál, már egészségesen vártam az esti megállást.

Legnagyobb meglepetésemre kabininasunk kézzel írott levelet nyújtott át a folyosón, a borítékon csak a nevem. Benne egy kis illatos papírdarabkán Valerie ismert kézírásában három szó angolul: „Kilroy was here,” azaz Kilroy erre járt. Időbe telt, amíg sikerült megfejtennem miről van szó – ehhez tudni kellett, hogy az angol–amerikai világháborús mitológiában van egy csodakatoná, akit Kilroynak hívnak, és aki váratlanul meg-megjelenik vagy a csata színhelyén, vagy valahol a háttérben. Angliában és Ausztráliában is ismertté vált, csak más-más névvel. Valerie Bejrútba menő hajója szintén megállt Port

11 „Nézzé uram, igaz, hogy amerikai az útlevelem, de én is európai vagyok, Magyarországon születtem és nevelkedtem 21 éves koromig... Többször volt már tüszős torokgyulladásom, és a penicillin mindig azonnal meggyógyította. Kérem...”

12 „Kedves kis öregem, ezzel kellett volna kezdened! Persze hogy van penicillines antibiotikumunk! Háromat kell bevenni naponta, amíg el nem múlik!”

Saidban, de a miénk csak másfél nappal az övé után érkezett, és Valerie, aki tudta az én hajóm nevét, azt találta üzeni, hogy lám-lám, megelőztelek. Azt gondolta ugyanis, hogy tudni fogom a „Kilroy was here” legendát, de persze nem tudtam. Ezen később sokat derültünk. Bosszantott a találkozás elmaradása, mert nagyon magányos és tulajdonképpen szomorú is voltam a Himalaya fedélzetén. A párizsi napok után Valerie társasága különösképpen hiányzott....

Másnap reggel a kabinosom azzal ébresztett, hogy nézzek ki az ablakon, mert már a Szezi-csatornán megyünk keresztül, és ebéd után a „guli-guli” bűvész fogja szóraztatni a hajó közönségét.¹³ A világhíres csatornán csak csigalépésben haladtunk, bár az H.M.S. Himalayánál jóval testesebb teherszállítókat is lehetett látni. A bűvészműtárványok érdekesek voltak, de igazán különösen ámulatba ejtőt nem láttam, bár a bűvész elmondta, hogy ezek mind régi, egyiptomi varázslatok.

Legközelebb Aden kikötőjénél álltunk meg, ahol még nagyobb volt a perzselő hőség, így csak tíz percre szálltam ki. Az út legjelentősebb megállója Bombay volt – ma Mumbainak hívják –, ahol az angol gyarmatosítók V. Károly és Mary királynő 1911 decemberi látogatásának emlékére a „Gateway to India”¹⁴ nevű diadalívet emelték. Az emlékművön magán is 1911 december állt, bár csak 1920-24-ben fejezték be. Amikor 1947-ben megszűnt a „Raj”-nak nevezett angol gyarmat, a brit hajók innen vették útjukat Anglia felé. Manapság szintiszta indiai üzletkomplexum, tele kirándulohajókkal és vendéglőkkel. Bombayban reggel kilenctől este kilencig állt a hajó, amikor is asztaltársaimmal, akik közül többen úgyszintén csak eddig jöttek teaültetvényeikhez készülve, nagy sétát tettünk a városban.

Olyasmiket láttam, amiket sosem fogok elfelejteni. Az egyetemtől vagy ötven méterre az árokban egy nő éppen gyermeket szült, mint odahaza a legszegényebb ároklakó cigányok. Láttam, amint felült, és foggal elharapta a köldökzsinórt. Szintén ötven méternyire az egyetemtől, a másik irányban, egy pompázatos aranybrokátokat áruló textilház állt, a dicsekvő Pagoda of Golden Fabrics¹⁵ névre keresztelve. Itt elegánsan öltözött fehér turbános, feltehetőleg szikh kereskedők hajlongtak áruikat kínálva, rögtön a Pagoda előtt egy árokból három koldus rizsmaradékot szedett fel jobb kézzel, miközben bal kezükkel a lótszülésbe rakott, és a levegőbe emelt lábaikat egyensúlyozgatták, amit egy sereg félcsóré gyermek nevetgélve figyelt. Továbbmentünk. Egyszer csak mintha kisebb tolongást vettem volna észre: három, falevelekkel félig letakart hulla oszlott a forró napon. „Ezeket miért nem szedi fel és távolítja el valaki?” – kérdeztem nagy naivan, de brit útítársaim már ismerős látványnak találták. „Most majd nézd meg, hol alszanak a még élő koldusok!” – mondta az orvos. Itt egy hosszabb, kiszáradt folyónak tűnő árok mentén több száz, pléből összetákolt, emberi test hosszúságú, de csak fél méteres magasságú építmény szomorkodott. Ezekbe csak hason kúszva lehetett bejutni az egyik oldalon, felülről vagy felállásról persze szó sem lehetett. Láttunk vagy kettőt, amint kikecmeregve végre feltápázkodtak, hogy elmehessenek. Mivel ezt sem lehetett öt percnél tovább nézni, és én is úgy éreztem, hogy a mélynyomor látványából már elég, elindultunk visszafelé a hajónkhoz. Már a kikötő felé jártuk, amikor egy hihetetlenül csinos, szép arcú, de vastagon kifestett és sárga rézkarikákkal telerakott karú nő ringó tánclépésekben üldözőbe vette kis csoportunkat. Próbáltuk lerázni, de nem hagyta magát. Engem látszott kiszemelni, mert az én nyomomba szegődött, és angol szavak-

13 A guli-guli bűvészet egy marokkói gyermekdalról van elnevezve, és szinte kizárólagosan a Szezi-csatornán gyakorolják – bár több európai is megpróbálta utánozni. Pénzért megpróbálják kihozni a hajó fedélzeteire, majd az csirkévé változik stb. Ma már különféle változatokban elterjedt trükk.

14 Az Indiába vezető diadalív.

15 Arany Szövetek Palotája.

kal gesztikulálva bízott, hogy kövessem. „That would surely be the kiss of death”¹⁶ – figyelmeztetett a brit orvos ebédlőtárs. Vagy tizenöt percig nem tágított a szépség. Az egyik idősebb hölgy ekként vélekedett: „You seem to have made a big impression on the lady...”¹⁷ A brit orvos nyertett a röhögéstől. No de nemsokára elértük a kikötőt, és így Bombay Gyöngye szerencsémre lekopott. Azóta is úgy tartom számon emlékezetemben, mint az erős, de nem leküzdhetetlen kísértés tipikus esetét. A nő olyan szép volt, mintha az Ezeregy Éjszaka Indiában illusztrált lapjairól szállt volna fel, amihez veendő, hogy fantasztikus táncmozdulatokkal ringatta magát. Elvált, szabad ember voltam, és Valerie-t is éppen elnyelte Egyiptom útban Libanon felé – hazudnék, ha letagadnám, hogy egy percre megképzett a fejemben egy gyors indiai kaland lehetősége. Hála a brit orvos határozott fellépésének, sikerrel ellnálltam a kísértésnek, s ez szemmel láthatóan az egész csoportot egyféle megnyugvással töltötte el.

A hajút további részében áttanulmányoztam a Malajziáról szóló útikönyvet, tanul-tam is néhány alapvető maláj kifejezést. Borneó! Borneó mindig a világ legvégén feküdt számomra, s most olyan országban fogok élni, amelynek kétharmada ennek a szigetnek az északi részén található. A közelebbi szövetségi államot Sarawaknak, a keletit Sabahnak nevezik. És mely tenger nyaldossa Borneó szigetének északi részét? A Sulu-tenger. „Soha nem hallott nevek” – meredtem a térképre. Tagadhatatlan izgalommal vártam az új életre az Egyenlítőn, ahol kaucsukfák, olajpálmák és eddig számomra ismeretlen trópusi gyümölcsök teremnek. Az őserdőben orrszarvúk, tigrisek, párdúcok és elefántok is élnek, s ahogy elnéztem a képeket, alig különböztek afrikai társaiktól – igaznak kell lennie az elméletnek a kontinensek összefüggéséről.

A Maláj-félszigetet először a portugálok, aztán a 17. században a hollandok, s végül 1824-ben a győztes angolok gyarmatosították. Csak 1957-ben nyerte el a függetlenségét, de örökségül még ma is sokan beszélnek az angolt.

Malajziában

Bombayi egynapos megállásunk után megkerültük az indiai alkontinent, majd fel északnak. Az én végállomásom Penang volt a Maláj-félsziget északnyugati csücskén. A személyzet udvariasan lesegített összes csomagommal együtt, majd átadtak egy levelet, aminek feladója ugyanaz a George Waldo volt, aki meginterjúvolt a massachusettsi nyelvész konferencián. A levél pontos utasítást adott a vonatjegy dolgában le Kuala Lumpurig: hol lehet felvenni, hol az állomás, mikor indul a szerelvény stb., valamint azt gondolván, hogy ez jóérzéssel fog eltölteni, a nyugati világ bocsánatkérését tolmácsolta, amiért szülőhazám még mindig szovjet megszállás alatt szenved.

Hosszú és lassú út következett Penangtól Kuala Lumpurig: este kilenc tájban indultunk, és másnap délelőtt tíz lett, mire befutottunk a cifra mecsetszerű tornyokkal díszített Edwardian Moorish¹⁸ pályaudvarra. Itt George Waldo, valamint az angol tan-szék professzora, Robert B. LePage angol koloniális stílusú rövidnadrágban, térdig érő fehér zoknival, és egy még régen Hawaiiból ismert, Edgar Knowlton nevű polihisztor-irodalmár-nyelvész fogadott. Első mondatuk elég ijesztően hangzott: „Welcome to K.L.¹⁹, we are all about to leave here very soon except for George.” Már akkor felsejlett

16 „Biztos, hogy az lenne a halál csókja.”

17 „Úgy látszik mély benyomást gyakoroltál a hölgyre.”

18 A XIX század vége felé Viktória után uralkodott Edward angol királyról elnevezett és a mór építészettel utánzó stílus.

19 Kuala Lumpur általános rövidítése: K.L. „Isten hozta K.L.-ben! Mi George kivételével hamarosan elhagyjuk (a várost).”

bennem, amiről később megbizonyosodtam, hogy többnyire az angolok, de elvétve pár amerikai is a külföldi, főleg az ázsiai állásokat mint afféle ugródesztkát használják, és végül is hazafelé orientálódnak. Lehet, hogy meglátszott rajtam a csalódottság, mert LePage atyai módon vállamra tett kézzel, vigasztaló hangon elmagyarázta, hogy távozásukig még több hónap fog eltelni, és mindössze azt akarták kifejezni, hogy többnyire szabad kezem lesz az oktatásban.

Közvetlenül a Kuala Lumpur-i pályaudvarral szemben állt a Grand Oriental Hotel, – a híres-nevezetes GOH²⁰ – ide kísért három barátom egy köpcös, barnabőrű fiatal hordárral együtt. A szobámat már az egyetemmel lefoglaltatták jó előre, így csak alá kellett írni a szállodai bejelentőt, miután bemutattam az útleveletem és a trópusokra szóló oltási igazolványokat, s már vittek is fel a lifttel a hatodik emeleten levő szobámba. A fogadóbizottság elbúcsúzott, mondván, hogy bátran rendelhetek akármit, az első héten mindent a szobára irathatok az egyetem számlájára, mert ez minden új előadónak jár, és másnap George Waldo majd értem jön kocsiival. Nem volt léghűtés, csak lomhán kavargó, nagy ventilátor a mennyezet közepén a legalább harmincfokos hőségben. „They make a good scotch-and-soda here, ask for a lot of ice, it will cool you down...”²¹ – tanácsolta a főnök. Igaza volt, valamennyire lehűtött, de aludni azért alig tudtam valamit. Kíváncsian vártam George Waldót, és hogy milyen lesz az egyetem. Fogalmam sem volt, mire számíthatok, mivel akkoriban még nem volt internetes kommunikáció, hogy elküldhessék a jelöltnek az egyetemi település, a campus képét. Meglepően jól tervezettnek és modernnek tűnt a maga 900 holdas területén. Itt, a Kuala Lumpurtól félórás kocsútra levő és a Petaling Jaya névre hallgató külvárosban nyoma sem volt az angolok tizenkilencedik századi építkezésének, sokkal inkább egy kaliforniai lakótelep benyomását keltette, bár az utak nem voltak a legmodernebbek. Waldo megmutatta leendő irodámat – ez egy levegősre tervezett, kétemeletes irodaház felső emeletén volt, folyosóra nyíló ajtóval, belül modern, új íróasztal gurulós székekkel, valamint egy tucat amerikai típusú diákszék lehajtható írófelülettel, tábla és egy tucat fogas a falon. Kérdő pillantásomat elérte Waldo elmagyarázta, hogy a nyilvános, száz-százötven hallgatóra szabott előadások után minden előadó egytucat főre tervezett, úgy nevezett „tutorial” szemináriumot tart saját irodájában, ahol mindig ugyanazt a tizenkét diákot hivatott részletes magánoktatásban részesíteni. A hallgatók ide hozzák kérdéseiket, mivel a nagy előadásokon ez tilos, mert megakadályozná az előadás hangszalagra vételét. Ez, bevallom, új volt nekem, de az Amerikából jött Waldo megnyugtatóan, hogy ez a hagyományos brit szisztéma itt 1948, azaz Malaya a britektől történt gyarmati állapota megszűnte után is fennmaradt; eleinte ő is szokatlannak találta, de belátta, hogy a brit szisztémának sok előnye van: többek között személyes kontaktus teremtésének lehetősége legalább egy tucat hallgatóval, a magnószalagra vett előadást pedig másnap lehallgathatja az előadó, és javíthat rajta, mielőtt letéteménybe helyezik a központi könyvtárban. Ezek után a tanácskezelő megbízásából átadta a tanrendemet: két tárgyat bíztak rám, a *Bevezetést a szemantikába* és *Az angol nyelv fonológiáját*. Ez két egyórás, nyilvános előadást jelentett két-két irodabeli, tizenkét fős szemináriummal. Megmutatta a kétszázötven férőhelyes előadótermet, ahol modern vetítógép-felszerelés és léghűtés működött – a mikrofon a katedrán állt, lehetett választani, hogy ülve vagy állva beszéljen az ember.

Következett a nagyfőnök, LePage irodája, aki már várt. Ő a tanári irodák melletti nagyobb épületben kapott helyet, ugyancsak a második emeleten. LePage elmondta, hogy itteni szokás szerint egy-egy kollegát, aki erre hajlandó, kineveznek az új tanerő gurujává, aki bevezeti a szükséges tudnivalókba. Ezzel Waldo el is búcsúzott, és ketten maradtunk

20 A Nagy Keleti Szálloda. Több tucat hasonlót építettek maguknak az angol gyarmatosítók a föld majd' minden táján.

21 „Egész jó skót whiskey-t csinálnak szóda vízzel, kérd sok jéggel, le fog hűteni.”

a nagyfőnökkel. Őneki meg abban állt a feladata, hogy bemutasson az adminisztráció tagjainak, ami Wang Gungwuval, a humán tudományok dékánjával kezdődött. Tőle tudtam meg, hogy a dékáni megbízatás két évre szól, ugyanakkor megújítható, és hogy őt a történelem tanszék javasolta. Rövidesen a kurrens politikai helyzetre került a szó, és Wang Gungwu azt jósolta, hogy a primitív eszközökkel, de mélységes politikai indulattal harcoló észak-vietnamiak le fogják győzni az amerikaiakat, még hozzá nem kis mértékben a Ho Si Minh nevére elnevezett titkos erdei és földalatti utak miatt, amivel az északiak állandó utánpótlást tudnak biztosítani a legyőzendő déli részeknek. Kíváncsian fürkészte az arcifejezésemet: na, ez az amerikai magyar hogyan fog erre reagálni? LePage is érdeklődve hallgatott. Elmondtam, hogy hiszek a népek önrendelkezési jogában, és hogy ezzel a múlt század francia meg brit gyarmatosítói éltek vissza a legcsúfabbul, és ami most van, 1963-ban, az ennek a kései utóhatása. Hozzátettem, hogy a hit és a fanatizmus rendszerint legyőzi a technikai fölényt, ugyanakkor nagyon sajnálom az egész vietnami népet, mert a kommunizmus csak ígéri az egyenlőséget meg a demokráciát, miközben a szovjetek példájából okulva mi megtanultuk, hogy az „egyenlőség” nevében történik a legnagyobb fokú kizsákmányolás. Itt egypár keresetlen mondatot ejtettem 1956-ról.

Következett az „abszolút pofafürdő” az egyetem rektoránál,²² Dr. Prof. Sir Alexander Oppenheimnél. LePage útközben két épület között elmonda, hogy Oppenheim nagy vagyonos zsidó bankárcsalád gyermeke, akik rokonságban állnak a Rotschild családdal, és hogy nemzetközi díjakat nyert matematikából. A rektor udvarias kézfogás és hellyel kínálás után az Egyesült Államok rabszolgatartó múltjáról kezdett beszélni, majd rövid úton rátért a dr. Martin Luther King jr. által vezetett, Civil Jogok nevű társadalmi mozgalomra. Elmeséltem, hogy dr. Kinget személyesen hallottam egyszer 1959-ben a honolulu-i Iolani Schoolban, ahol a Szent Albán kápolnában tartott előadást a négerek és a hawaiiak közös sorsáról. „A feketeséggel az a baj – mondta Oppenheim –, hogy nagyon nehéz letagadni. Látja, én például zsidó vagyok, de ezt még le lehet valahogy tagadni keresztlevél meg egy orroperáció árán, de a feketeség mint örök bélyeg ül azon, aki beleszületett.” A Nagyfőnök kategórikus kijelentéseire nem reagáltam, nem is vitatkozni jöttem, azonban a magam részéről azt gondoltam, hogy Isten bölcsességét becsmérelni végtelen ostobaság.

Oppenheim minden jót kívánt, majd LePage-dzsel elbúcsúztunk. Még két szabadnapom volt az oktatás megkezdéséig. LePage meghívott egy új tanerőknek kijáró tanszéki fogadásra, ahol „csupa britek lesznek” az egy George Waldo kivételével, de ne aggódjam, mert eleddig is minden a legnagyobb rendben ment....

Az előadások ekkora teremben és ennyi ember számára eleinte szokatlanok voltak, de a második héten már simán folyt minden. A tizenkét fiatal hallgató – nyolc férfi és négy leányzó – figyelmesek és udvariasak, a kérdéseik pedig jól megfogalmazottak voltak. Hamarosan kezdtem értékelni a brit rendszert.

Elmúlt szeptember, majd október fele. Még mindig a biciklimmel jártam, amin a kollegák többnyire halkan derültek. Azon kaptam magam, hogy egyre jobban hiányzik Valerie, aki elragadtatott leveleket írt Bejrút előkelőségéről, az ottani Amerikai Egyetem érdekes mivoltáról, ahová beiratkozott arabul tanulni. Ösztöndíjpótléknak meg angol nyelvű társalgás- és nyelvtanórákat is tartott. Bevallom, hogy gyötört a féltékenység, feltételezvé, hogy neki ott arab férfiak udvarolnak, míg én itt, a világ legvégén egyedül senyvedek.

Egy nap érdekes kis légitestai ajánlott csomag érkezett Magyarországról: anyám küldött egy nagyon szép és izléselesen konstruált női pecsétgyűrűt, amibe a Makkai család

22 A brit alapítású egyetemeket az ú.n. Vice Chancellor, avagy kancellárhelyettes vezeti, aki fölött csak a kancellár áll, aki viszont lehet akár a miniszterelnök is, mint volt Malájföldön egy Tunku Abdul Rahman nevű maláj arisztokrata.

1613-ból származó, II. Rákóczi Györgytől kapott címerét vésette: egy hajdú öltözetű harcos terpeszállásban egy patak felett, egyik kezében kardon levágott fejet, másikban hosszúszerű író tollat tart. A gyűrű levélbe volt csomagolva, ezen anyám kézírása: „Ezt majd annak add, akit igazán szeretsz, és aki értékelni fogja.” Gondoltam egy nagyot és merészet, és küldtem Valerienek egy szívhez szóló, hosszú és igen drága sürgönyt, megemlítve a gyűrűt, amit úgyszintén expressz ajánlott légi csomagban feladtam neki. Gyakorlatilag arra kértem, jöjjön utánam Malájföldre, hiszen itt is vannak arab anyanyelvűek. Bevallottam, hogy borzasztóan hiányzik, legyen a feleségem, hiszen olyan jó volt Párizsban. Két napon belül megjött a nagyon udvariasan fogalmazott viszontsürgöny a válaszával: igen, köszöni, hozzám fog jönni feleségül, de még nem most – nem tudja abbahagyni a bejrúti arabtanulást, köszöni szépen a gyűrűt, tekintsem őt ezennel hivatalosan eljegyzett menyasszonynomnak, és máskülönben nézzek szét a malájföldi nők között: „play the field²³” – ajánlotta. A nem várt válasz roppantul mellbevágott. Hozzám akar jönni, de nem most, és nézzek körül a maláj szépségek között. Egy francia arisztokrata nőtől lehetett volna ilyen levelet várni, egy Balzac- vagy egy Maupassant-regényben. Miért írta ezt? Szert tett volna valakire, és azzal akarja kompenzálni, hogy engem feloldoz a hűség megígérése alól? Szörnyen elkeseredtem. Az is megjárta a fejemet, hogy talán ez volt a legokosabb válasz, amit csak írhatott az adott helyzetben – így a kecske is jóllakik, és a káposzta is megmarad. Bánatomat elzengtem LePage nagyfőnöknek, aki, mint jó emberismerő, észrevette, mennyire megcsappant az életkedvem. Röviden felmerült a kérdés, hogy elvinne magával Angliába, ahol a Yorki Egyetemen a nyelvészeti tanszék vezetésének várományosa volt, de ezt aztán egyikünk sem firtatta a továbbiakban.

A maláj herceg házitanítója leszek

1964. január 13-i keltezéssel kézírásos levelet kaptam Le Page professzortól, amelyben ez állt: „Ádám, hajlandó lennél-e oroszra tanítani hetente 2-3 magánleckével az Agong fiát óránként 20-25 dollárért? Ha igen, légy szíves lépj érintkezésbe Ungku Azizal.”

Már hogyné érdekelt volna az ajánlat! Miután igent mondtam, a *Berita Harian* (azaz Napi Hírek) című maláj nyelvű lapban, és mindkettőnk fényképével megjelent a hír, hogy Syed Badaruddin herceg, a Yang-di Pertuan Agong, vagyis az uralkodó második fia, egy volt magyar menekülttől oroszul fog tanulni. Bár a cikkben szerepelt, hogy a dékán és Professor Ungku Aziz gróf is fogja látogatni az órákat, ez azonban elmaradt. A cikk ugyanezen a napon angolul is megjelent a *Straits Times* napilapban, azaz 1964. február 22-én.

A tizenkilenc éves Badaruddin herceg, aki októberben kezdte meg tanulmányait Cambridge-ben a jogi és a közgazdasági karon, az angol mellett már elsajátította a német és a francia nyelvet, mivel diplomáciai karrierre készült.

Itt kell megjegyeznem, hogy Badaruddin herceg sosem lehet szultán, mivel ez a rang kizárólag az elsőszülött privilégiuma.

Rangjához illő módon Syed Badaruddin, aki az Istana Negara nevű szultáni palota lakója volt, sofőr vezette, nemzeti zászlós Rolls Royce-on érkezett egyetemi irodámba. A herceg nyugati módra öltözött, mosolygós arcú, folyékony angolt beszélő fiatalember volt, aki megelőző nyelvi tanulmányainak köszönhetően nem ijedt meg attól a tényről, hogy az oroszban a főneveknek esetei vannak. Gyorsan, sikeresen haladtunk: Badaruddin herceg már a negyedik lecke végén írni-olvasni tudta a cirill betűket.²⁴ Találkozásaink kizárólag

23 „Játszd meg a mezőnyt”, azaz nézz körül, ki más van elérhető.

24 Az orosz nyelvet William S. Stuart Cornin: *Speak Russian*, Yale University Press tankönyvéből tanítottam.

a tananyagra korlátozódtak – a tanára voltam, s ebben a minőségben kifejezetten tisztelettel viseltetett irántam. Egyrészt ez, másrészt valószínűleg neveltetése is tiltotta, hogy a privát élet szférájába tartozó vagy hazámra vonatkozó kérdést tegyen fel. Élt ugyan a városban egy született orosz, mint az egyik angol tanerő férje, a palota azonban tartott a kommunista befolyástól, és biztosabbnak vélte, ha egy szovjetellenes magyarra bízza a herceg oktatását, aki a Harvardon szerzett orosz diplomát, és amerikai állampolgárként érkezett az országba. Megbízatásomat tehát körülbírázó kutatás előzte meg.

Egy nap Badaruddin meghívott, hogy látogassam meg az Istana Negarában, így legalább be tud mutatni az apjának is. Ekkor a sofőrje jött értem a Rolls Royce-szal, és vitt a hatalmas parkban lévő palotába, ahol az egész királyi család és meghívott vendégeik Shakespeare születésnapját ünnepelték, ami nem mindig pontosan esett egybe a közismert február 7-i születésnap dátumával.

Az Istana Negara kapujának fekete rácsát több helyütt az uralkodó címerének aranyozott másolata díszítette. A kapu túloldalán két lovas gárdista állomásozott teljes díszöltözetben, mely letagadhatatlanul hasonlított a londoni Buckingham Palace gárdistáinak viseletéhez. A kaputól ciprusokkal és casuarina fákkal szegélyezett út vezet a palota keleti, illetve nyugati szárnyába. Pár lépésre a biztonsági főnök, Syed Adam üdvözölt, és megörülve, hogy druszák vagyunk, előzékenyen bevezetett a palota keleti szárnyában található Nagyterembe, ahol a legtöbb ceremóniát, mint például a külképviseletek nagyköveteinek fogadását, a miniszterek kinevezését is rendezték. Itt az Agong, őfelsége Al-Marhum Tuanku Syed Harun Putra ibni Al-Marhum Syed Hassan Jamalullail és felesége fogadta a vendégeket. Az uralkodó arannyal gazdagon kivarrott és kitiüntetésekkal dekorált teljes szultáni díszében, a királyné bokáig érő selyembrokát ruhában állt a trón előtt, ahol a vendégek sorban elhaladva kezét fogták velük. Engem a herceg maga mutatott be a szüleinek.

Állófogadás következett kis szendvicsekkel és alkoholmentes italokkal, majd helyet foglalva megnéztük a British Council által készített filmet a nagy író életéről. A programot követően Badaruddin kikísért a parkba, és elmesélte, hogy a palotát egy kínai milliárdostól vette meg az állam, majd alakította át. A 11 holdas parkban golfpálya, több tenispálya és a túlsó végében tó is van, s hogy maga a park számos különleges hazai fát és más növényt is tartalmaz. A kapu közelében a Maláj Királyi Regiment gárdistái naponta déli tizenkettőkor váltják egymást, amit persze már jócskán lekéstem.

Az oroszleckék az irodámban folytatódtak heti három alkalommal hét hónapon át, amíg Badaruddin el nem utazott Cambridge-be. Igazi baráti hangulatban váltunk el.²⁵

Hölgyek a láthatáron

Már másfél hónapja élttem Malájföldön, de még nem léptem összeköttetésbe senkivel sem az oda kirendelt amerikaiak közül. Illett tiszteletemet tenni az amerikai követség épületében működő *United States Information Service* (USIS)²⁶-nél, ami bent volt Kuala Lumpur legforgalmasabb központjában. A nevet és az iroda címét LePage adta meg, aki, mint kiderült, szoros kapcsolatot tartott fenn Baldwin amerikai nagykövettel és beosztottjaival. A feladat abban állt, hogy a maláj kormány ismerje el az amerikai diplomá-

25 Syed Badaruddin 1968-ban sikerrel elvégezte jogi tanulmányait és a történelem szakot Magister Artium fokozattal Cambridge-ben. Ezt követően maláj érdekeltsgű nemzetközi cégek igazgatói testületeiben vállalt vezető szerepet – ahogyan az internet böngészése nyomán megtudtam. A régi Istana Negara ma már múzeumként szolgál, mivel 2011-ben elkészült a modern maláj stílusban épült új királyi palota.

26 Az Egyesült Államok Információs Szolgálatának ösztöndíjkerelmekkel, vízumkérvények kitöltésével foglalkozott a szokásos diplomáciai tevékenységek mellett.

Queen Surf Beach, Honolulu, Hawaii, 1978

kat akár B.A., akár M.A. vagy PhD. fokon, akárcsak a britekét, mert így – furcsa módon – Amerikából csak az erdészeti diplomákat fogadták el érvényesnek. Ez az előnytelen megkülönböztetés a brit gyarmati korszakból maradt Malajziára, de most már a britek maguk is harcoltak ellene. LePage névjegyre írott soraival bekopogtam Mr. William Allard irodájába, aki rendkívül kedvesen fogadott, majd bemutatott Harry Castlernek, az egész USIS vezetőjének. Kiderült, hogy működik egy *American Universities Club* – azaz Amerikai Diplomások Társasága, amelynek az itt ülő főtitkárnő, Miss Cooney volt az ügyintézője, iratkozzam fel tehát őnála.

Miss Cooney úgy nézett ki, mint egy hollywoodi filmsztár. Áttetsző kék selyemruhát viselt extra magassarkú cipővel, a haját kacéran kicsit ferdére tűzött kontyban viselte. Asztalán a legmodernebb „ugráló gollabdafejű” IBM írógép, előtte pedig a neve egy kis táblán: P. Cooney. Udvariasan hellyel kínált, majd elém tett egy belépési nyilatkozatot a diplomások klubjába. Ismeretségünk azzal kezdődött, hogy a „születési éve” rovatba 1935 helyett 1965-öt írtam, ugyanis nehezen tudtam levenni a szememet a hölgy merész kivágású dekoltázsáról: ekkora méretű és ilyen formás kebleket még sosem láttam. Jókedvűen felnevetett: „Ezek szerint Ön még meg sem született, csak két év múlva fog.” Ezen nem lehetett nem összenevetni, ami a hölgy keresztnéve utáni érdeklődéshez vezetett: „What does 'P' stand for in your name? Are you Paula?” „No, guess again.” „Penelope?” „God, no... I am Patricia, just call me Pat.”²⁷

„Istenem” – gondoltam, – „ez a nő nemcsak bomba csinos, de humora is van. Kár, hogy el vagyunk jegyezkedve Valerie-vel... Ez kínos lesz, no de hát ha egyszer nincs

27 „Milyen név áll a P. mögött? Paula?” „Nem, próbálja újra.” „Penelope?” „Jó Isten, dehogyan, Patricia vagyok, hívjon Patnek.”

itt... Tegnap érkezett levelében azt írja, hogy talált magának egy Parveez Parmaksizian nevű tanuló társat, akit rendszerint felvisz magához rue Makhool 1. számú beirúti lakásába, de persze csak arab nyelvtannal foglalkoznak. Hihető ez? Hátha tévedés volt eljegyezni egy évfolyamtársat, akiből előbb-utóbb tudós kékharisnya lesz, amikor a világ tele van a legszebb nőkkel, mint ez a Pat is itt...”

„Nem látok jeggyűrűt az ujján, kedves Pat. Nincs férjnél, ugye?”, akartam megbizonyosodni a helyzetről.

„Nem vagyok férjnél... és maga nő?” „Csak voltam... nemrég váltunk magyar feleségemmel, majdnem hét évi házasság után.”

Kiderült, hogy ő maga csak két évi college végzettséggel rendelkezik egy pennsylvaniai egyetemről, de szándékszik idővel visszatérni, hogy befejezze a B. A. fokozatot angolból. Megtudtam, hogy öten vannak lánytestvérek, édesapja, aki Írországból származott, meghalt, és édesanyja, aki Szlovákiában született, újból férjhez ment egy Ray Alston nevű amerikaihoz, s az Clevelandből levitte a családot Fort Lauderdale-be, Floridába a kegyetlen észak-amerikai telek ellen. Szó szót követett, névjegyet cseréltünk, amin természetesen a telefonszámunk is szerepelt. „Miért nem tud Valerie így kinézni, illetve miért nincs Patnek egyetemi diplomája?” – gyötört az értelmetlen kérdés.

Egyre nyilvánvalóbb lett, hogy be kell szereznem egy kocsit. Ha meg akarom invitálni ezt a tüneményes szépségű nőt, nem állíthatok be biciklin, hogy feltessék eljem a vázra, mint tettük volt a Balatonnál érettségi előtt. George Waldo jött a segítségemre, mondván, hogy neki két kocsija van, és a régebbi típusút hajlandó eladni háromszáz amerikai dollárért. Egy 1951-es Hudson Hornetről volt szó, kopott barna, foszladozó ülésekkel, s mivel néha többszöri kulcsgyújtásra sem volt hajlandó beindulni, barátom azt tanácsolta, hogy ha megállok valahol rövid időre, hagyjam csak nyugodtan menni a motort. Megállapodtunk háromhavi részletfizetésben, és átírtattuk Hudson Hornetet az én nevemre. Ezzel nekibátorodván felhívtam Patet a lakásán, javasolva, hogy menjünk moziba, utána meg vacsorázni. Tudni kell, hogy a KL-i mozik előtermében bárók voltak mindenféle itallal. A Merlin nevű szállónak meg kiváló nyugati konyhája volt, valamint állandó tánczene az ebédlő táncparkettáján, és ide akartam újdonsült ismerősömet elvinni. Miután Pat elmagyarázta, hogyan jutok el hozzá, a Jalan Ampang 72.-be, megállapodtunk a randevú idejében. Üres, nagy Petaling Jaya-i házamtól Pat lakásáig harmincöt perc volt az út. Arra nem számítottam, hogy a ház a minimum száz méteres behajtó út után, egy park végében áll, amit mély árok szegélyez mindkét oldalon. Bátran vettem a fordulót a kapu után, és zsupsz! – egyből megfeneklettem a jobb oldali árokban. „Na ez jól kezdődik... most mit csináljak?” Többször megpróbáltam kivezetni a kocsit az árokból, de az nem volt hajlandó sem előre, sem hátra menni, a kerekek csak egyre mélyebbre fúródtak a puha, nedves földbe. Nagy szégyent és zavart éreztem – ez lenne a büntető figyelmeztetés hűtlenségemért? De ha Valerie meg Parveez barátjával „arabozik”? Kikapcsoltam a motort, és nekiindultam a behajtó úton a ház felé. Pat a második emeleten lakott – erkélyéről pont a kapura lehetett látni. Széles mosollyal fogadott: „I can see you got stuck at the gate... Not to worry. I have a diplomatic membership in the Malaysian Automobile Association and will call them right away...”²⁸

Mitévő legyen az ember, ha két ballépéssel kezdett egy új ismeretséget? Mert ugyebár először pár évvel antedatáltam a születésem évét, amikor meg Pat elfogadta a meghívásomat, a kocsit belerogyszottam az árokba a háza kapujában, még hozzá a szeme láttára. Igen kedves és figyelmes tőle, hogy nem csúfolódik, hanem rögtön felajánlja a segítségét. Amikor egy óra múlva sem jött senki a Maláj Autótársaságtól, azt javasolta, hogy hanyagoljuk el a *Tízparancsolat* című filmet, és menjünk egyenesen a Merlin szállóba az ő kocsiján.

28 „Látom, megakadtál a kapunál, de semmi gond, diplomáciai tagságom van a Maláj Autótársaságnál, rögtön hívom őket...”

Patnek fehér, nyitott fedelű, piros bőrüléses kis Sprite típusú autója volt, amit „Baby Bugeyes” néven becézett, lévén gombnyomásra eltűnő kiálló lámpái – innen a „Bogárszemek” – a „bébi” meg a Sprite márka, a Midget, azaz kis kétszemélyű típusára utalt. „Most akkor én viszem őt vacsorázni, avagy ő visz engem? Egy férfi-nő viszonyában mindig valamelyik fél a domináns partner. Valerie esetében végig a yale-i éveinken ő volt a jobb tanuló, de társaságban mindig félszegen hallgatott, nem merete a véleményét hangoztatni, és nem volt soha a kezdeményező fél. Ez a Pat bátor és határozott... Kétévi college-dzsal a háta mögött felelős titkári állást szerzett az amerikai külföldi szolgálatnál, ahol ötórás írásbeli felvételi vizsga után interjúvolják meg azt, aki elég pontot szerzett. További követelmények: kellemes és ápolts külső, világnézeti kérdésekre meggyőzően felelni tudni, protokoll szempontjából kifogástalanul viselkedni, tudni kell, kinek milyen megszólítás jár és még ezer ilyesmi...” Mindennek fejében az USA diplomáciai testülete, amely a *State Department* névre hallgató külügyminisztérium hatásköréhez tartozik, bőkezűen honorálja alkalmazottait – Patnek például ingyen lakás járt egészségügyi biztosítással, tag lett a híres-nevezetes *Selangor Clubban*,²⁹ mindenféle amerikai árut leszámíthatott az adóztatható keresetéből, és csak az USIS főnökének, Harry Castlernek felelt, miközben tizenkét alkalmazott főnöke lett. Meglehetősen bátorság kellett a hölgy megkörményezéséhez, nem beszélve fantasztikus alakjáról és nagyvilági viselkedéséről. Neki talán imponálhatott a Harvard és a Yale, és hallott néhány dolgot a hét éve lezajlott magyar forradalomról is. Mesélte, hogy Clevelandben, ahol született és élt a családjával, szlovákiai rokonokon keresztül megismertek egy magyart, aki barátságba került a szüelivel, és akit csak *Mr. Szabadságnak* hívtak maguk között. Amikor Pat nem volt hajlandó végigenni a vacsoráját, a mamája azzal nógatta, hogy a szegény európai gyermekek – akiket *eurokid*³⁰ névre kereszteltek – éheznek. Megtudtam, hogy Pat 1938 januárjában született, vagyis valamivel több, mint három évvel fiatalabb nálam. Mindez apránként derült ki vacsora közben a Merlinben, ami mind kínálatában, mind színvonalában kimagaslott a többi étterem közül – akár Párizsban is érezhettük volna magunkat. Pat nyílt volt és közlékeny. Nekibátorodva felkértem táncolni egy lassú számmal – szerencsém volt: nem léptem a lábára, és zűr nélkül megúsztuk.

A lakására visszatérve, hívott egy taxit, mondván hogy ez egy speciális maszek vállalkozó, aki a diplomáciai testület tagjait negyven százalékkal olcsóbban szállítja. A megfellekelt kocsimat holnap kivontattatja, és majd felhív, ha jöhetek érte. Illedelmes kézcsók után homlokpuszi zárta az estét, és megállapodtunk abban, hogy október 23-a közeledtével valami megemlékezést kell tartani az USIS rendezésében.

Hazafelé a taxiban elgondolkoztam azon, hogy Pat olyan magabiztosan és kacéran jár, hogy megeszem a sapkám, ha huszonöt éves korában még szűz lenne. Másnap röviden és tárgyilagosan telefonált, hogy a kocsim kint van az árokból, de jöjjenek délután ötkor, mert este hivatalos fogadásra kell mennie a követségre. Ugyanaz a taxis jött értem, mint tegnap – az egész fuvar kitélt húsz maláj *ringit*ből,³¹ ami körülbelül tíz amerikai dollárnak felel meg.

„Igen kellemes ismeretség, de ebből nem lesz semmi” – gondoltam, és egész héten át az egyetem meg a tanítás mellett egy szép kínai tanársegédnek, Joo Lannak udvaroltam, aki, mint ez kitudódott a kollegák között, egy Oxfordon végzett, David Ormerod nevű

29 Selangor a Maláj Föderáció tizenhárom államának egyike, melyek élén egy-egy szultán áll, akik öröklés útján jutnak a trónhoz. A tizenhárom szultán titkos választással választ meg egyet maguk közül öt évre Agong-nak, vagyis az egész föderáció uralkodójának. A Kuala Lumpur-i a legelőkelőbb klub az egész országban: golf pályája és nagy uszodája van, a konyhája kitűnő és csak alá kell írni a számlát, amit havonta egyszer postáznak.

30 Ejtsd örpkid. A „european” és a „kid” szójátékos összevonása.

31 A maláj dollár, a „ringit” 50 amerikai centet ért 1963-ban.

kollegánknak volt egykor a barátnője. Jópofa kis Morris Mini Minor kocsit vezetett, és folyékony brit angolt beszélve roppant szellemeseket mondott. Egyik nap átjött a Petaling Jaya-i házba, ahol – egy whiskey-szódával – után vad csókolózásba kezdtünk. Azt hívén, hogy ez felhívás keringőre, fekvé folytattuk. Engedte, hogy meztelen felsőtestét simogassam, de amikor a kezem a combja közé siklott, hatalmas pofonnal lepett meg.

A váratlan reakció megdöbbenett, sértett is. Feltápáskodva kezébe adtam a blúzát, és közöltem vele, hogy a legjobb, ha most bevisz a városba az USIS-hoz, ahol még ötig nyitva tartanak. Morgolódba beleegyezett. Egész úton alig váltottunk egy szót. A kapunál egy rövid „see you, bye” után örökre elviharzott.

Fent az irodában Pat még az íróasztalánál ült, és vonzóbbnak tűnt, mint valaha – érdekes, eleddig ismeretlen parfüm illata lengett körülötte. Elmondta, hogy a Baldwin nagykövet úr, a britek kérésére sajnos nem engedélyezi a nyilvános október 23-i megemlékezést, de még egy órát úgyis dolgoznia kell, és én azalatt, ha akarom, megnézhetem a híres amerikai tévébemondó, Walter Cronkite bemutatásában a *Turmoil in Hungary* című dokumentációs filmet. Mr. Allard sem látta még, és szívesen beülne velem a vetítőterembe. Én láttam ugyan ezt a negyvenöt perces dokumentumfilmet vagy hat évvel ezelőtt még Bostonban, de természetes volt, hogy megnézem, bár gyötőően fájdalmas emlékeket idézett. Bill Allard bocsánatot kért a nagykövet állásfoglalásáért, és elmondta, hogy a British Council jelentős engedményeket ért el a Kádár-rendszerrel vízum- és útlevelügyekben, és emiatt azt a határozott utasítást kapták, hogy most ne feszítsék a húrt, és az amerikaiak se kardoskodjanak. Szomorú negyvenöt perc volt: a fekete-fehér film híven mutatta a szovjet tankok dübörgő felvonulását a Nagykörúton, a szabadságharcosok osonását a fák alatt hordágyon szállítva a sebesülteket, s a szabad napok önfeledten örvendő, nevető arcai után a halottak napi gyertyákat a házak ablakaiban és a sírok mellett. Bill Allard meg is jegyezte: Nehéz örökség van a batyudban, de reméljük egyszer csak ez is jóra fordul.

Elgondolkozott, hogy a kétségtelenül erősebb és befolyásosabb amerikaiak miért hallgatnak ennyire múlt gyarmatosítóikra, a britekre, amikor a világpolitika hadseregekkel alátámasztott eseményei közt az amerikai Eisenhower úgy lódfította ki a briteket meg a franciákat Szuezből, hogy a lábuk se érte a földet.

„Milyen a sors” – szomorkodtam, mert ezen a napon két kívánatos nő közül egyet sem kaptam, az egyik ugyan idehozott, de itt meg a kegyetlen történelmi gyökereim nyúltak ki értem, és mintha magam is a föld alá kerültem volna.

Másnap más nap lett. Az ünnepet meg kell ülni! A magyarok hallatlan bátorságának tanúságtétele és szabadságvágya különben is példaként szolgálhat az egész világnak. Elhatároztam, hogy meghívok egy nagyobb társaságot a Petaling Jaya-i hodályomba október 23-a alkalmából, és megismertetem őket a magam főzte pörkölt-vacsorával. A házban a jókora gáztűzhely és nagyméretű jég szekrény mellett találtam mindenféle konyhai felszerelést, s ezek közt egy hatalmas főzőedényt is, amiben elfért akár húsz adag pörkölt. Ha húsz emberre kell főzni, húsz deka marhahúst számítva fejenként négy kilóból feltétlenül ki kell jönnie, és még marad is. Beszereztem pár kiló vöröshagymát, piros paprikát is találtam egy kínai fűszerboltban, a krumpli és a zöld petrezselyem nem volt gond, viszont a munka! Két és fél napot küszködtem a nagy hőségben, mire elkészült a húsz személynek szánt pörkölt. Paradicsomkonzervvel és köménymaggal enyhítettem az erős délkelet-ázsiai paprika ízét, a tejfölt nem kevertem bele, hanem külön tálaltam. A forró vajban petrezselyemmel barnított nyolcvan szem krumpli ragyogóan ment a nem túl hosszú lére eresztett pörkölttel.

A meghívottak között volt elsősorban Pat, a két USIS-főnök: Harry Castler és Bill Allard feleségétől, George Waldo, Wang Gungwu dékán Margaret nevű nejevel, egy David Ormerod és egy Jan Pigott nevű kollega, valamint Ruth Daroesman amerikai

tőzsomszéd hölgy két leányával és fiával, meg pár diák, akik tudtak '56-ról, az emlékezetére készülő összejövételről, és akik felajánlották segítségüket az italokkal, tálalással és a mosogatással.

Kaliforniai vörösbort találtam a pörkölt mellé, az egyik közeli üzletben a mindenkori partikezdő whisky szódával mellé, amihez három kiló jeget vettem. A társaság fele ült az ebédlőasztal mellett, a másik fel ide-oda járt a konyhában lévő nagy edény és a veranda között, ahonnan a plafonra szerelt ventilátor valamivel hűvösebb levegőt fúj be.

Közkívánatra el kellett mesélnem, hogy én magam hogyan éltem át, mit csináltam ötvenhatban az egyetemen és a tüntetésen. Úgy néztek rám, mintha először látnának, amikor elmeséltem, hogy a mellettem álló lányt lelőtték.

Pantai Chinta Berahi³²

Az elkövetkező hetek alatt mind közelebb kerültünk egymáshoz Pattel. Egyre gyakrabban szorgalmazta, hogy én vezessem az ő kis „Baby Bugeyes” sportkocsiját, mert, hogy is nézne ki itt, a Távols-Keleten, ahol a férfiuralom és a többnejűség dívik, hogy egy fejkendő nő üljön a volánánál. Pat egy gombnyomással visszaparancsolta az autó lámpáit a karosszériába, hogy hátra fordulva belesimuljanak az autó testébe, és ne nézzen ki úgy, mint egy guvadt szemű giliszta.

Egyik nap Pat azt javasolta, hogy ne üljünk mindig a lakásban, a mozik valamelyikében, vagy a *Selangor Golf Club* valamelyik uszodája mellett, hanem járjuk a környéket, és ismerjük meg minél több vidéket itt Malajziában. Nem volt nehéz rábeszélni engem, különben is az időközben független állammá vált, egy nagyobb szigetből álló Szingapúrt már felfedeztük egy hosszú három napos és trópusi szerelemmel telített hétvégén. El is indultunk. Én vezettem a *Baby Bugeyest*, míg ő bekötött fejjel, nagy hollywoodi nap-szemüvegben mellettem ült, s közben a kocsizátszóijából texasi cowboy-számok szóltak gitárkísérettel.

Pat előszedett a szatyrából egy eléggé szakadozott turistatérképet, majd szakszerűen kinyilatkoztatta, hogy a következő elágazásnál jobbra kell fordulni, de csak lassan lehet majd haladni, mert ez egy befejezetlen út. Kérdeztem, hová tartunk, mire ő: „Have full confidence, professor baby, just carry on.”³³ Körülbelül negyvenöt percet hajtottunk ezen az eléggé elhanyagolt bekötőúton, amikor észrevettem, hogy míg a főút párhuzamosan haladt a tengerrel, az, amire most rátértünk, meredeken ment neki. Teljes a csend, nagy a forróság, hófehér plumériai illata kíséri, de sehol egy ember, sehol egy jármű. Egy váratlan balra fordulást jelző tábla mögött lerobbant öreg faház állt, mellette egy kikötözött öszvér. A faház ajtaja tárva-nyitva. Egy maláj férfi szundikált rozsdás, régmódi jégkocka-hűtőre tett lábbal. Két hortyogás és egy újabb elbóbiskolás között félig leszívott sörösüveget markolt, s ahogy beléptünk a szobácskába, barátságatlanul végigmért bennünket, majd odavakkintotta malájul: *Tuan-tuan akan minum biru.*³⁴ Mondtuk, hogy köszönjük, nem kérünk, de mondja meg, hol van itt a strand, hiszen ki van írva, hogy *Pantai Chinta Berahi*.³⁵

Emberünk félvagyort erőltetve magára feltápáskodott ültéből, majd a kalyiba ajtajához lépve néhány palmafából álló lugasra mutatott, hogy azon túl lesz a strand, s ezzel utunkra is bocsájtott.

32 Maláj nyelvű kúrás, jelentése „a szenvedélyes szerelem strandja”.

33 „Teljes bizalom, professzor bébi, nyomás előre.”

34 „Akarnak sört az uraságok?”

35 „A szenvedélyes (forró) szerelem strandja”.

Kivettem a tárcámból egy tíz maláj ringites³⁶ papírpénzt, de nem érdekelte, inkább visszatelepedett a sörös asztalka mellé.

Vagy öt perc gyaloglás után értünk le a strandra. Elkápráztató látvány tárult elénk! Az óceán hatalmas, félholdszerű öblöt vásott ki magának, s ennek távolba vesző vonulatát hatalmas pálmafakoszorú övezte. Megbabonázva álltunk egymás kezét fogva. Seholy lélek rajtunk kívül. Pat halkan ijedezett: „*This is so... so... scary: Do you want to swim here?*”³⁷

Megnyugtattam, hogy eléggé kimerített a vezetés, és leginkább annak örülnék, ha ledőlhetnék valahol, és becsukhatnám a szememet. Pillanatnyi habozás után Pat beleyezett, s odalépdeltünk a strand legszélére, ahol enyhe kis fehér fodrokat hagyva maga mögött aprócska hullámok verdesték a partot. Ahol száraz volt a homok, ott nagyon forró is volt, de ahol a parányi hullámocskák érték, ott kellemesen hűvös. „Dőljünk itt le – javasoltam –, hadd ériék a hátunkat a kis hullámok.” Nyilvánvaló volt, hogy Pat nem bízott a terep veszélytelenségében, mert, szemellenzót formálva jobb kezével, háromszor is megfordult a sarkán a holdsarló alakú hosszú strandot kémelve. Ezzel eljátszadozott legalább öt percig. „Most már igazán lefeküdhetnénk” – javasoltam forradalmi magyar elszántsággal, és lehuppantam a magunkkal hozott gyékény strandszőnyegre. Pat kissé ugyan vonakodva, de végül is mellém telepedett. „Remélem tudod, hogy egy lélek sincs ezen az óriási strandon rajtunk kívül” – mondtam nem minden célzatosság nélkül, amit ő csendes kuncogással nyugtázott. „Ez a te két részes fürdőruhád gyönyörűen mutatja bámulatos alakodat, de itt most a Jó Isten maga is azt javasolná, hogy bátran vetközz ki belőle, és hagyd, hogy új világnézeti szempontokat nyerj ezen a paradicsomi strandon...”

„Most be fogod hunyni a szemedet és arra gondolsz, hogy egy Nagy Fehér Bálna, amelyről csak mesékben lehet olvasni, az oldalsó uszonyára felvesz, és nagy sebességgel szántja veled a tenger habjait... Ne ellenkezz, csináld!”

Pat szót fogadott. Különös látványt nyújthattunk volna, ha valaki éppen arra jártában egy átlagos turistatávcsovéval a holdalakú öböl bármelyik végéről meglesett volna bennünket. Pat gyönyörű, óriási, hófehér keblei színben elütöttek teste napbarnította részeitől, cumi nagyságúra duzzadt mellbimbói, mint egy Óriás Karmester vezénylő pálcája, harmonikusan összeringtak szélesre tárt csípője minden egyes kis mozdulatával, ahogy szívott magába, egyre beljebb, egyre gyorsabban és vadabban.

Bő másfél óránál azért nem bírtuk tovább. Lassan feltápáskodtunk a csodastrand varázslatából, és elindultunk a kis fából tákolt kabin felé. A morcos maláj kabinos, ha ugyan ez volt a tisztsége, ugyanabban a pozitívában szunnyadozott, mint amikor jöttünk.

Emlékezetes kalandunkban rejtett egy nagy és fontos kihívás is: Pat, aki a strandon megtapasztalta az extatikus felolvadás mikéntjét, keveselni, szapulni kezdte városi kis lakását, időnként felpanaszolva annak vékony falait, melyeken áthallatszottak egy szintén amerikai diplomáciai szolgálatban levő szomszéd család mozgólódásai.

Egyik este nekibátorodva átment hozzájuk csendet követelni, és amikor egy negyedóra múlva visszajött, nekiperült arccal hadonászott a levegőben, mérgesen sziszegett. „Mi a baj?” – döbbsentem meg, mire kaptam egy olyan litániát, hogy majd' elsüllyedtem a föld alá. „Én minek panaszkodom az ő kis zajaikért, amikor te csak használsz engem itt, Malajziában, mintha a rongybabád vagy a kurvád volnék, mert te is csak egy önző hím vagy, te engem nem fogsz soha elvenni! Tudd meg, hogy van nekem egy idősebb

36 Kb. 5 amerikai dollár.

37 „Ez olyan... ijesztő. Te akarsz itt úszni?”

milliomos lovagom, akinek házai vannak Bejrútban! Holnapután jön... na mi az, nem hiszed? Gyere ide hétre, és bemutatlak benneteket egymásnak...”

Erre végképp nem számítottam. Főbeközlintva tántorogtam haza Pat lakásából. Most tényleg ismerkedjem meg Lou Castro úrral, akinek házai vannak Bejrútban? Kinek lesz ebből bármi haszna, lelki, testi, vagy miféle tapasztalattal leszünk itt gazdagabbak? Mi volt ez a dühkitörés a kedves, szelíd Pat részéről? Ennyire fontos neki a Mrs. titulus, a férjezett nő rangja?

Eljött a megbeszélés – avagy inkább rám erőszakolt – találka ideje Castro úrral egy vendégszobában az igen drága és előkelő Kuala Lumpur-i Merlin szállóban. Mondjam, hogy igen vegyes érzelmekkel küszködtem? Nálam valamivel alacsonyabb őszhajú ember állt előttem, Pat pedig egy szál hálóingben hanyatt feküdt a széles kétszemélyes ágyon, és whiskys poharat szorongatott a markában. Akkor értettem meg, hogy ez a két szerencsétlen ember megpróbált „elegánsan viselkedni” a maguk tökéletlen módján, amelyet alkalmasint egy amerikai szélesvásznú film emlékeiből kölcsönözhetek. Lou Castro kezdte a témát, egyenesen *in medias res*: „Nézze, fiatalember – szavalt a kissé leereszkedő hangon –, ha maga most itt becsületszavára kijelenti, hogy elveszi Patet feleségül, én kifizetem a maguk földközi nászútját, mert módomban áll” – húzta ki magát. Kérdéssel vágtam vissza: „Miért nem Ön veszi el Patet, aki nyilvánvalóan erősen vonzódik az Ön által biztosítottak látszó jómódhoz?”

Szó szót követve ürültek a whiskyspoharak, míg egyszer egy túlhevült pillanatban Castro úr talpra ugrott, és eltorzult arccal hangosan ordítani kezdett: „Maga szemtelen fráter, nem is tudom minek bajlódom itt magával!” Majd Pat felé fordult – „Mihez kezdjek ezzel a fickóval?” Ezt viszont én éreztem túlzottan színpadinak, és úgy gondoltam, hogy ha már egyszer játszunk, hát játsszunk! Ugyancsak egy régen látott rossz filmből vett ötlettel elővettem zsebemből a lakáskulcsaimat, és zömüket a tenyerembe rejtve a kiálló kulcsnyelvekből egyféle boxert alkotva felálltam, ordítva ráztam az öklömet a megszeppent Lou Castro felé, mire ő pár lépést hátrálva lehuppant egy karosszékre. Patnek odavágtam: „Maradj itt, ha akarsz, vagy gyere haza, de nekem ebből a kutyakomédiából elegendő van!” – ezzel elviharoztam.

Két nap múlva Pat síró hangon telefonált: „Nem is tudom, hogyan kérjelek meg, de bocsáss meg nekem... Más is megszedülne akkora vagyon láttán, mint ami Lou-nak van, csak húszemeletes bérháza van vagy kilenc Bejrút legelegánsabb tengerparti negyedében, és annyi barátnője, amennyit csak akar... Hogy miben maradtam vele? Kiadtam az útját, megmondva, hogy többé fel se hívjon... Ő meg kajánul kiröhögött és azt mondta, hogy te nem fogsz engem sohasem elvenni...”

Erre én tartottam egy házasságellenes beszédet, kihangsúlyozva, hogy két ember szexuális kapcsolata sokkal erősebb és tartósabb lehet házasságon kívül, mintha valamely egyházi és állami pecsét égíse alatt próbálnák boldogítani egymást.

Ezt a dialógust hosszú és részletes családtörténeti elbeszélések követték Pat részéről, s jóllehet nagyjából ismertem a szereplőket, mégis érdekesnek tűntek ebben a malajziai kontextusban.

Újra New Havenben

Pat kiküldetése hamarosan lejárt, vissza kellett térnie Floridába. Én váratlan ajánlatot kaptam a Yale posztgraduális osztályától, mégpedig, hogy doktori disszertációm az amerikai angol idiómákról ne Délkelet-Ázsiában fejezzem be, hanem térjek vissza New Havenbe, és e célból újabb fél éves ösztöndíjban részesítenek. Kuala Lumpurban ugyanis elsősorban brit angolt beszéltek, míg nekem értelemszerűen inkább amerikai anyanyelvi

Édesanyjával Londonban, 1963-ban

környezetben kellett élnem. A lemondás a malajziai egyetemen töltött év után nem volt egyszerű, mert nem találtak azonnal olyan tanerőt, aki a kurzusaimat átvehette volna. Szerencsémre azonban pár heti keresgélés után jelentkezett egy indiai nyelvész, aki megfelelt az elvárásoknak.

Pattel érzékeny búcsút vettünk, és elhatároztuk, hogy Amerikában újra találkozunk, elmeséljük egymásnak, mire mi várt odahaza.

Közben Valerie, aki mit sem tudott a Patféle kalandról, elfogadott egy spanyol nyelvtanári állást egy New Haven-i középiskolában. Számomra ez azt jelentette, hogy egy városban leszek a menyasszonyommal, holott őszintén szóva engem Pat sorsa jobban érdekelt. Malajziai nagy kalandom meg is látogatott pár napra. Kínos ilyen megosztott érzelmekkel élni, s ha valaki azt hinné, hogy két nőt szeretni egyszerre könnyű, az hatalmasat téved. Erős bűntudatot éreztem mindkettőjük miatt, amit csak az intenzív munka a disszertáción tudott valamennyire enyhíteni.

A tanév végeztével Valerie hazautazott szüleihez Illinois-ba, ahol apja törvényszéki bíró volt. Pat pedig hazament Floridába a szüleihez, s így én végre egyedül maradtam a disszertációmmal. No de meddig bírja az ember az egyedüllétet fiatalon, tele étellel, ha ugyan dupla menyasszonya van, ám egyik sincs mellette? A válasz egy Roberta Hard nevű angol nyelvtanárnőtől érekezett, aki csodálatosan tudott játszani öthúrú

spanyol gitárján. Nap mint nap felkísért a lakosztályomba, ahol előadta nekem az évad legfrissebb gitárszámait. Hallgattam, türelmesen hallgattam, aztán egy nap előálltam az ajánlattal, hogy lepihenhetnénk együtt. Roberta sértődött képpel válaszolta: „Na, majd meglátjuk”. Nos, volt mit meglátni, mert ezek után összebarátkoztam Marylou Sanchezszel, aki szintén doktori disszertációján dolgozott az amerikai angol oktatás területén. Amikor megtudta, hogy én az amerikai angol idiómák rendszerezésével foglalkozom, irántam való lelkesedése szinte határtalan lett. Közölte velem, hogy most még szabad, de három hét múlva jön a vőlegénye, akivel bérelt lakókocsiban fognak lakni. Rám kacsintott, és megismételte, hogy addig is ő még szabad. Eszembe jutott Valerie meg Pat, és lelkiismeret-furdalás helyett az ősi népi bölcsességre bíztam magam: „Kutyaharapást szőrivel!” Disszertációmát feledve háromheti őrjöngés következett Marylouval, s ehhez jött még egy végképp nem várt komplikáció: Anyám táviratozott, hogy megkapta az amerikai vízumot, és jön látogatóba. Először is, nem tudtam, hol szállásoljam el, de tanácsalanságomban segítségemre jött Brammer Pálné, született Dévay Böske, aki, mint volt pesti színésznő kolléga, meghívta anyámat, töltsenáluk látogatása idejét. Egy lerobbant öreg autóval lehajtottam a Kennedy nemzetközi repterre New Yorkba, anyám fogadására. Most valamivel jobban nézett ki, mint Angliában két évvel azelőtt, de ugyanúgy rémüldözött mindentől, ami a közlekedéssel függött össze, és az amerikai széles utak, a hatalmas autók száguldásai meg végképp idegenek voltak számára. Én persze szokásom szerint elég sebesen hajtottam, és valahányszor lehagytam egy kocsit, anyámat a szívszélhűdés kerülgette.

Szerencsésen túléljük az utat New Havenig. Anyám sikeresen elszállásolta magát Brammeréknél, ahonnan gyalog be tudott járni a Yale egyetem „New College” menzájára ebédre és vacsorára, ahol magam is étkeztem, így gyakran ott találkoztunk. Egyik nap elsírta magát ebéd közben, és bevallotta, hogy nem tud meglenni Brammeréknél, mert a Bözsi el akarja őt csábítani. Erről fogalmam sem volt... Futottam is a Collage dékánátusára, ahol elpanaszoltam anyám helyzetét. Kedvesek, megértőek voltak, adtak is anyámnak egy diákszobát, ahol senki sem zavarta.

Egyik este, amikor éppen Marylouval hancúroztunk, kopogást az ajtón és anyám hangját hallottam: „Rendben vagy?” – kérdezte túloldaláról. Marylou magára húzta a takarót, kikerekedett a szeme: „Kí ez?” – „Csak a mamám” – válaszoltam. – „Hát akkor enged be, én gyorsan felöltözöm”. Erre képtelen voltam. Résnyire nyitva az ajtót suttoztam: „Bocsánat, de hölgyvendégem van. Viszlát holnapig.” Másnap a menzán kimagyarázkodtam anyámnál, aki nem kárhoztatott kicsapongásaimért, de mindenben elővigyázatra intett.

Anyámmal kapcsolatban várt még rám a feladat, hogy a személyes megismerkedés érdekében összehozzam Dr. Fellner Vilmosné, Korek Valéria írónővel, aki mihelyt megtudta, hogy anyám Amerikába készülődik, anyagi helyzetemet ismerve azonnal felajánlotta, hogy magára vállalja az utazás költségeit. Férje, Dr. Fellner Vilmos, a közgazdasági Tanszék vezetője volt a Yale-en, s mint ilyen, Eisenhower elnök gazdasági tanácsadója is, tehát anyagiakban nem szűkölködve megengedhették maguknak a nagylelkűséget. Itt jegyzem meg, hogy valamikor a Fellner családé volt a budapesti Kereskedelmi Bank. Az asszony jótollú, intelligens, gyakran szellemes írói portrékkal jelentkezett a magyar lapokban, és nagy becsben állt mind az *Irodalmi Újság*, mind az *Új Látóhatár* szerzői között. Amikor nem győztem hálálkodni a jelentős segítségért, azt felelte: „Ne aggódjék, majd egyszer az életben ledadogja”. Tőle származik az a megfogalmazás is, hogy Amerikában élve mi vagyunk az *utómagyarok*.

Anyám látogatása során nem tartózkodott mindig a közelemben, mert számos ismerős, mint például Györgyey Klára, vagy a két Püski fiú, meg mások is érte jöttek, és elvitték magukhoz pár napra.

A nyár vége közeledett, Marylou érzékeny búcsút vett, és kikötött vőlegénye karjaiban. Úgy látszik, sorsom nem a csendes magányt, a lemondást részesítette előnyben, mert a gitáros Roberta, aki Bobbynak becéztette magát, most hajlandó lett közelebbről megismerkedni velem. Igen ám, de közben távirat érkezett Pattól, hogy két nap múlva érkezik a New York-i repülőtérré, és kérte, hogy várjam őt kocsival. Ez már nem is „kutyaharapás” stb., hanem „kicsi a rakás, nagyobbat kíván.” Mindezek közben azért mindennap produkáltam négy-öt gépelt oldal szöveget a disszertációhoz, noha nézzük csak át: egyfelől volt a Valerie–Pat kettős, majd a Marylou–Bobby-féle kettős, s így négy nő között őrlődve folytattam tudományos munkának álcázott hadüzenetemet a chomskyzmus ellen, mely professzoraim nagy részének nemcsak elnyerte tetszését, hanem biztattak is, hogy ebből publikálható könyvet faragjak.

Jött az ősz. A Pattal való találkozás elkerülhetetlen lévén, elvittem magammal New Havenbe, ahol egy kölcsönkért matracon aludtam, míg Pat az ágyamat foglalta el. Ez tulajdonképpen tilos volt, mert a szabályok szerint hölglátogatókat éjjeli kapuzárás előtt haza kellett kísérni. Ha ez kiderül, akár ki is rúghattak volna a kollégiumból.

Ma sem értem, hogy maradt mindemellett még anyámrá is időm. Szerencsére ő jó humorú és szerelempárti lévén inkább mulatságosnak tartotta a helyzetet, mintsem felháborodott volna. Belejárhatott a megkönnyebbülés is, hiszen látta, hogy sikeresen túltettem magamat a Zsuzsával való keserves válásomon.

Itt kell megjegyeznem, hogy a nyári szemeszterek az egyetemeken egyben a gondtalan szórakozás idejét is jelentették időleges párkapcsolatokkal, sok ivással, dohányzással. Ez utóbbiakat sosem kedveltem, s ami az előzőt illeti, arra neveltetésem nem készített elő, észrevenni sem volt alkalmam a sok tanulás mellett, és nem utolsó sorban házas emberként nem is gondolhattam rá.

Röviddel anyámnak Budapestre való távozása után összeült a kari tanács, hogy megvitassák disszertációm sorsát. Tanáraink között voltak Rulon S. Wells, Floyd Lounsbury, Warren Cogill, Hugh M. Stimson és Sydney M. Lamb, akit éppen akkor szerződtetett a Yale Berkeleyből, Kaliforniából, mint az új nyelvtanelmélet, a stratifikációs nyelvészet feltalálóját. (Ennek a lényegét lásd a Yale-ről szóló fejezet végén.) Itt most csak annyit, hogy senki más én előttem még nem kísérelte meg Lamb stratifikációs nyelvelméletét az amerikai angol idiómák természetére vonatkoztatva tárgyalni. Wellsnek, aki a disszertációm vezetője volt, annyira tetszett az ötlet, hogy a határidőre beadott háromszáz oldalas kéziratot kiadásra javasolta az igen presztizses Yale University Press számára. A bizottság többi tagja azonban sokallta az elírást, kifogásolta a fejezetek sorrendjét, és óvva intett a Chomsky-ellenes hangvételtől. Tudni kell, hogy a Yale Egyetem disszertációinak megírása olyan nehéz, hogy a doktorandusok hét-nyolc évet is eltöltenek vele, míg én hét hónap után merészkedtem előállni az első verzióval. A két és félórás szóbeli disszertációvédés alkalmával gratuláltak ugyan a témához és annak megközelítéséhez, de azt tanácsolták, hogy újjam újra az egészet, és emiatt megígérték, hogy kapok ösztöndíjat egy egész évre. Wells sértődötten lemondott, Cogill és Stimson lettek az új disszertációvezetőim, míg Lamb maradt az új elmélet tartóoszlopa.

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Rettenetes Zaddam

Tartozom Makkai Ádámnak egy verssel. Egy verssel, amely neki, róla szól. Elhatároztam ugyanis, hogy mind a négy szellemóriásnak írok egy-egy verset, aki komolyan vett engem megboldogult ifjúkoromban is (milyen nehéz ezt így most leírni, abba a korba érve, amikor egy valamirevaló poeta már vagy halott, vagy halhatatlan). Faludy Györgynek már megírtam 2000. november 16-án (onnan tudom pontosan a dátumot, hogy a vers a *Bécs, 2000. november 16.* címet viseli), Kányádi Sándornak 2003-ban (*Ha mit még hátrahagynunk*). Hátra van még Kertész Imre és Makkai Ádám. Ezt a két verset már szinte másfél évtizede halogatom, mert tizennyolc éve annak, hogy nem szeretek verset írni, és mindent kitalálok, hogy ne is írjak. Kertész Imrével szemben nincs akkora lelkifurdalásom, ugyanis számára volt egy mágikus beszólásom. Mikor 2000-ben, a Herder-díjkiosztót követően a bécsi Sacherben koccintottunk, azt mondtam: legközelebb a Nobel-díjra iszunk. Akkor keserűen kinevetett, aztán másfél év múlva megkövetett, és a felesége, Magdi néni számtalanszor elújságolta ezt a kis szösszenetet.

Makkai Ádámmal szemben viszont van némi lelkifurdalásom, bár enyhíti az a tény, hogy ő meg az önéletrajzi regényével tartozik nekem. Én javasoltam ugyanis neki második kolozsvári látogatásakor, 2010-ben, hogy írja meg különleges és izgalmas életét, hadd legyen még egy olyan csodakönyvünk, mint a *Pokolbéli víg napjaim*, Faludy György remekműve. Ádám bátyám neki is veselkedett nagy lelkesen, és gyorsan meg is írta a két első fejezetet, én meg majd' elaléltam a gyönyörűségtől. Ám minden jel arra mutat, hogy a hátralévő fejezetekre több időt szán, mert már hét év eltelt, és nem jelentkezett a folytatással, s valahányszor fölhozom a témát, elodázza a megírást. Tudom, tudom, jó munkához idő kell...

Nos, a versemhez is...

Makkai Ádám 2002-ben keresett meg, írt egy mailt, amelyben közölte velem, hogy én zárom az *In Quest of the Miracle Stag* [A csodaszarvas nyomában] című kétkötetes, 2356 oldal terjedelmű, angol nyelven megjelenő magyar költészeti antológiát. Az antológia az ősköltészettel indul, és veled végződik, írta. Micsoda szörnyű vég, kacagtam föl én, miközben alig bírtam dagadó májamat visszagyűrni a helyére.

Makkai magiszter akkortájt még Chicagóban oktatta anyanyelvükre az ánglusokat, s mint kiderült, erdélyi gyökerei ellenére az idáig csak egyszer járt Erdélyben, akkor is futólag, egy konferencia erejéig. A kilencvenéves Faludy Györgyöt is elhoztuk és meghordoztuk Erdélyben, hát akkor egy hatvankilenc éves fiatalember kalandtúrájának mi akadályá lenne? 2004 júniusában, Budapesten végre személyesen is megismerkedhettem vele és a búbájós Arany Ágnes asszonnyal, s nekivágtunk Erdélynek, ahol egy gyönyörű hetet töltöttünk. Az egzotikus Odüsszeusz-házaspárra – így hirdettük meg a kolozsvári és a sepsiszentgyörgyi (pontosabban árkosai) eseményt – rengetegen voltak kíváncsiak. A kolozsvári teremben – megszámloltuk – 264 ember szorongott, és mintegy félszázán egyszerűen nem fértek be. A Makkai család református, a híres püspök-író, Makkai Sándor, az *Ördögsekér* című csodálatos regény szerzője Makkai Ádám édesapjának a nagybátyja volt. Úgyhogy a református kollégium diákjainak énekkara volt a meglepetés, amivel köszöntöttük a világhírű uraságot, a legénykéek mind egy szálig Bocskai-öltönyben feszítettek, el is fátyolosodott a szeme a meghatottságtól, pedig általában olyan fegyelmezett, mint egy angol lord.

Ágnessel Hongkongban, 1989-ben

S jutna még eszembe számos szebbnél szebb emlék, de ez az írás csak részben szándékszik érzelmes napló lenni. Mindenesetre nagy boldogság volt, amikor Makkaiék hazaköltöztek Budapestre. És nagy öröm volt, amikor Kossuth-nagydíjjal tüntették ki, majd néhány hónapra rá a Szent István-renddel is. Megkésve bár, de a nemzet elismerte Makkai Ádám szellemének hatalmasságát.

Megkésve – ezen van a hangsúly. Szinte három évtizeddel a rendszerváltás után. És ez az elismerés a díjak szintjén történt meg, de sajnós a nagyközönség még mindig nem ismerhette meg Makkai Ádám munkásságát, és a szakma is elhanyagolja. Itt most megragadom az alkalmat, hogy föl hívjam a figyelmet – ha valaki nem vette volna észre –, hogy nagyon furcsa ám ez a rendszerváltozás utáni kánon. Annak idején, a nagy eufóriában azt hittük, végre elérkezett az igazság és az igazi szabadság korszaka. Történelmünkben először semmilyen cenzúra nem gátolja többé a szólás- és a művészi szabadságot. Végre újra értékelhetjük irodalmunk egészét, a kezdetektől napjainkig, kiselejtezhethetjük azokat, akiket valamiféle ideológia – leginkább a kommunizmusé – helyezett a polcra, és az ideológiai okokból eltussolt nagy alkotók, remekművek végre ismét reflektorfénybe kerülnek. Illyés Gyula szóhasználatában az ötágú síp metaforája a szétszabdalt magyar irodalmi életet jelölte, ebből az egyik ág az emigráció irodalma volt. Miben is reménykedett Illyés? „A magyar irodalom ötágú síp, összehangolatlan. Eléri-e még vajon a mi nemzedékünk, hogy egy jó munka mind, e nemcsak külön-külön, de más és másként is szóló sípot egyszer ismét összehangolja, illetve az eldugulástól megmenti.” A rendszerváltást követően megvoltak a feltételek arra, hogy a síp ismét egyágú legyen. Egy évtizeden keresztül mindenki az összmagyar irodalom fogalmát szajkózta, mégsem

valósult meg az újraértékelés, az újrakanonizálás, az indexre tett nyugati emigránsok igazi rehabilitálása. Ott van például a legkírívóbb eset, Faludy György, az emigráció irodalmának legnagyobb ikonjává. A Villon-balladák százezrek, a *Pokolbéli víg napjaim* pedig tízezrek kultuskönyve volt, magyar költő életében ilyen irdatlan példányszámmal nem dicsekedhetett, mint Faludy, akit ráadásul Költőfejedelemnek nevezett mindenki. Az olvasók bálványozták és ünnepezték az évtizedes emigrációt követően hazaköltözött poétát, a szakma viszont teljességgel mellőzte. Nem írtak róla kritikákat, tanulmányokat az irodalmi folyóiratokban, egyszerűen úgy tettek, mintha nem is létezne. Ha szakmai körökben megemlítted a nevét, az okosok legyintettek: kommersz költő, a karizmája adja el értéktelen műveit. Ha valaki politikai-ideológiai okokra hivatkozna, érvelése nem igazán állna meg a lábán. Faludy szociáldemokrata volt, nem állt messze a liberalizmustól, de az *Óda a magyar nyelvhez* című gyönyörű költeményt is ő írta, s igazából mindkét oldal megtalálhatta benne, amit keresett, ellenben egyik érdekeit sem sértette, nem politizált, nem bántott senkit. Úgyhogy alapos a gyanúm, hogy a szakma ridegségének az irigység, a féltékenység és a piac féltése volt az oka. És nem csak Faludy György esetében merül föl ez a gyanú. Ott van a kortárs erdélyi irodalom legnagyobbja, Kányádi Sándor, aki Magyarországon is szédületes népszerűségnek örvendett és örvend, Faludy mellett az egyetlen költő, akinek eladási mutatói még a félszáz ezer példányt is meghaladják. A kanonizáló folyóiratokban, a bölcsészlaborokban az ő nevét sem láttuk sűrűn, miközben eladhatatlan és befogadhatatlan alkotók tucatjairól oldalak százait írták tele, és egyetemi szemináriumok tucatjainak témáját képezték.

Az emigráció irodalma tele volt egzotikus figurákkal, izgalmas alkotókkal és remekművekkel. A kiváló életművek „tálalására” ráadásul kézenfekvő marketing-lehetőségek voltak. Például Makkai Ádám és Arany Ágnes közönségtalálkozóját az alábbi vidámsággal reklámoztam meg Kolozsvárott:

AZ ODÜSSZEUSZ HÁZASPÁR

Makkai Ádám

Ignác Rózsa fia, Makkai Sándor unokaöccse és keresztfia, költő és antropozófus, világhírű nyelvész, a Chicagói Univerzitás emeritus professzora, az angolok angolra tanítója, a Hongkongi és a Szingapúri Egyetem és nemkülönböztetve a maláj királyfi nyelvtanára, a legnagyobb angol nyelvű magyar költészeti antológia, *A csodaszarvas nyomában* létrehozója

és neje,

Arany Ágnes

író, műfordító, képzőművész, nyelvész, az orosz és a kínai-mandarin nyelv mestere, a Waldorf-pedagógia szakértője, *A csodaszarvas nyomában* című mega-antológia szerkesztője, az Atlantis-Centaur Inc. Kiadó igazgatója, a Hongkongi Egyetem tanára, Makkai Ádám hú társa az ázsiai, afrikai és amerikai kóborlásokban.

Mint már említettem, nem lehetett beférni a terembe, hiszen mely irodalomkedvelő ne lenne kíváncsi ilyen egzotikus alkotókra? Ugyanolyan kíváncsiak lettek volna Budapesten vagy Magyarországon bármely városában is. Makkai Ádám, fajsúlyos életművével és rendkívüli karizmájával pedig bizonyára állt volna rendelkezésre, hiszen nem kellett sokat gyözködnöm, kétszer is jött szívesen Kolozsvárra, a világ másik feléről is. És aki egyszer részt vesz egy Makkai-közönségtalálkozón, az egy életre hívévé válik ennek a szenzációs úrnak, aki több mint húsz nyelvet beszél, ha úgy adódik, szanszkritül is szaval, kilenc nyelven ír verset, és egyáltalán, földöntúli műveltségről és hihetetlen eredetiségről tesz tanúságot, miközben fanyar humora és öniróniája egy perc erejéig sem

lankad. És a bővös utazás, melyet ilyenkor elindít, a hazavitt könyvekben folytatódik, amikor olvasod, és döbbenet teszted föl a kérdést: hogyhogya én erről eddig nem hallottam?... És miért?

Hát azért, mert senkiben sem mutatkozott hajlandóság sem őt, sem a többi emigráns nagyságot publikálni és menedzselni, annak ellenére, hogy nem igazán lett volna ennek piaci kockázata, sőt. Annak ellenére sem, hogy az emigráció szerzői magyar mércével számítva igen tisztos fizetésükből, nyugdíjukból, megtakarított pénzükből szívesen áldoztak volna erre a célra, teljes egészében kiküszöbölve az anyagi bukás lehetőségét. Nem, Magyarországon egy szótárakra, nyelvészeti művekre specializálódott kiadó publikálta csak Makkai Ádámot – baráti alapon –, egy olyan szakkiadó, melynek nem voltak eszközei a szépirodalom menedzselésére. Két legutóbbi versválogatása pedig Kolozsvárott, az általam igazgatott kis kiadónál és egy sepsiszentgyörgyi művészkiadónál jelent meg.

Még a Kossuth-nagydíj után sem kereste meg egyetlen nagy kiadó sem.

Itt be is fejezem, mert úgy hiszem, amit eddig leírtam, önmagáért beszél. Nem kell érveket felsorakoztatnom, hogy a magyar irodalom térképét hiányosan és hamisan rajzolták meg azok, akik megrajzolták – és nem feltétlenül minőségi kritériumok alapján húzták meg a vonalakat.

Illendő ilyenkor egy találó idézetet bemásolni. *Az Erő* című opusból választottam egy keserű szonettet:

Fekete lyukból dől az anti-versek
öntagadó lírája hosszú sorban,
pozitív kedv negatív hitre robban:
naprendszerünkben úgyszincs mit keressek.
Tejútunk húszmilliárd éves korban
tudtomra adta: itt a múlt-keservek
csontvázain végképp nincs, kit szeressek.
Pszichiáter csuklik, hörögve fortyan,
s kajánul dörgi: „e földi szerelmek,
miket magával hurcol agg s a gyermek,
esőcseppek a szürke, földi porban.”
Elkelne tán kíváncsi, vizsla jelnek
a bánat, melyet lyukaim benyelnek,
ha hamvaim más bolygókra sodortam?

Magyarázattal tartozom még a vérfagyasztó címért, melynek magyarázatát, gondolom, írásom kezdete óta várja a nyájas olvasó. Nos, csak *captatio benevolentiae* volt. Így szokta aláírni Makkai Ádám a nekem címzett leveleit, és büszke vagyok, mert száznál is több van belőlük.

MAKKAI ÁDÁM

Kutyapest

Hát itthon volnék újra Budapesten,
 s így, mint a ló a régi rét körül
 lóto-futó tevékenységbe kezdtem,
 egy napba tíz találka tömörül.
 „Hogy bírod”? – kérdi fáradt feleségem –,
 „én negyven fokon majd felrobbanok...”
 Panasza okát bár bőrömön érzem,
 bénít az okozat, s feldob az ok.
 Elszöktem volna, fel a régi várba –
 odáig még ugyanúgy fölmegek
 gyalog –, gondoltam dőrén. Ám a járda
 okádék és kutyahúgy-ömlenyek
 torz rajzain sodort a néma táncba,
 mint mikor gyerkőc kréta-rajzra lép,
 szédülve nyögtem: „Város, menj a francba!”
 és nem értettem sehogy, semmiképp,
 hogy undor és honvágy miként keverhet
 boszorkány-koktétl, könny-öklendezőt,
 melyben a múlt a jelenre ügveltet
 kínozva a távolról érkezőt.
 A taxi drága. Tovább kutyagolni!
 – Kálvin tér, Bródy Sándor, Nagykörút –
 házak falán próbálom szimatolni,
 melyik mutatja még a háborút.
Mind azt mutatja! Nem a Dunakorzó
 szállodáiból állsz, Ó Kutyapest,
 az új gazdagok népe dúvad, orzó,
 birtokát óvni egy *‘se’ kába, rest...*
 Kosdon és Dunakeszin él rokonság,
 régi barát – itt szabad a kutya –
 nincs aszfalt s járda –, hogy azt lefossák,
 termőföldbe folyik meleg húgya.
 A szomszédságban megint háborúznak,
 Kosovo mintha vak ‘kosz-óvó’ lenne,
 üzenem a nem-elég-döglött Grúznak,
 „Sztálin, hát élsz?!... Hogy a rossz megenne!”

Budapest – Chicago, 2004

FARKAS WELLMANN ENDRE

Tanár Úr, kérem!

– gondolatok Makkai Ádám *Kutyapest* című kötetéről –

Olyan könyv bemutatására vállalkozom, amelyet egy lélegzetvétellel olvastam végig, s ennél fogva elfogultsággal vagyok vádolható. Azzal mentem magam, hogy a költészetnek van egy olyan regisztere, amely aligha túri meg maga körül az elméleti bölcselemeket, metaszöveget, hiszen ezek mind avatatlan, dilettáns hörgésnek hatnak az adott szövegkorpusz árnyékában.

Makkai mester kötete is ilyen: teljes, lezárt, nagyívű fúga a létről, a maga minden komponensével, vetületével: így történelem, szerelem, metafizika, antropológia, egy szóval minden úgy van együtt benne, hogy önálló univerzummá szerveződik, amely megismerni kínálja fel magát. Olyan könyv, ami az esztétikai élvezeten túl megköveteli olvasójától a gondolkodást is. Szerzteágazó textuális hálója emberi kultúránk igen nagy területét szövi át, mégis átível az irodalom, a történelem, a filozófia és más tudományok rögzített tapasztalatain. És egyáltalán nem kíméletes olvasójához.

E kegyetlen és alapvetően szomorú (élet)filozófia mögött mégis ott van a játék, és ott van a derűlátásnak az imperatívusza, a humánus magasabb rendű megszólalása, azzal az üzenettel, hogy élni jó, s ha időnként épp nem is szép, de a játék kedvéért megéri.

Bővebben: Makkai Ádám verseiben a költészet és az élet egylényegűsége érhető tetten, a földi lét és a nem földi lét keresztmetszetében a teremtés értelmének kérdései, az alkotás értelmére való rákérdezés. De rákérdezés ez a kultúrára is, hiszen szerepjátékában Makkai Ádám majdnem a teljes magyar irodalmi arcképcsarnokot felvonultatja, és ugyanolyan otthon van Berzsenyi tónusában, formaművészetében, mint László Noémi hangjának megidézésében. Formai virtuozitása hidat teremt az olvasóban a hagyomány és a feltétlenül mai tartalmak között, hiszen ez a költészet annyira friss és mai, hogy hiába is próbálnánk egy sokat megért, idősödő filosz munkájának tekinteni: számomra a legizgalmasabb Makkai-féle játékok egyike, amikor a Cseh Tamásos hangvételi üzenet szapphói vagy alkaioszi strófákban jelenik meg, az időbeli távolság ellenére annyira egymásba csiszolódva, hogy külön gyönyört nyújt olvasójának.

Ez a magyarázata annak, hogy a mi generációnk is sajátjának érzi Makkai Ádámot, hiszen költői tartásában ugyanaz a lendület, ifjú lázadás és játékosság köszön vissza, mint ami – mondjuk – egy mai huszon- vagy harmincéves költőre lehet jellemző. De lázadása mögött ott van a bölcsesség, az élettapasztalat, az élővé tett és az emlékezetből valóságossá idézett történelem, ötvenhat és nyolcvankilenc, de negyvennyolc is, és valami sokkal távolibb, nem konkrét dátum, amelynek környékén magyarokká lettünk.

Nyilván nem szeretném hasonlítani Makkai költészetét, nem keresek párhuzamokat, hivatkozásokat és megfeleléseket, de verseiről beszélve szólnom kell arról az érzésemről, amely számomra Faludy verseivel rokonítja a *Kutyapest* szövegeit. Hiszen legutóbb épp Faludynál hallhattuk ezt a magabiztos, mély líraiságú hangot, az érzelmeknek ezt az öntudatos, szinte orvosi precizitással való kezelését, amely mintha nemcsak hogy hitelessé tenné a leírtakat, hanem egyben visszaemléne a szót a kezdeti, isteni magasságba, amelyben képes volt egykor testet öltetni.

Ha már Faludynál tartunk, ki kell emelnem a *Párizs dicsérete* című szöveget, amely – épp Faludynak ajánlva – picit felidézi bennünk a nemrég elhunyt mester 1939-es

nagy költeményét, az *Óda a magyar nyelvhez* címűt. A két vers közös nevezője Párizs, a keletkezésük közti idő harmincegy év.

Hát itt van végre, itt ez a város is,
mit annyi éven át mítoszokba font
az útlevélnyomorba hervadt
vén, Ady-féle legenda, Párizs!

De Makkai Párizsban mást lát: azt a kultúrát és azt a kulturális közeget, amely a magyar nemzeti referenciát átírja valami más, világi és nagyvilági jellegű virtualitásba, ami ugyan – értékét tekintve – akár ugyanannyit is nyomhat a latban, mint Faludy egykori magasan hasító gondolatai a nyelvről és nemzetről. De hát azóta mi lett nyelvvel? a nemzettel? és Faludyval?

Makkai Ádám költészetének újabb izgalmas vonulata a szonettekkel való zsonglórködés. Úgy kezeli a szonettet, mintha ő maga találta volna ki e versformát, és ennél is érdekesebb, ahogyan építkezik a szonettekbeli: sajátos, egyéni építményeket és struktúrákat hoz létre, bonyolultabbá téve így a befogadói feladatot, hiszen minden ilyen építménye egy-egy rejtély, amely megfejtésre vár.

Ha nem is közvetlenül, de ide tartozik a nagy József Attila-játéka is (Felgőzölgő képek „az öles kondérból”) vagy a sumér-magyar rokonságot boncolgató *Sántha Ödön: Kincses proto-Uralaltáj* című vendégszöveg-konstruktum beemelése a kötetbe, amelyekben újabb kanonizált értékek kerülnek szétírásra, ami nem csak az egyes szövegek szintjén értendő, hanem ama metafizikai rákérdezés tekintetében is, amelyről a fentiekben már szó esett.

Harminchétig éltem. Náci Németország
rég nyakig fegyverben, kész hogy elorozzák
mások „életterét”, orosz, ukrán, lengyel,
Anglia még szunnyadt, mint kit mákony nyelt el.
Előtte Thomas Mann Budapesten járt még
(versben köszöntöttem – letargikus játék –),
említettem: most temettük Kosztolányit
(mikor lesz *Nérója* EU-hozomány itt?).

A metafizikáról még csak annyit, hogy Makkai Ádámot olykor attól félhetjük, hogy kiátkozza a kereszténység, mert aki ilyeneket ír le, mint *Ő Az emberi test megrénüléséről...* szóló III. szonettjében, és arra tanít, hogy nézz szembe önmagaddal és fogadd el az életed végességét, meg életprogram gyanánt, hogy *fejre állok, beszarok, meghalok*. Az biztos, hogy jó keresztény nem lehet, csak ennél sokkal több, Isten ismerőse, a tagadva hívó ember, aki keresztüllát az emberi létezésen, de teremtője hangján tud megszólalni.

Tanár Úr, kérem – mondtam, elfogult leszek. Olyan költészetből volt szerencsém szemelgetni, amelyet mind a magyarországi, mind a romániai tankönyvszerkesztők örömmel irtottak ki az aktuális tananyagból, ahogyan Faludyt, Márait, Dsidát, Székely Jánost és másokat. Magyartanárként annyit ígérhetek meg, és azzal köszörülhetek valamelyest e csorbán, hogy abban az iskolában, ahol tanítok, a diákjaim ismerni és tanulmányozni fogják idén ősztől Makkai Ádám költészetét...

Makkai Ádámnak, az Óperenciás tengeren túlra

Mester, üzennék, ha volna mit,
de lám, én nem vagyok jó diák;
vagy köröttünk rothad valami
s elfogytak a referenciák.

A keret, a képzelt, szétesik.
De az sincs, amit összetartson:
poézis, nyelv vagy rút valóság
– a háttér is csupán ha karton.

A zajban csak hízó némaság,
képet írni se festék, se szó;
nem feleselnek az éjszakák,
nem kérdezzük, hogy mire mi jó

évfordulóra képet küldök:
széteső, verses anzix, ámbár
csak űrlap, amit most kitöltök,
de jobb tán bármi kitalálnál,

festett képnél – tán ikon lehet
besűrített, színes pillanat,
amin a széteső képkeret
megül, mint isteni akarat.

BAKONYI ISTVÁN

A Makkai–Petőfi fiktív költészet

2003. január 20-án ezt írtam naplómba: „...A közelmúltban jelent meg a Chicagóban élő magyar nyelvész és költő, Makkai Ádám nagy játéka, Petőfi „bőrébe bújva”: *Úristen! Engedj meghalni!* (P.S. pokoljárása és megidvezülése.) A szerző a barguzini legenda apropóján írt Petőfi-verseket és sok egyebet ebben a különleges könyvben. Ma van a fehérvári bemutató a megyei könyvtárban, s előtte föl vesszük a Fehérvár TV-ben a februári kávéházi műsort. M. Á. mellett vendégem a felesége, Arany Ágnes, valamint a kiadó Péntek Imre. Hangulatos a beszélgetés, gyorsan száll az idő.” A kiadó egyébként az akkor még létező folyóiratot, az *Árgust* jelenti, de a C. E. T. Belvárosi Kiadó is jegyezte a kötetet.

Aztán a dedikáció a szerzőtől: „Bakonyi Istvánnak köszönettel a t. v. beszélgetésért, barátsággal, Makkai Ádám, jan. 20., 2003.” S valóban: nekem is emlékezetes nap volt ez a hétfő, éppen a magyar kultúra napja előtt. Egy olyan alkotóval ismerkedhettem meg, aki igen sokat tett szerte a világban a magyar irodalom, a magyar nyelv és a magyar kultúra ügyében. És Péntek Imre pedig már korábban is sokat tett azért, hogy Makkai Ádám egyre ismertebb legyen hazánkban is. (Akkor még messze voltunk a legnagyobb kitüntetések idejétől.)

Katulic László festő és grafikusművész tervezte a címlapot, amelyen háromszorosan van jelen a költő: a közismert és egyetlen hiteles fénykép kétféle, grafikus feldolgozásban, illetve hasonló módot egy romantikus szobor a háttérben, és tőle jobbra a nemzeti trikolór.

A hátlapon többek között ezt olvassuk az ajánlásban: „Az újkori magyar irodalom egyik legkülönösebb, legprovokatívabb szellemiségű művét tartja kezében a nyájas olvasó. A téma (részben) ismert: legendákból, mendemondákból, meg nem erősített híresztelésekből, áltudományos feldolgozásokból. Eszerint 1849. július 31-én Petőfi Sándor nem esett el a fehéregyházi, vesztes csatából menekülve, hanem élve maradt, orosz fogságba került és végül Szibériában halt meg.” Ahogy Legeza Ilona írja: „...A sokműfajú – drámát, prózát, lírát elegyítő – kötet irodalomtörténeti szempontból és prózaesztétikai szempontból is érdekes olvasmány.”³⁸

És arról is essék szó, hogy a nyolcvanas években föléledt legenda valóban sokunkat megérintett. Hiszen sokan úgy gondoltuk, hogy mivel a költő 1849-es „elesésének” sincs teljességgel biztos dokumentuma, esetleg a barguzini történet sem lehet teljesen alapatlan. Megoszlottak és ma is megoszlanak a vélemények, akkor is, ha reálisnak tűnik a női csontváz-féle változat. Az is zavaró volt, hogy a „szakma” mereven elzárkózott, és nem jártak sokáig végére a dolognak. Holott a biztos tisztázás sokat segíthetett volna. Mindenesetre Makkai Ádám „vette a lapot”, és kétségkívül szellemes, valódi írói-költői felelettel lepte meg az irodalmi világot. Kétségtelen, hogy a szatíra és a drámaiság egyaránt jelen van könyvének írásaiban, minden részletében. Például a nyitó műben, a „*Potomság*”: *Petőfi Segesvárnál* című irodalmi forgatókönyvben, amelyben megidézi a korszak számos alakját, többek között Bem Józsefet, a Dalai Lámát vagy éppen Körösi

Csoma Sándort. Játék, fantázia, alkotó képzelet itt is, ott is. Legyen szó akár „*Petőfi Sándor halála után írott költeményeiről*” vagy éppen a képzelt szibériai időszak képzelt verseiről. De megjelenik a költő Tibetben és a szellemi világban is, másutt pedig szembe-sül saját utóéletével. Más részletekben tovább tágulnak a körök, akár a huszadik századi költőutódokig. Pl. a Petőfi-életrajzot megírt Illyés Gyuláig.

Azt is láthatjuk, hogy Makkai Ádám ebben a különös művében élvezettel él azzal a tudással és tehetséggel, ami addigi pályáján is a sajátja volt. Szépirodalmi tevékenysége mellett szerepet játszik ebben nyelvészeti arca, illetve az idegen nyelvekben tanúsított jártasság, a nyelv kreativitását fölhasználó képessége.

Izgalmas könyv ez azok számára is, akik együtt tudnak szárnyalni a képzelet világában az alkotóval. S akiket persze Petőfi Sándor alakja és költői utóélete is érdekel. Persze már maga a kötet cím sem akármilyen! Ha a jó cím sajátosságai közé tartozik, hogy keltse föl a figyelmet, legyen lehetőleg rövid, és arról szóljon, amiről a mű is szól, nos e szempontok szerint az *Úristen! Engedj meghalni!* kifejezetten jó címnnek számít. Egyben jelzi azt az abszurditást is, ami körülveszi a Petőfi-legendát már a tizenkilencedik század óta. A költőt, akinek halálát sokan nem voltak hajlandók tudomásul venni. Sem akkor, sem később.

A magyar gondolkodástól (a néplélektől?) nem áll messze a „legendagyártás”, a mondák világa, többek között az egyszerű emberek között áruhában járó király történeteinek sora. Petőfi Sándor esetében is sok minden megtörtént. Nem sokkal 1849 után sokan látni vélték, vagy éppen említhetjük a nem mindig ízléses ábrázolásokat a világszabadság és a hazafiság nagy alakjáról. Vannak, akikben egy világ dőlt volna össze, ha csakugyan bebizonyosodik a barguzini változat. Pedig ebben az esetben se vált volna semmissé a *Nemzeti dal*- vagy éppen az *Egy gondolat bánt engemet*-féle szárnyalás. Makkai Ádám nem esik bele ilyesfajta hibákba: szembenéz mindenféle változattal, és bizonyos szempontból távolságtartással kezeli anyagát. Amikor megkapta a Kossuth-díjat, egy interjúban ezt mondta: „...Abban bízom, hogy a díj segít abban, hogy jobban felfigyeljenek a műveimre, feltámasszon régebbi köteteket. Például a Petőfi-könyvem, amit a legérdekesebb alkotásomnak tartom. Nem tudom, miért az elsikkadás volt a sorsa...”³⁹

S valóban: magam is úgy látom, hogy sajnálatos a visszhangtalanság. A szerző ezt írta a cím alá: „VAL(LÁT)OMÁSOK – Az mellyeket lejegyzett vala a mi Mesterünk, PETŐFI SÁNDOR írődeákja, üzeneteinek hűséges átvevője, értelmezője, s hébe-korba neki-nekibátorodott továbbgöngyölítője Makkai Ádám Anno Domini 2002-ben Petőfi Sándor első közismert e földi megtestesülésének száznyolevanadik évfordulóján”. Már ez is kis irodalmi alkotás, jelezvén a századokon átnyúló jelleget, s nyelvezetével a Petőfi előtti beszédmódot is megidézve. A már jelzett nyelvtudósi attitűd és a teremtő képzelet együttes jelenléte. Egy rendkívül gazdag alkotói pálya míves hozadéka, amelyben jól látható a tudós költő szellemiségének kezenyoma.

Szomorú és víg, tragikus és komikus részletekben igencsak gazdag ez a könyv. A totális fikció, Makkai Ádám és Petőfi Sándor titokzatos szellemi kapcsolata, a szibériai polkjárás epizódjai, a keleti vándorlások misztikuma, a tibeti aranykoporsóval kapcsolatos időutazás, nos, ezek mind-mind biztosítják a befogadó, az igényes olvasó számára az élvezetet, ami azért a mai magyar irodalomban sem túlzottan gyakori, legalábbis ebben a páratlan összetettségben. Az időutazásba az is belefér, hogy kamerákkal pásztázzák ezt az utat, elérkezvén napjaink világához, s egyben hangstílyozván valami sajátos öröklét erejét. Hiszen tudjuk a közhely igazságát: a költő sosem hal meg igazán, hiszen műveiben él tovább. Persze csak akkor, ha nem lepi be életművét a feledés homálya...

39 (Laik Eszter: *Egy világpolgár magyarul. Interjú Makkai Ádámmal és feleségével, Arany Ágnessel.* <https://irodalmijelen.hu/.../egy-vilagpolgar-magyarul-interju-makkai-adammal-f...>)

A teljesség igénye nélkül ragadjunk ki önkényesen egy részletet a műből! Például a *Petőfi Sándor halála után írott versei* című fejezetből, a Barguzintól Lasszáig tartó út jegyzeteiből. (Barguzin neve egyébként kétszer is előfordul a földrajzban: egyrészt a Bajkál-tó egyik nagy mellékfolyóját jelöli, másrészt az esetünkben fontos várost, Oroszország ázsiai részén, a Burjátföldön, az azonos nevű folyó mellett. A magyarosan írott Lassza pedig nem más, mint a dalai láma hagyományos székhelye Tibetben.)

Ebben a részletben szerencsésen keveredik egymással az epika és a líra, ily módon Makkai kapcsolódik a *János vitéz* vagy éppen *A helység kalapácsa* szerzőjéhez, az elbeszélő költemény jeles tizenkilencedik századi alkotójához, Petőfi Sándorhoz. A verses történet szereplője a dalai láma (bármelyik korszakból) és Kőrösi Csoma Sándor, a költő „druszája”. Miként tudjuk: a székely-magyar származású nyelvtudós és könyvtáros, a tibetológia megalapítója, a tibeti–angol szótár létrehozója a halálban megelőzte a költőt, hiszen 1842-ben elhunyt Dardzsilingben. S milyen érdekes, ő is nyelvészkedett, mint Makkai Ádám, akinek édesanyja, Ignác Rózsa, az ugyancsak jeles író pedig erdélyi református paplány volt!... Érdekes érintkezési pontok ezek.

Ezek a verses útjegyzetek úgyis kapcsolódnak Petőfihez, hogy ő maga is írt naplót, és lírájában is fontos az idő és a helyszín megjelölése. Itt persze másról van szó, hiszen ezúttal nincs szó dokumentatív jellegről, itt a fantázia játssza a főszerepet, miként a *János vitéz* egészében is. Olyan elemekkel, mint az „úrrakéta”, a „telefonszám”, a „neutron”, az „ellipszis” vagy éppen a vége felé egy „szümpozion”, ez utóbbival kapcsolatban meg Arisztotelész... Szinte szürreális ez az időutazás, miközben a „csali” szerint Barguzintól Lasszáig tart az állítólagos utazás. És Makkai az igazat mondja, nem a valódit... Mint a legendák, a mesék, a mondák, a mítoszok. Amelyekben keveredik az isteni és az emberi világ. A képzelet a valósággal. S bizony az olvasó feladata nem könnyű: vajon hol ér véget az egyik, és hol kezdődik a másik?

Persze attól függetlenül, hogy Makkai megpróbálja Petőfi hangját átvenni, azért jól látható, hogy az ő nyelvhasználata és stílusa „modernebb”, helyenként „groteszkebb”, mint a nagy elődé. Ebben a tekintetben is az időtlenség a döntő, s akár Kassák Lajos nagy utazása (*A ló meghal, a madarak kirepülnek*) is eszünkbe juthat, ha szellemi rokonságot keresünk. És már-már arra is gondolhatunk, hogy a Petőfi-sztori csak ürügy ahhoz, hogy Makkai kiélje eredendően nyelv- és stílussteremtő hajlamait, és kedvére játsszon és szárnyaljon. S íme, a befejezés: „...hosszú, keserves az út, míg ideér a diák - / ámde ha „hóttod után” se` teszed le a mennyei tantárgy / zárthelyi szóbelijét, visznek az ördög elé, / ő pedig jól kinevet, mert érzi, hogy mennyire féltél: / buksz nagyot, és abitur nincs – te maradsz a lidérc.”

Jeles, gondolatilag is gazdag ez a végkifejlet. Már-már elszakadván a könyv tényleges tartalmától, általánosabb síkra emelvén a mondandót.

PETRÓCZI ÉVA

Egy halhatatlan bibliaparafrázis

Makkai Ádám: Mint antik Isten

Mielőtt bármit is mondanék, hadd tegyem közkinccsé azt a szívemnek, értelmemnek, hitemnek oly kedves Makkai Ádám-verset, amelyet először a *Confessió*-ban olvastam; abban a református irodalmi és közéleti folyóiratban, amelynek a szerző édesanyja, Ignác Rózsa író a kezdetektől haláláig szerkesztőbizottsági tagja volt. Írásom e pontján nem hallgathatom el: megrendítő, s jóformán példa nélkül való az a szeretet és szakmai műgond, amellyel a nemzetközi hírű költővé és nyelvészé, kétszeres Kossuth-díjassá lett fiú, számtalan kötelezettsége mellett, anyja hagyatékának ápolójává, s huszonegyedik századi online „üzemmódban” is pontos-igényes gondozójává lett!

Az Ignácok és a Makkaiak református világát ugyancsak felidéző, mélyen biblikus költemény mindössze tizennégy sor. De micsoda 14 sor! Aki teljes odaadással olvassa végig, abban számtalan képzettársítás bukkan fel. Az máris hallja lelki fülével Kodály halhatatlan vegyeskari motettáját, a világot számtalan fordításban bejárt szövegű *Jézus és a kufárok*-at, s lelki szemével látja El Greco világhírű festményét, amelynek címe: *Jézus küzi a kufárokat a templomból*. S ha ismeri Ignác Rózsa varázslatos önéletrajzát, akkor édesapja – Makkai Ádám anyai nagyapja – Ignác László fogarasi esperes, korábban kovásznai lelkész zengzetes hangján hallhatja az unoka templomi boltozatok ívelését idéző versét. Érdemes itt idéznünk néhány mondatot Ignác *Ikerpályáimon* című memoárkötetéből: „Jászai [Mari] valamikor, amikor én még nem éltem, azt vette a fejébe, hogy reumáját a kovásznai Pokolsár nevű fürdő jéghideg iszapjával gyógyíttassa. Unatkozott a nagy színészgyönyörű szülőfalumban. (Kovászna tényleg gyönyörű, ezt tanúsíthatom!) Unalmában, s mert mindenféle szónokias beszédre kíváncsi volt, eljárt a mi templomunkba is... Miután apám egy prédikációját meghallgatta, templomozás végeztével kiállt a templom kapuja elé; az apám kijövetelére kétoldalt várakozó presbiteri sor végén vesztegelt ő is. Mikor a palástját maga után úszató apám odaérkezett Jászai elé, a nagy színészgyönyörű előlépett, az egész presbitérium szeme láttára a jóképű fiatal pap vállára csapott és a lelegektraibb hangján rászólt: – A kutyafáját magának, tiszteletes. Ilyen gyönyörű orgánnummal mit paposkodik itt, az Isten háta megett? Miért nem lesz színész? Ha nem tudná – Jászai vagyok.” Ignác László nem lett ugyan színész, de Rózsa leánya – írói és újságírói pályafutását megelőzően – igen. A drámai véna a költővé és nyelvészé lett unokából és fiúból sem hiányzik, s ehhez külön égi ráadás a muzikalitás. Soha nem felejttem el azt a remek kis koncertet, amelyet Ádám 2000 táján szerény kis Riga pianínónkon rögtönzött. A drámaiság az egyik legszembevetőbb vonása a *Mint antik Isten* című versének, ennek a *Jézus és a kufárok*-parafrázisnak is:

Mint antik Isten nesztelen ha lépked,
de nem keresve lugasok homályát,
a tereken, s az oszlopok során át
a Főtemplomhoz ért a csöpp kíséret

élén a Mester. Megfeszítve vállát,
 ment emelt fővel, mint kit baj nem érhet,
 s csak nézte még, hogy félve mind kitérnek,
 akiknek lelkin érc-nyugalma átlát.
 „Arany...! Szövet...!” Rikácsoló kufárok
 között lesújtva büntetett a korbács
 hogy jajjal iszkolt mind, a rút parázna.
 S azóta, mintha álmaimba' rázna
 egy régi bűnt verssé lehető tolmács,
 én, ember; Krisztus ostorára várok.

A rövidségében is nagyon gazdag vers teljes terjedelmű idézése után elkerülhetetlen, hogy e Jézus-történet teljes szövegét citáljuk, a János 2, 13-16-ot: „Mert közel vala a zsidók húsvétja, és felméne Jézus Jeruzsálembe. És ott találá a templomban az ökrök, juhok és galambok árusait és a pénzváltókat, amint ott ülnek vala. És kötélből ostort csinálván, kiűzi mindnyájokat a templomból, az ökröket is, a juhokat is; és a pénzváltók pénzét kitölté, az asztalokat pedig feldönté. És a galambárusoknak monda: Hordjátok el ezeket innen, ne tegyétek az én Atyámnak házát kalmárság házává.” (Károlyi Gáspár fordítása) A közismert, Kodály motettájának szövegétől is szolgáló szöveg és a vers textusa között meglehetősen sok a különbség, anélkül, hogy meghamisítaná annak szellemiségét. Az egyik különbség az, hogy a Makkai-féle változatban nem szerepelnek az áldozati célra szánt és árusított állatok, csak az „arany”, azaz a pénz, s új elemként a „szövet”, azaz a drága kelmék. A kufárokat büntető korbács viszont minkét szövegben egyaránt hangsúlyos szerepet kap. Ami abszolút újdonság, „makkaizmus” még ebben a műben, az a közismert történéseket bevezető nyolc sor. Ez egy nagyon érzékletes és sokat mondó Jézus-portré, arról a szokatlan „antik Isten”-ről, (ne feledjük a római birodalom hatalmának teljében járunk ekkor!) aki a pogány istenektől nagyon különböző módon viselkedik: ő nem „vonul”, nem kíséri harsány muzsika, de nem is rejtőzködik az emberek előtt, kísérete sem nagyszámú, hanem szerény, azaz „csöpp”. Nincs tehát rangja, hatalmi pozíciója, szerény méltósággal halad és „érc-nyugalommal”, nagy tisztánlátással jár-kél *embertársai* között. A folytatás, a kufárok kikorbácsolása a templomból ismét a történések bibliai ősmintájába torkollik. Kivéve a nagyon megrázó három záró sort, amelyben a költő úgy jeleníti meg önmagát, mint a *kufárok egyikét*. Tehát, nem tetszeleg az embertársainál különb, nemes lelkű és önzetlen poéta pózában, hanem az *„Agnus Dei, qui tollis peccata mundi”* irányába tereli a figyelmünket, amikor így ír: „én, ember; Krisztus ostorára várok.”

Jómagam csak a 2000-es évek elejétől, intenzívebben pedig a 2003-as megjelenésű *In Quest of the Miracle Stag* születése idején kerültem közelebbi kapcsolatba Ádámmal; ekkor a magyar költészetet angolul népszerűsítő antológiája tizenöt versemet fogadta örökbe, Zollman Péter fordításában.

Találkozhattunk volna már hamarabb is, hiszen 1985 tavaszán jó néhány napig tartottam előadásokat Chicagóban és környékén, de akkor épp nem tartózkodott a városban. Első személyes beszélgetésünket még csak nem is az imént említett *Csodaszarvas*-kötet tette lehetővé, hanem az, hogy egy ideig kollégák voltunk a Károlyi Gáspár Református Egyetemen, bár ő az angol nyelvészeti, míg én az angol nyelvű irodalmak és kultúrák tanszéken teljesítettem szolgálatot.

Szépírói, költői tehetségét, poézisének természetét akkor értettem meg és éreztem át igazán, amikor megismertem a Makkaihoz hasonlóan emigráns orosz költő, Joszif Brodskij 1987-ben, a Nobel-díj átvételekor mondott beszédét. Ennek felejtetetlen részlete a mindenkori versírók és a *nyelv* közötti eltéphetetlen kötelékről szól; ez a köte-

1989 májusában

lék sehol nem mutatkozik meg olyan markánsan, mint éppen Brodskij évezredekét átívelő, az ókort és Jézus életének eseményeit megközelítő verseiben. A többszörös analogia világos: adva van két emigráns, tegnapi és mai sorsának nyelvében párhuzamosan élő költő, akik közül az egyik ráadásul még képzett és másokat szenvedéllyel képző, tanító nyelvész is. Nézzük csak, mit is mondott Brodskij Stockholmban: „A versíró azért írja a verset, mert a nyelv sugallja vagy egyszerűen diktálja a következő sort. Amikor egy költő belefog a versbe, rendszerint nem tudja, hogyan fog befejeződni, s időnként roppant csodálkozik az eredményen, hisz az gyakran jobban sikerül, mint hitte volt, s a gondolata messzebb jut, mint eltervezte. Ez az a pillanat, amikor a nyelv jövője beleavatkozik a jelenébe. Mint tudjuk, a megismerésnek három módszere van: az analitikus, az intuitív, s az a módszer, amellyel a bibliai próféták éltek: a kinyilatkoztatás. A költészet abban különbözik a többi irodalmi formától, hogy egyszerre mind a három módszerrel él... A versíró mindenképpel azért ír verset, mert a versírás a tudat, a gondolkodás, a világérzés hasonlíthatatlan katalizátora. Ha az ember egyszer kipróbálta ezt a katalizációt, már nem tudja megtartóztatni magát, ... függőségbe kerül e folyamattal, ahogyan a narkotikumokkal vagy az alkohollal kerülnek függőségbe. Azt hiszem, azt az embert nevezik költőnek, aki hasonló függőségben van a nyelvvel.” (Király Zsuzsa fordítása)

Abban bizonyos vagyok, hogy a mindent-olvasó, abszolút polihisztor Makkai Ádám jól ismeri Brodskij fentiekben idézett sorait és természetesen sok-sok versét. Nem tudom, a magyar kritikusok felfedezték a kettejük versbeszédének mélységes rokonságát, amely számomra teljesen nyilvánvaló. Akár tudatos, akár spontán, Isten-rendelte ez az „áthallás” kettejük költői dikciójában, számunkra mindenképpen nagy öröm, hiszen sok egyéb mellett az „Egy nemzetnél (nyelvnél!) sem vagyunk alábbvalók” megerősítése. Kanyargós úton jutottunk el idáig, Kovásznától egészen Stockholmig és Amerikáig, a lényeg azonban egy: Makkai tiszta és logikus istenes verse jelenkori költészetünkben e kényes és érzékeny műfaj egyik gyöngyszeme!

ZSILLE GÁBOR

Hazajutni nehéz

Makkai Ádám első közlései

Aligha válik dicsőségre, mégis őszintén bevallom: a költő Makkai Ádám csak négy évvel ezelőtt, 2014-ben lépett az életembe – akkor, amikor megkezdtem munkálkodásom a Magyar Napló folyóirat versrovatánál. Időközben elhunyt elődömtől, Csontos Jánostól örököltem néhány Makkai-kéziratot; az átadás-átvétel során zavart félmosollyal húzta elő szerkesztői mappájából az A4-es lapokat, melyek illetlenül régóta váraakoztak a megjelenésre. Igen, abban a percben csodálkoztam rá, hogy az általam mindaddig „csak” nyelvészprofesszorként tisztelt Makkai költő is – jöllehet akkor már három éve Kossuth-díjas volt. Emiatt érzett szégyenkezésemet később enyhítette, hogy ötven év alatti pályatársaimmal jártomban-keltemben Makkairól beszélve megállapíthattam: tájékozatlanságom korántsem egyedülálló.

Érthető ez a többünkénél kialakult műveltségi vakfolt, és nem holmi érdektelenségről vagy lustaság szülte olvasatlanságról van itt szó – sokkal inkább arról, hogy a Nyugatra emigrált költők munkássága „történelmi okokból” kiesett egy (vagy két) irodalmi nemzedék látómezejéből. A rendszerváltás idején felcsiholt figyelmet javarészt lefoglalta a két szellemi zászlóshajó, Márai Sándor és Faludy György újrafelfedezése. Az ő frissen kiadott életművik a könyvesboltok kirakatának központi helyére került – társaik anyaországba visszafogadása már nehezebben ment. Az Andorrából hazatelepült Csokits János visszhangtalan vidéki remeteségben hunyt el; a Wimbledonból sűrűn Pestre látogató Határ Győző a kilencvenes évek végén arról panaszkodott nekem egy beszélgetésünk során, hogy idegenül mozog fővárosunkban, mert az emigrációban elveszítette kapcsolatát a magyar nyelvvel: „Megpróbálok használni, de nem az igazi – mintha csak lombikban főzték volna, csupán egy lombik-nyelv.” És sokan meg sem kíséreltek hazatelepülni az anyaországi irodalmi közegbe, maradtak a tengerentúli távolban, mint például Horváth Elemér vagy a már elhunyt Kolombán Miklós, illetve maradtak Nyugat-Európában, mint a Hollandiában élő Kibédi Varga Áron. Az utóbbi években két jeles emigráns szerző tért vissza felesége oldalán, mindketten makacsul halogatták a hazatelepülést, és mindketten egy-egy trópusi szigetről érkeztek: Ferdinandy György Puerto Ricóról, Makkai Ádám pedig Hawaiiról.

2014-ben persze kíváncsian olvastam a Csontos János szerkesztői mappájából örökölt Makkai-verseket. Három szonett volt a *Hawaii éleghiák* című, 1958–59 folyamán írt sorozatból, három hangulatos villanás egy emigráns író életének dokumentumfilmjéből. Az első arról tudósít, érkezéskor milyen élmény kitekinteni a repülőgép ablakából a mélyben elterülő pálmafás szigetre; a második a sétarepülésre sorban álló turistákat és a piacon tolongó tarka népet ábrázolja; a harmadikból pedig egy ötvenes, kövérkés helyi borbélynő toppan élénk, aki a törzsvendég költőnek még szemgödörmasszázst is nyújt. A szövegekből megfigyelhettem Makkai egzotikus, trópusi versvilágát, nemkülönben leleményességét: a talán legkötöttebb versformának számító szonett második quartináját, illetve második terzináját egy bekezdéssel jobbra tolja, ezáltal egyéni elrendezést, szokatlan képet kölcsönöz a tizennégy sornak. Mindhárom költemény megjelent a Magyar Naplóban; szerkesztőként e-mailben értesítettem Ádámot a jó hírről, egy füst alatt megkérdeztem, lapulnak-e a tarsolyában új, közöletlen versek. Ő azt felelte, csak

egyetlen szonettet küldhet, első közléshez nincs több műve. Következő néhány sorát – engedelmével – szó szerint idézem: „A betegség miatt reszket a kezem és nagy fájdalmaim vannak. Kérem, beszéljen Csontos Jánossal, akinél több vers van egy későbbi közlés céljára. Kérem, válaszoljon minél előbb, nagyon el vagyunk itt szigetelve, tervezzük a hazaköltözést.”

Néhány hónap elteltével tervük szerencsésen megvalósult. 2015 nyarán Ádám már új otthonából, a Buda peremén található Kamaraerdőből hívott fel telefonon. Decemberben, nyolcvanadik születésnapja alkalmából százötven ember sereglett össze a Petőfi Irodalmi Múzeumban. 2016-ban pedig *Itthon* címmel frissen megjelent verseskötvényéről váltottunk néhány szót, immár tegező hangnemben. Az örömteli, már-már idilli képet árnyalta, hogy a testi szenvedés sajnos nem maradt Hawaiin, másrészt szíven ütött Ádám egyik új, nekem közlésre küldött tízoros verse, *Kint is bent, bent is kint* címmel. Olvasatomban ez megrázó tudósítás a szellemi senkiföldjéről, egy hányatott sorsú író-nemzedék hontalanságáról:

Bent is kint / mert / kint is bent / vajon / mit jelent / e híg ráció? / Kinek-kinek / saját kúnja szerint / külső-belső / emigráció.

Igen, a hazatérés nehézségei, a nyugati emigráns magyar szerzők visszafogadásának rögzös útja. Miről van itt szó? Az életmű beillesztéséről az anyaországi irodalmi életbe, meg az úgynevezett kánonba. Ezzel kapcsolatban több gond is fölmerül. Ferdinandy György esetében például az, hogy munkásságának számottevő része csak franciául létezik, mert azon a nyelven írta, és franciaországi emigrációjában – a magyar nyelvű kiadás bármiféle esélye, reménye nélkül – semmi nem indokolta a magyarra fordítást. Makkai Ádám (és az emigráns írók túlnyomó része) esetében viszont a legfőbb akadály a *másodközlés* honi fogalma, gyakorlata. 2016 derekán terjedelmes levelet kaptam Ádám-tól, ebből idézek:

„Tanácsod szeretném kérni. Első kötetem *Szomj és ecet* címmel 1966-ban jelent meg, a Tűz Tamással közösen működtetett AMI (Amerikai Magyar Írók) cégjelezte. Semmi szerződés, semmi jogi megállapodás nem volt köztünk. Tűz csinálta a maga dolgait, én az enyéimet; a jogdíj, az első vagy másodközlés kérdése fel sem merült. Második verseskötnyvem is az AMI égisze alatt jelent meg. Első hivatalos anyaországi megjelenésem a Héttorony Kiadónál történt, 1991-ben, *Jupiter szeme* címmel. Abba a könyvbe fölvettem hat verset az AMI-nál megjelent könyveimből. 2005-ben a *Jézus és a démonok imái* című könyvemben is közreadtam ugyanazt a hat szöveget. Ez a könyv azóta kétszer megjelent Erdélyben is, de soha semmilyen visszhangja nem volt.

Mindebből mi következik? Mi, Nyugatra disszidált írók és költők, a szerzői jogokat és közszemérmert sértő módon igyekszünk belopózni minden elképzelhető kiskapun. A hazai hivatalos irodalomtörténet tartozik egy hivatalos bocsánatkéréssel az emigrációs írók felé, melynek jeleként eltekinthetne a szabálytól, miszerint honorárium mellett tilos másodközlésben lehozni valamit. A Magyar Írószövetség pedig hozhatna egy határozatot a külföldön keletkezett és Magyarországon nem hozzáférhető művek másodközlési jogáról. Szövege az lehetne: minden szépirodalmi mű, amely külföldön jelent meg a szerző vagy más magánszemélyek finanszírozásában, bármiféle állami támogatás nélkül, mostantól hivatalos kiadásnak számít, és szerzői jogi védelem alatt áll.”

Valami olyasmit válaszoltam, hogy ebben nem az írószövetségünk illetékes, hanem az Artisjus, de alkalomadtán majd megszelleztetem az ötletet. A Parnasszusnak köszönhetően most itt az alkalom – én pedig éltem vele, és megcselekedtem. Reméljük a legjobbakat, Ádám.

SAITOS LAJOS
Bor és ecet

(M. A.-nak, a Szomj és ecet költőjének!)

Ugyan mi
mámoritóbb
a bor vagy az ecet

a bortól eszeveszetten
megrészegülsz

az „ecet”
maga az emlékezet.

Washington Award díjkiosztó gála, The Waldorf Astoria, 2003

PAYER IMRE

Makkai Ádám – egy világpolgár hazafi

Ami a leginkább megragad Makkai Ádám költészetében, az az utazás motívumához kapcsolódik. Az eltávozás és hazaérkezés olyan köreit járják be a versei, amelyek nagyon széleskörű művészeti, kulturális és kortapasztalatban részesítenek az esztétikum hídján keresztül. Művészi értékük mellett egyfajta kulturális bédekker hatása van a műveknek, ez döbönt rá, sokszorozza meg a magam újraértését.

Aművelt társalgási beszédhelyzetében, minőségi formakultúrától az arányosan felépített mondattanig, szólnak hozzám a költő üde, füge szellemiséget sugárzó költeményei. Mindezt oldott hangnemben, olyan humorral, amely nem kerüli el a realiztikus képeket sem, de sohasem válik otrombává. A verseiből áradó elegancia, amelynek áradása könnyedén és sziporkázóan szellemes, szintén megragad. A klasszikus modernség azon szemlélete hatja át ezt az alkotásmódot, hogy a gondolat a mindenható, nem a nyelvi működés. Az, hogy a Gondolatnak van elsőbbsége, több verse tematikusan is megjeleníti, például a *Jézus és a démonok imája* című. Ebben az interpretáció fogalma egyértelműen negatívumnak tűnik. A tiszta, az értelmezésnek nem kitett értelem és annak emanációja az egyedül lehetséges út az igazság feltárulásához és kinyilatkoztatásához. Az abszolút gondolatból ágaznak szerteszét a gondolatösvények. Ezért mondja a szerző, hogy minden vers egyetlen ős-vers része. Iróniája paradox módon épp ezáltal erősíti az Abszolút Logosz igazságát. A szó a szótár darabja, eszköz, nem a beszéd lét-teljességének a forrása. A nyelven kívüli tényekre, eszmékre mutat.

Makkai Ádám verseit történelmi tanúságtételként, eszmetörténeti gondolkodási tornaként és önéletrajzként is lehet olvasni. Személyes élettörténet, kulturált közéleti vélemény, emberi bölcselkedés összefonódik. Faludy György és Márai Sándor alkotásmódja ebből a szempontból közel áll hozzá. Jellemző módon, mint Márai, ő is megírta Vörösmarty Mihály *Szózatának* XX. századi parafrázisversét.

Az ő viszonyára a hazához az ambivalencia fogalmán keresztül juthatunk. Akármelyik pontján van a világnak, mindig a hazára gondol, ha Magyarországra érkezik, sokszor elégedetlen a körülményekkel.

A naplóként való olvasásmódot több szövegalkotó eljárás is elősegíti. Egyrészt a versek alatt – mint paratextus – sokszor ott szerepel az alkotás helye és ideje. Eszerint fontos, hogy hol és mikor gondolta azt a szerző, amit gondolt. Másrészt az is erősíti mindezt, hogy a költő élettényekhez, vagy egy időszakában őt hosszan foglalkoztató motívumokhoz kapcsolódó esszéversszerű sorozatokat ír, nem pusztán önálló költeményeket.

Szereti a *mi lenne ha?* elvontságát. Gondoljunk csak a posztmodernszerű verssorozatára Petőfi Sándornak és a vele kapcsolatos személyeknek a költő halálon túl megírt kvázi írásaira. Nekem a *Petőfi Tibetben és a Szellemi világban* című rész tetszik a legjobban, a multikulturalitás játékos egybevetésével. Ez a némiképp elvont játékoság a szempontból a hangsúlyozott elbeszéltséget hangsúlyozó prózaírás egyik szemléletére is emlékeztet. Erre a vonatkozásra az jellemző, hogy a megírás mikéntje nem a nyelviséget, hanem élet és fikció viszonyát reflektálja. Verstörténet és szövegiség megkülönböztetése helyett verstörténet és valóság kapcsolatára irányul az esztétikai észlelés. Az értékek rendje szilárd marad, az ábrázolás mint funkció a példázatszerű elvontság mellett is stabil.

Pogácsával, a pulival 1985-ben, a Michigan-tó partján

Úgy gondolom, a költőnek kimagasló műve a *Szomj és ecet* című vers. Ebben magára a Transzcendens Eseményre nyílik új nézőpont, a test emberi szemmel láthatatlan mikroorganizmusainak látköre világosodik meg a Teremtő Új Szövetség kivételes fényében, úgy, hogy az ecet nem humanizált kommunikációja emberi hangot kap és épp ezen a beszédközegen keresztül döbbenünk rá a Megváltás szent értelmére. A költemény esztétikai tapasztalatában valóban többletjelentése lesz a Teremtés és önmagunk megértésének.

Makkai Ádám változatos, tartalmas életutat járt be. Úgy, hogy mindig hazafi maradt. A rangos tudós, műfordító misszióknak tekinti a magyar nyelv és kultúra ügyét. Számomra különösen megragadó, hogy meg tudta valósítani Goethe nagytávlatú elképzelését, a személyiség olyan alkotó kiteljesedését, amely a művelődésen keresztüli világlátáson, állandóan építő fejlődéssel ösztönöz az értékes emberi életre.

S. BÉRES BERNADETT

Szonett + ars poetica

Makkai Ádám: A panasz joga című verséről

Tarjánai Eszter emlékére

A Kossuth-díjas (2011) és Kossuth Nagydíjas (2016) költő, műfordító, nemzetközileg is ismert és elismert nyelvész, a Magyar Szent István-rend kitüntetettje, Makkai Ádám életútjáról gazdag írott és televíziós interjúanyag¹ áll rendelkezésre, életműve feldolgozásához és megértéséhez pedig kiegészítésként szolgálhatnak önéletírásai.² Ezekben a beszélgetésekben leginkább a nyelvész-költő regénybe illő életéről, családi és szakmai kapcsolatairól esik szó, s csak rendkívül keveset tudunk meg költészetéről, művészetfelfogásáról. Magyar nyelvű versesköteteiről, melyek kezdetben az Amerikai Egyesült Államokban láttak napvilágot, majd a rendszerváltás után Magyarországon is megjelenhettek, számos recenzió, kritika született, s ezekből a *Jézus és a démonok imája* című, a költő 2005-ig írott verseit összegyűjtő kötet utószavában Neményi László közöl egy terjedelmes válogatást, mintegy a még rendelkezésre nem álló, Makkai egész költészetére vonatkozó hiteles monográfia pótlásaként. Ebben a kommentált szemelvénygyűjteményben nyomon követhetjük, milyen fogadtatásban részesítette Makkai megjelent műveit az emigráció irodalmának kritikája, majd később a magyar irodalomkritika és a kortárs költők (pl. Vas István, Weöres Sándor).³ A könyvismeretéseken és a kötet-kritikákon túl azonban Makkai költészetéről ez idáig nem született sem átfogó írás⁴, sem szövegközeli értelmezés. Jelen tanulmány egy korai autoreflexív versszöveg szoros nyelvi-poétikai értelmezésén keresztül kísérel meg adalékokkal szolgálni a Makkai-költészet recepciójához, valamint a szonett versforma és az ars poetica költeménytípus különös házasságának történetéhez.

1 Néhány fontosabb és nagyobb terjedelmű írás és televíziós portréműsor a teljesség igénye nélkül: BONCZIDI Éva, „A versek az ösversből jönnek: ez Isten ajándéka az emberhez” – beszélgetés Makkai Ádám költő-nyelvész-műfordítóval, *Helikon* 2016/13. <https://www.helikon.ro/a-versek-az-osversbol-jonnek-ez-isten-beszede-az-emberhez-beszelgetes-makkai-adam-kolto-nyelvész-muforditova/> (2017. december 15.); *Siető képzelet – Makkai Ádámmal Faragó Laura beszélget*, http://www.napkut.hu/naput_2000/2000_09/051.htm (2017. december 15.); SZEGŐ János, *Makkai Ádám: Álmodtam már szanszkritül is (2011)*, <http://www.litera.hu/hirek/makkai-adam-almodtam-mar-szanszkritul-is> (2017. december 15.); CSONTOS János, *Tűzhányók törében – Virtuális „hawai” dialógus Makkai Ádámmal*, *Magyar Napló* 2015/4, 55-61.; Balázs Géza interjúja Makkai Ádámmal, https://www.youtube.com/watch?v=JuQT8_0H0VE, 2005. december 19. (2017. december 15.); Veiszer Alinda két beszélgetése (m2 *Záróra*, 2011.04.14. és HírTv Alinda, 2016.04.03.) és Ugron Zsolna két részes portréja (*Duna World, A Nagyok* 23-24. rész, 2016. június)

2 Makkai Ádám, *Curriculum vitae*, <http://adam.makkai.org/curriculum-vitae/> (2017. december 15.); M.Á., *Az erő - Szabálytalan önéletrajz hatodfél évtized barangolásaiból versben és prózában*, Budapest-Chicago, 1979-2003; CET Belvárosi, Bp., 2003; M.Á., *Önszócikk*, <http://www.naputonline.hu/2017/04/22/makkai-adam-onszocikk/> (2017. december 15.)

3 Neményi László, *Tekintélyromboló forradalmiság és hagyománytiszteltet Makkai Ádám költészetében* (Kommentált szemelvények megjelent kritikákból) = Makkai Ádám, *Jézus és a démonok imája, Összegyűjtött versek (1952-2005)*, Atlantis-Centaur – Tinta Kiadó, Chicago – Budapest, 2005, 523-548.

4 A pontosság kedvéért természetesen meg kell említenünk Határ Győző 1966-os, tehát összefoglaló megállapításokat természetesen nem tartalmazó, de lényeglátó és a kezdet fő irányait felrajzoló írását Makkai költészetéről. Ld. HATÁR Győző, *Makkai Ádám* = H.Gy., *Irodalomtörténet*, DIA, PIM, 2011, <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000273&seclId=0000025762> (2017. december 15.)

Makkai Ádám: A panasz joga

Kelták és druidák ivadéka vagyok,
írva nagy keservem megírülök néha.
Tollam alól holtan hull ki a portéka,
dalom sírfelirat. Fagyott égen ragyog.
Nyelvem minden ríme titkos telefonszám,
melyet csak legősibb vérrokonom ért meg;
s köpenyt, – hogy elhülne tüze az igéknek –
sistergő hallgatás foszforfényre von rám.
Sóvárgón irigylem én az angol svádát,
mellyel a Nagy Szomszéd birodalma ékes
(s most, hogy száz országra hullni esedékes,
fonákul hunyássza mégis volt gazdáját)
én csak a halottak szótárát gyomlálom:
idegen csillagon virít az országom.

(Chicago, 1971)⁵

A *panasz joga* című szonett a $K^2 = 13$ [Ká a négyzeten egyenlő tizenhárommal] (1967-1970) című kötet *A panasz joga* című, negyedik ciklusának címadó verse. A verszöveg születését a záró keltezés 1971-re teszi, bár a kötet először 1970-ben látott napvilágot Chicagóban.

A vers nem csupán kötetben elfoglalt helye és autopoetikus vonásai okán kerülhet érdeklődésünk középpontjába. Makkai a fentebb említett interjúk, beszélgetések során nem nyilatkozik bőbeszédűen verseiről, költészetéről. Ez a vers az egyik ritka kivétel: a költő egy 2016-os interjúban a beszélgetőtárs kérdésére (*Szerinted miről érdemes manapság írni?*) fontos költői témaként jelöli meg a *panaszt*, és ennek társadalmi jelentőségét, s említést tesz erről a versciklusról.⁶ Emellett pedig egy másik, szintén 2016-os beszélgetésben a szonett versformában bevezetett sajátos újításáról beszél.⁷

Első pillantásra a shakespeare-i angol reneszánsz szonettet idézi a vers egy tömbbe nyomtatott tizennégy sora (melyek közül az utolsó kettő válik csak el kissé a sorok behúzása és különálló páros rímei által), azonban a három quartina (négy sorból álló tömb) ölelkező rímei (abbacddceffe) a korai olasz vagy petrarcai szonett sajátosságai. A szonett a magyar és az európai költészet legismertebb és legnépszerűbb versformái közé tartozik. Bizonyos szempontból rendkívül kötött, szigorú szabályokkal rendelkező, kifejezetten a hangzósággal, versdallammal és ritmussal operáló versforma⁸, más szempontból azonban végtelenül rugalmas, s bizonyos kutatók szerint épp ez a hajlékonyság, variáció-készség megmaradásának és népszerűségének záloga.⁹ A vers minden sora tizenkét szótagos – ez azonban sem az olasz, sem az angol hagyományra nem jellemző különös-

5 A tanulmány megírásakor a gyűjteményes kiadás szövegét használtam. Makkai, *Jézus és a démonok imája*, i.m., 229.

6 Ld. BONCZIDI Éva, „A versek az ősversből jönnek...”, i.m.

7 Ld. CSONTOS János, *Tűzhányók tövében...*, i.m., 60-61. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy ez a szonett formailag nem felel meg teljesen az interjúban adott leírásnak.

8 A szonett versforma jellegzetességeivel, típusaival, magyar elnevezéseivel kapcsolatosan bővebben ld. SZEPES Erika, SZERDAHELYI István, *Verstan*, Bp., Gondolat, 1981, 465-466.

9 Ld. pl. SZICETI Csaba, *Magyar versszak*, Bp., Balassi, 2005, 330.

képp, hiszen a szonett tradicionálisan ötös és hatodfeles jambusi sorok váltakozásából épül.¹⁰ Ebben a versben – noha kétségtelenül az időmértékes ritmuselv alapjain áll – nem határozható meg egyértelműen a lejtésirány. Többnyire trochaikusnak érezhetjük a sorokat, ami ritkaság a magyar szonett-költészetben, de néhol soron belüli anaklázis is előfordul (pl. második sor: - U / - U / - - / U - / U - / - -) sőt, néhol daktilusokkal pörgő hexameter-félsorokat, esetleg pentameter-töredékeket hallunk (lásd pl. a vers első sorát: - - / - UU / - UU / - UU/-). Mindezek az árnyalatnyi formai, verstani különbségek azt mutatják – főként egy tudatos, doctus poeta esetében¹¹, – hogy a jól ismert, rendkívül nagy hagyományokkal bíró kötött versformától való eltérés intenciózus, jelentéssel bír, és teret nyit a szöveg sajátos értelemképződésének.

A szöveg egyes szám első személyű lírai beszélőjének *panaszai* egzisztenciális természetűek, az idegenséggel, önazonossággal, megértéssel és alkotással kapcsolatos témákat érintenek. S bár a Makkai-életműben vannak kifejezetten ars poeticaként deklarált versek¹², melyek címükben, esetleg alcímükben is tartalmazzák ezt a terminust, úgy vélem, autopoétikus vonásai miatt ez a vers is az ars poeticák közé sorolható. Ezt támasztja alá mindjárt a vers kezdete is, mely egyszerre tűnik távolian egzotikusnak és bensőségesen ismerősnek, s emellett, hogy rögvest eltávolítja a lírai beszélőt a szerző biográfikus énjétől, a magyar irodalom egyik legfontosabb ars poeticájához kapcsolódik. Az első sor (*Kelták és druidák ivadéka vagyok*) egyértelmű önmeghatározó gesztusa, valamint szintaktikai struktúrája (birtokos szerkezet két birtokossal + létige egyes szám első személyű alakja) bizonyára minden, magyar költészetben jártas befogadóban Ady *Cóg és Magóg fia vagyok én...*¹³ kezdetű programadó és korszakalkotó ars poeticáját idézi, valamint egy kevésbé ismert versének (*Pap vagyok én*) kezdő sorait: „Igéim bővek, zengők, nagyok / Papoknak ivadéka vagyok.”¹⁴ A vers folytatásában azonban már nem érződik az Ady-féle magabiztos erő, sokkal inkább a küzdelem, a meg nem értettség, az idegenség, sőt, talán az önbizalomhiány (*Sóvárgón irigylem én az angol svádát*). A vers világtűrt idéző képei (*fagyott égen ragyog; sustergő hallgatás foszforfénye, idegen csillagon virít*), valamint az *ivadék-vérrokon* szavak által határolt szemantikai tér pedig egy újabb pretextus, Ady *Sem utódja, sem boldog őse...*¹⁵ kezdetű versének jelenlétét mutatják a vers hátterében. Amíg azonban az Ady-szövegek mögött harcos, dacos kiállást érzékelünk, *A panasz joga* sokkal inkább az *elhallgatás*, a *halottak szótárának* csendes *gyomlálása* felé mutat, hiszen a versben felbukkanó, költészettel kapcsolatos (szak)kifejezések rendre a halállal és a megértés lehetetlenségével kapcsolódnak össze: *tollam alól holtan hull ki a portéka, dalom sírfelirat; nyelvem minden rúne titkos telefonszám; hogy elhűlne tüze az ígéreknek; halottak szótárát gyomlálom*.

A versszövegben a költészet és a nyelvi/nemzeti identitás gondolatkörei egymásba

10 Erre utal egyébként Makkai is a fentebb idézett beszélgetésben: „Tudtommal én vagyok az egyetlen, aki a szonettnek mind a tizenegy sorát végigírmelteti asszonáncokkal, így: tíz szótagos hímrímek hét soron át, valamint tizenegy szótagos nőírímek hét soron át.” Ld. CSONTOS János, *Tűzhányók törében...*, i.m., 60. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a verstani kutatások a szonett sorok szótagszámait a 6-14 szótag között írják le. Ld. pl. MÓZES Huba, *Művés munka a vers. A szonett költőisége és kötetlensége*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 57. A Szepes-Szerdahelyi szerzőpáros a szonettet az olasz endecasillabo sorra vezeti vissza. SZEPES, SZERDAHELYI, *Verstan*, i.m., 461-462.

11 Weöres Sándor Makkai költészetének jellegzetességeként emeli ki a tudatosságot, a *gondos megformálást*, amint azt egy, a költőhöz frott, 1970. augusztus 24-én kelt levelében írja. V.ö. MAKKAJ Ádám, *Jézus és a démonok imája*, i.m., 554.

12 Ld. *Világtölcsér – Ars poetica helyett; Epilógus: Ars poetica* = MAKKAJ Ádám, *Jézus és a démonok imája*, i.m., 107 és 166.

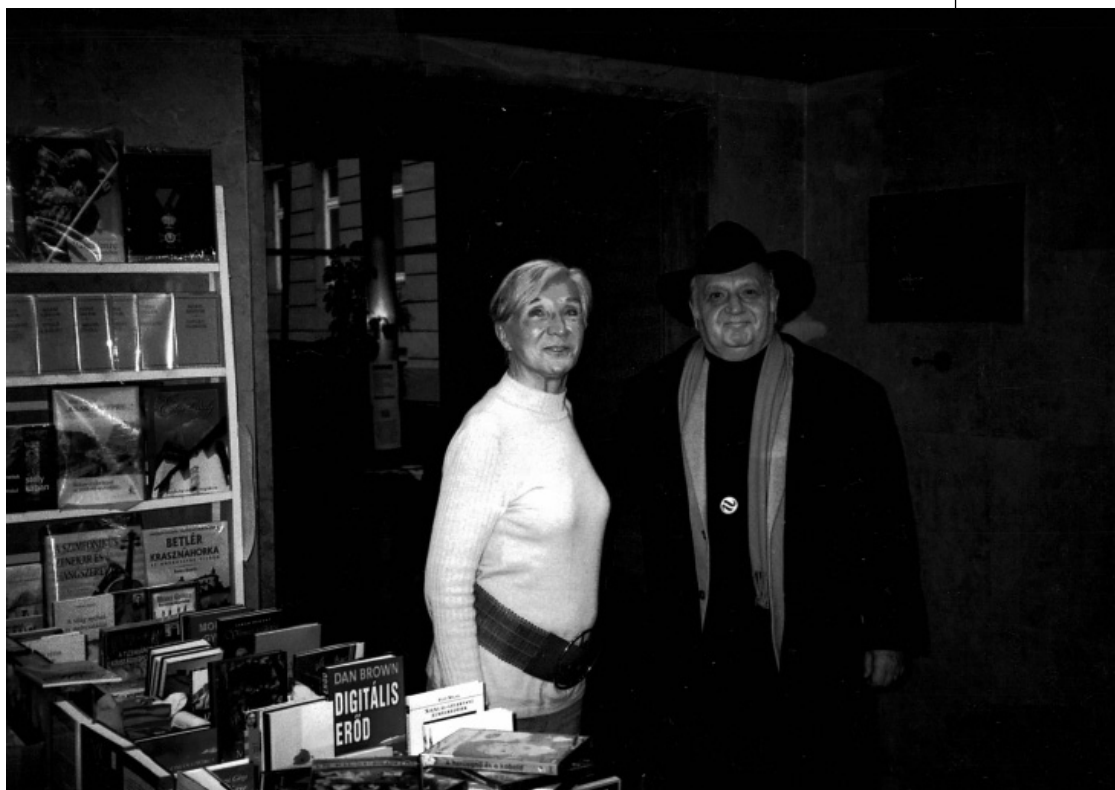
13 *Ady Endre összes versei*, szerk. LÁNG József, SCHWEITZER Pál, Bp., Szépirodalmi, 1989, I., 7.

14 *Lm.*, I., 140.

15 *Lm.*, I., 233. Különösképp ld. a második versszakot: „*Jagvok, mint minden ember: fenség, / Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces, messze fény.*”

fonódnak. E két téma egymásra íródását szemlélteti az öt egyes szám első személyű birtokos személyjellel ellátott főnév versen belüli elhelyezkedése: a harmadik, és negyedik sor első szavai (*tollam, dalom*) még az írás szemantikai mezejéből valók, a hatodik sor közepén és a vers utolsó szavaként álló főnevek (*vérokonom, országom*) már az identitás kérdésköréhez kapcsolódnak, s e két jelentésmező metszetében (az ötödik sor, verstanilag a második quartina kezdetén) ott áll a *nyelvem* szó. A harmadik quartina a szöveg keletkezésekor aktuális világpolitikai eseményekre ad halvány utalást, de talán nem is magukon a történéseken van a hangsúly (ezt jelzi a tizenegyedik és tizenkettedik sor zárójelbe tétele is), hanem sokkal inkább a széthullás, a meghunyászkodás képein. A vers szövegvilágában tehát az emberi, nemzeti és alkotói önazonosság valamiképpen a nyelvi megmaradás, a nyelvi identitás függvénye.

Az angol szonett utolsó két sora nem csupán nyomdatechnikai kivitelezése okán kü-

Zalán Magdával Budapesten, a Magyar Rádióban 2005-ben

lönül el a megelőző tizenkét sortól, hanem szemantikailag is fontos szerep jut neki: a leíró verstan tanulsága szerint a záró sorpár előtt fordultnak kell bekövetkeznie a versben.¹⁶ E két sor poétikai és nyelvi megformáltsága miatt is erősen különbözik az előző szakasztól. Az első két quartinában erősen uralkodott a lírai én jelenléte, a harmadikban háttérbe szorult, majd itt újra a középpontba kerül: a tizenharmadik sor az egyes szám első személyű személyes névmással (*én*) kezdődik, egy egyes szám első személyű, határozott igei személyraggal ellátott igével zárul (*gyomlálom*), a tizennegyedik sor (és a vers) utolsó szava pedig egy egyes szám első személyű birtokos személyjellel ellátott főnév (*országom*). E két sorzárlat azonos eredetű toldalékai teszik lehetővé, hogy a záró sorpár páros rímei is egyedülállóak a költeményben, három szótagú távoli asszonáncok (*gyomlálom,*

16 FERENCZ Győző, *Gyakorlati verstan és verstan gyakorlatok*, Bp. Nemzeti Ttk., 1995, 40.

országom), míg a vers többi ríme legfeljebb csak két szótagra terjed ki. A tizenharmadik sor földdel, növényekkel kapcsolatos, földhözragadt képei – *halottak szótára* mint kert vagy temető, a lírai én mint kertész, aki *gyomlál* – egyrészt éles ellentétben állnak az utolsó sor kozmikus képével (*idegen csillagon*), másrészt azt is átszövik (*virít*), különös módon tematizálva a saját – idegen kérdéskörét.

A szonett és az ars poetica viszonyát Arany János költészetével összefüggésben tárgyaló innovatív tanulmányában Tarjányi Eszter a *Naturam furcâ expellas...* című vers kapcsán rámutat, hogy: „a kétféle műfajisággal (t.i. szonett és ars poetica) járó hangvételt és hagyományt nehéz összeegyeztetni, nem csoda hát, hogy komoly szonettformában írt ars poeticával csak elvétve lehet találkozni a magyar- és világirodalomban, mivel a két műfaji hagyomány nagy súlya (t.i. hogy a szonett a lírai dalra jellemző forma, az ars poetica pedig a jóval didaktikusabb episztolai hagyományból nőtt ki – megj. S.B.B.) és egymás közötti disszonanciája könnyen a paródiával társító imitációs átírásokra, játékos reflektáltságra késztet.”¹⁷ Könnyen belátható az érvelés logikája, mutatkozik azonban a Nyugat korszakától kezdődően egy másik tradíció. Babits Mihály *A lírikus epilógja* (1903) és *Szonettek*¹⁸ (1910) című verse, valamint Juhász Gyula *Formát adni...*¹⁹ (1910) kezdetű költeménye, tehát a 20. század elejének ars poetica-szerű szonettjei más irányt mutatnak. Ezekben a versekben ugyanis semmiképp nem igazolhatjuk az imitációs, játékos, parodisztikus karakter dominanciáját. Sokkal inkább feltételezhetünk egy komor, a költészetet sötétebb megvilágításba helyező, az alkotás nehézségeit témává emelő tradíciót, melyben a versformának, s az általa indukált hangzósságnak jelentős, sokszor kiemelten ellentételező szerep jut. S amint Makkai egész költészete ezer szállal kötődik a Nyugat első nemzedékének költészetéhez, úgy illeszkedik *A panasz joga* is a fenti ars poeticák által kijelölt hagyománytörténeti vonalba.

17 Tarjányi Eszter, *Ars poetica-szerű szonettek, szonett-szerű ars poeticák – Arany János: Az ihlet perce és a Naturam furcâ expellas...* = *Pázmány nyomában – Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AIKAY Alinka, BAIKAI Rita, Vác, MondAT, 2013, 416.

18 Így szól a *Szonettek* első versszakja: „Ezek hideg szonettek. Mind ügyesség / és szenttelen, csak virtuóizálás. / Bár munkában manapság nincs nemesség, / ez csupa munka, csupa faragás.” *Babits Mihály összegyűjtött versei*, szerk. KELEVÉZ Ágnes, Osiris, Bp., 1997, 90.

19 Elég csak a vers kezdetét idéznünk: „Formát keresni minden gondolatnak, / És elvérezni egy fonák igén. / A parfümét érezni a szavaknak, / és tudni: minden szó gonosz szírén.” *JUHÁZ Gyula válogatott művei*, szerk. PÉTER László, ILIA Mihály, Bp., Szépirodalmi, 1981, 100.

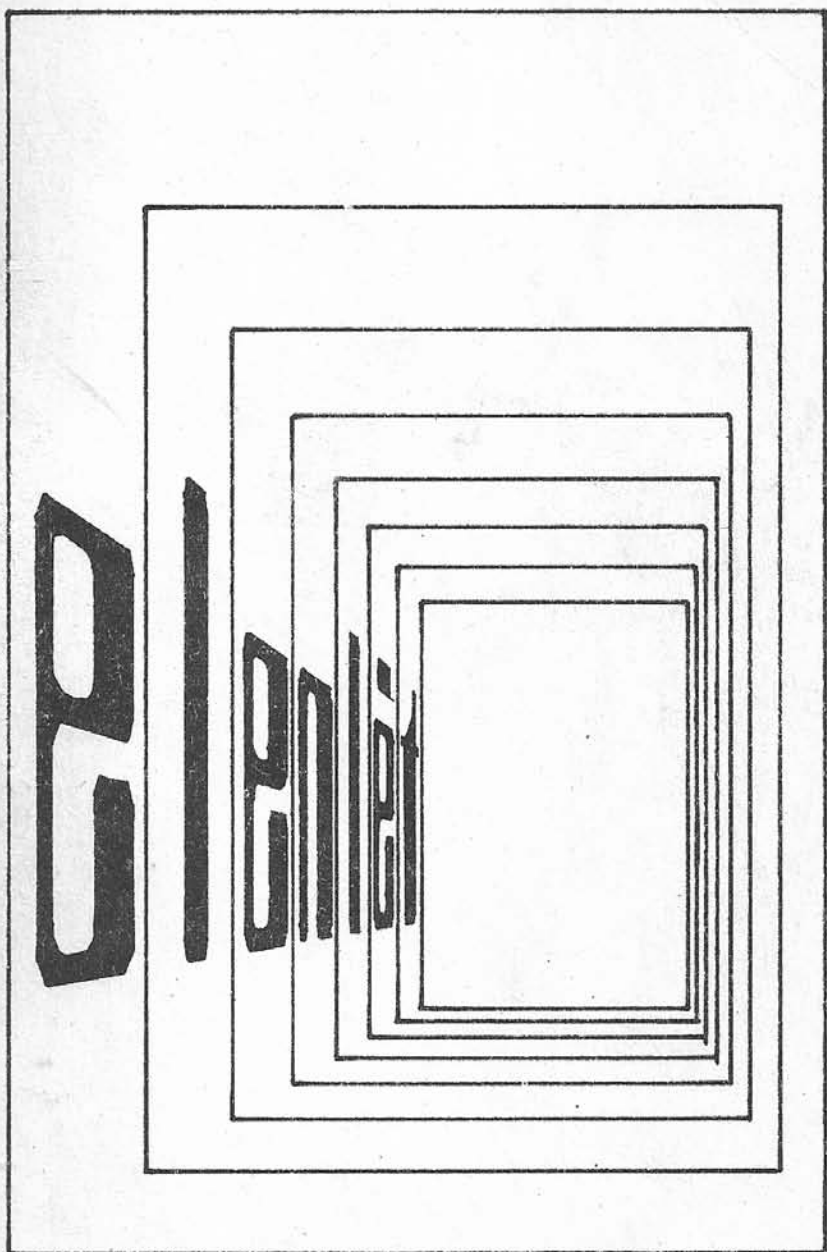
1

REDIVIVUS

1

REDIVIVUS

REDIVIVUS

REDIVIVUS – Jelenlét

PETŐCZ ANDRÁS:

A Jelenlét a '80-as évek elején

Visszatekintve egy majd' negyven évvel ezelőtti időszak történéseire, nyugodtan elmondhatjuk, hogy 1980 nem csupán „évtizedhatárhíd” volt, ahogy azt az akkori Mozgó Világ sorozata – amelyben a kor fiatal íróit, költőit kérdezte meg a szerkesztőség – hirdette, hanem *korszakváltás* is. Ma már tudjuk, de akkoriban még nem tudhattuk, hogy a közép- és kelet-európai rendszerváltások előtti utolsó évtized kezdődik 1980-ban, és ez az évtized, a „'80-as évek”, már az első – pontosabban „nulladik” – évtől kezdve előkészíti mindazt, amit tíz évvel később megéltünk. Talán ma már – fiatalabb generációk számára – nem is igazán érthető, átérezhető, hogy mitől is lelkesedett annyira az a 21 éves egyetemista, aki – amikor egyhónapos külföldi útja után hazatért – a pártállam vezető napilapjának a címdoldalán azt olvashatta, hogy „Folytatódnak a sztrájkok Lengyelországban”, és nem akart hinni a szemének. Mindez 1980 augusztusában történt. Jelen sorok írója valóban nem akart hinni a szemének, amikor – nem egészen 21 évesen – megpillantotta a pártállami napilap címdoldalát, hiszen korábban elképzelhetetlen volt, hogy egy egypártrendszerű diktatúrában, ahol a társadalom „vezető ereje” a „munkásosztály”, sztrájkok, országos méretű sztrájkok robbanjanak ki.

1980 kétségtelenül a változás éve, és ebbe a változásba huszonévesen belenőni nagyszerű érzés volt. A lengyelországi sztrájkmozgalmakkal természetesen és nagyon ösztönösen vállaltunk szolidaritást, amely szolidaritás tulajdonképpen csak abból állt, hogy kítűztük a lengyel szakszervezet, a Solidarność jelvényét. Kevesen tűztük ki, mert nem volt éppen veszélytelen vállalkozás ilyen jelvényeket hordani a városban, de a rendszer – talán meglepő módon – békén hagyott minket, pedig így jártunk egyetemre, belvárosi rendezvényekre, mindenhova. És nem csak olyan típusú alternatív estekre jártunk, amelyekben ott volt ugyan az „ellenállás melankóliája”, hangulata, „feelingje”, mégis „engedélyezett” estek voltak, hanem olyan összejövetelekre is, amelyek korántsem kaptak hivatalos engedélyt. Ilyen volt – többek között – az Óra utcai „hétfői szeminárium”, „repülő egyetem”, amelynek otthont Jávor István fotós és operatőr lakása adott, és ahol – gyakorlatilag *illegálisan* – olyan előadások hangzottak el, amelyek élesen bírálták az akkori rendszert, és ahol nyíltan egy új típusú, demokratikus, többpártrendszerű társadalmi berendezkedés lehetősége – mint nagyon is távoli perspektíva – körvonalazódott a hallgatóság előtt.

A lengyelországi sztrájkokkal és a hazai „repülő egyetemekkel” párhuzamosan ebben az évben, vagyis 1980-ban jelent meg hangsúlyosan, illetve erősödött meg a hazai szamizdat-mozgalom, vagyis sokasodtak meg az olyan jellegű kiadványok, újságok és könyvek, amelyek illegálisan, engedély nélkül jelentek meg. Ennek legismertebb példája a *Beszélő* című folyóirat volt, amely engedély nélküli, „föld alatti” nyomdában készült, de amely meglehetősen gyorsan ismert lett a politikailag érzékeny fiatal értelmiség, vagy egyetemisták körében. A *Beszélő* beszerzése persze nem volt egyszerű, a terjesztéséért akár börtönt is lehetett kapni, mégis – és ez is jellemző az akkori rendszer meghátrálására, bizonytalanságára – elég hamar elterjedt a hír a fiatal értelmiség köreiben, hogy egy magánlakásban bizonyos napokon ezek a kiadványok

megvásárolhatóak. A magánlakás, Rajk László lakása, közel az akkori Pesti Barnabás utcához, vagyis közel az ELTE Bölcsészettudományi Kar korabeli épületéhez, a Galamb utcában volt található, és ha az egyetemista az órái után arra járt, vehetett egy-egy szitanyomással, vagy fénymásolási technikával készített kiadványt.

Hosszú-hosszú lenne felsorolni mindazt, ami ezt az 1980-as évet izgalmassá tette, és – utólag elmondható – valamiképpen előrevetítette a rendszerváltás korszakát. A politikai rendszert megkérdőjelező, rendszerellenes szervezkedések mellett a művészeti, irodalmi kezdeményezések is új perspektívákat nyitottak. Nyilvánvalóan nem az akkoriban meglévő irodalmi intézményekre gondolok, sőt, éppenséggel a hivatalos intézményrendszert, kiadói struktúrát, állami folyóiratokat tartottuk használhatatlannak, merevnek, amelyben minden új generáció megjelenése nehézkes, kilátástalan volt. A hivatalos intézményrendszer mellett viszont létezett egy olyan struktúra, amelyik valamiképpen kívül állt a meglévőn, a *hivataloson*, vagy éppenséggel megkérdőjelezte azt. Ilyen volt például a jugoszláviai Újvidéken megjelenő Új Symposion című lap, illetve a párizsi Magyar Műhely című folyóirat, valamint a határon túli, vagy emigrációban levő könyvkiadók és folyóiratok közül jónéhány. A hazai lapok közül egyedül a korabeli Mozgó Világ jelentett tájékozódási pontot. Fialat íróként leginkább ezekre a szerkesztőségekre figyeltünk.

Beszélhetnénk még a kor művészeti mozgalmairól, a *mail-art* megerősödéséről, valamint az európai költészet útkereséséről, a vizuális és akusztikus vers újbóli feltűnéséről, amely jellemezte ezt az időszakot. Érinteni kellene a fiatalok politikai önszerveződését, azt az újbóli és újbóli igényt, hogy a KISZ mellett alternatív ifjúsági szervezetek jöjjenek létre. Ez az igény már 1980-ban megjelenik, beszélgetések szintjén mindenképpen, és évekkel később ebből az igényből nő ki majd a Fidesz, mint politikai alternatíva. És mindemellett beszélni kellene még – a korszakot vizsgálva – a különböző európai békemozgalmak megerősödéséről, amelyek visszhangra leltek az akkori hazai egyetemista fiatalok köreiben. Jellemző, hogy éppen ekkor alakítottuk meg néhányan a „kilencek békemozgalmat”, amely a későbbi Dialóg békemozgalom egyik őse volt, tagjai között Nóvé Béla, Szent-Iványi István és jómagam is jelen voltunk.

Nagyon röviden és vázlatosan tehát egy rendkívül izgalmas politikai és művészeti korszakban született újjá az ELTE Bölcsészettudományi Karon a *Jelenlét* című folyóirat, amely újjászületés – ahogy azt láthatjuk – élénk társadalmi mozgás, aktivitás része volt. Jelképes is lehet, hogy maga a folyóirat ötlete is úgy született, hogy éppen egy illegális, „repülő egyetemi” előadásra tartottunk Horváth Tamással, volt gimnáziumi osztálytársammal, aki ekkor szintén elsőéves volt, joghallgató, az ELTE Jogtudományi Karán. Vele kezdtük el a folyóirat szervezését, a szervezés pedig először, első körben mintegy „toborzást” jelentett, ami abból állt, hogy az akkori Bölcsészkar büféréhez hirdetéseket tettem ki, amelyben jeleztem, hogy el akarjuk kezdeni egy irodalmi lap szerkesztését, és akinek van kedve, jelentkezzen. Talán meglepő, de jellemző is a korszakra, hogy – miközben érezhető változások zajlottak politikai és társadalmi szinten – mégsem volt igazi aktivitás az egyetemisták részéről, gyakorlatilag egyetlen jelentkező volt a felhívásunkra, Kukorely Endre, aki akkor már nem is volt igazán egyetemista, talán éppen államvizgázott.

Hogy – utólag így látom – a meglehetősen naiv kezdeményezésünkől hogyan is lett kiadvány, folyóirat, vagy éppen „folyóirat” (az idézőjelet még később megmagyarázom), az, mai szemmel nézve, szinte képtelen történet. Talán csak az erős akaratumknak köszönhető. Pedig létezett korábban már a *Jelenlétnek* egy korszaka, 1972 és 1976 között, amelynek szerkesztésében Kulin Ferenc, Csaplár Vilmos, Szilágyi Ákos vettek részt, többek között, és amelynek megmaradt példányait a Bölcsész-

kar Jegyzetboltjában még öt évvel később is meg lehetett találni. Erre hivatkoztunk, hogy mi csak ezt akarjuk újraindítani. Bárhol kopogtattunk, hárman, Horváth Tamás, Kukorelly Endre és jómagam, mindenhol az elutasítás fogadott minket, egyfajta félelem, hogy mit is akar itt néhány egyetemista „ezekben a kaotikus időkben”, ráadásul – hivatalosan – ekkor már csak én tartoztam a Bölcsészkarhoz. Jellemző az is a kora, hogy semmiképpen sem akartunk a KISZ keretein belül kiadványt megjelentetni. Megkerestük Kulin Ferencet, aki a korábbi Jelenlét felelős szerkesztője volt, de ekkor már a Mozgó Világ kötötte le az energiáit, ő nyilvánvalóan nem tudott minket felvállalni. Akkor tört meg a jég, az elutasítás jege, és akkor éreztünk valamiféle reményt, amikor megkerestük a Bölcsészkar dékánját, Diószegi Istvánt, aki meglepő módon nem zárkózott el attól, hogy egy irodalmi antológiát hozzunk létre a Bölcsészettudományi Kar kiadásában, és ehhez hajlandó volt a nevét is adni, abban az esetben, ha a XX. századi Magyar Irodalmi Tanszék vezetése ezt támogatja. Megkerestük tehát az akkori politikai és kulturális hatalom egyik képviselőjét, Király Istvánt, aki a Tanszék professzora is volt, és aki – hosszas rábeszélés után – végül szintén nem zárkózott el, abban az esetben, ha a Tanszék „ellenőrizheti” a kiadványunk tartalmát. Koczás Sándor docens lett a Tanszék vezetése részéről a „szuperlektor”, és kijelöltek a számunkra egy „felelős szerkesztőt”, ő Csűrös Miklós lett. Csűrös nagyon jóindulatú volt velünk, semmibe nem szólt bele, mindenre csak bólintott. Emiatt kissé meg is mosolyogtuk őt, pedig nem volt helyes megmosolyogni, éppen annak köszönhetünk sokat, hogy nem szólt bele semmibe. Ez akkoriban bátorságnak volt nevezhető.

Mindemellett elhatároztuk, hogy heti, illetve olykor kétheti rendszerességgel Alkotókört hozunk létre. Hétfőnként találkoztunk a BTK „A” épületének egyik magasföldszinti helyiségében, ott tartottunk felolvasásokat. A forma kedvéért ezekre az alkotóköri összejövetelekre elhívtuk Csűrös Miklóst is, aki – emlékezetem szerint – szinte soha nem jelent meg ezeken az összejöveteleken.

A Jelenlét általunk szerkesztett első számának megjelenése, amely még antológia-ként látott napvilágot, további nehézségekbe ütközött. Mint kiderült, folyóirat-engedélyre semmi esélyünk nincs, ezt semmilyen formában nem vállalta fel a Bölcsészettudományi Kar vezetése, ezért döntöttünk az „egyszeri” antológia mellett. Az is kiderült, hogy a dékán ugyan felelős kiadóként nevét adja az antológiánkhoz, de annak megjelentetését engedélyeztetni kell a kor Oktatási és Kulturális Minisztérium Kiadói Főigazgatóságán, hiszen – a pártállamban – nem lehetett engedély nélkül nyomdába adni semmilyen kéziratot. Amikor – az alkotóköri összejöveteleknek köszönhetően – összeállt az első gyűjteményünk, és azt „ellenőrizte” Csűrös Miklós felelős szerkesztőként, illetve Koczás Sándor „szuperlektorként”, és a Dékán mint felelős kiadó aláírta azt a formanyomtatványt, amely a kiadási engedély megszerzéséhez volt szükséges, akkor végre mehettünk a kézirattal a Minisztérium épületének ötödik emeletére, ahol a Kiadói Főigazgatóság hivatala volt, és oda kellett beadnunk a teljes kéziratot, hogy ott azt „átolvassák”, és néhány hetes várakoztatás után az engedélykérelmet lepecsételjék, és ezzel zöld utat adjanak a kiadáshoz. Utána vihetjük a kéziratunkat az ELTE Soksorosító Üzemébe, a Maglódi útra, Kőbányára, ahol egyébként az egyetemi jegyzetek is készültek, és a meglevő papírok és dékáni megrendelő birtokában kérhettük, hogy az antológiánkat a nyomda elkészítse.

Mindebből látni lehet, nem volt egyszerű dolgunk. Újabb és újabb engedélyeket kellett szerezniünk, újabb és újabb ajtókon kellett kopogtatnunk ahhoz, hogy elmondhassuk, van egy kiadványunk. Mai szemmel elképesztően sok akadályt gördítettek az utunkba, mégis, egyetlen egy akadályt soha. Soha nem mondták azt, hogy nincs a kiadványunkra pénz. A rendszernek valószínűleg ez is a jellemzője volt. A „pénz” szót soha nem használták. Pénzről nem beszéltek.

Az Alkotókör, annak hírére, hogy nekünk már „folyóiratunk” is van – valójában hivatalosan nem volt –, elképesztően népszerű lett. Rendszeres találkozóinkon sokszor harminc-negyven fiatal is összejött, pedig elvileg sehol sem hirdettük ezeket az összejöveteleket. Pillanatok alatt kiderült, hogy a Jelenlétben mindenki publikálni szeretne. Olyan zárt volt a hivatalos folyóiratok rendszere, és annyira nem elégítette ki az igényeket, hogy egy „alternatív” lap igen gyorsan nagy népszerűsége tehetett szert abban az időben. Számos jó kéziratot kaptunk, és korántsem csak egyetemistáktól. Már az általunk szerkesztett első számban, amit még „antológiának” neveztünk, közöltük egy fiatal képzőművész, Háty Ágnes rajzait. Háty Ágnes a politikai ellenzék egyik meghatározó, markáns és egyébként rendőri megfigyelés alatt álló alakjának, Krassó Györgynek volt az élettársa, ilyen módon az a tény, hogy az ő rajzait közöltük, természetes módon hozott közel minket az akkor félig illegalitásban működő demokratikus ellenzékhez. Krassó a rendszerváltás idején a később legendássá lett Magyar Október Pártot alapította meg. Az is jellemző persze, hogy nekem mint a lap szerkesztőjének, a kiadás szervezőjének, fogalmam sem volt kezdetben arról, ki is az a Krassó György, aki egyébként rendszeresen érdeklődött a Jelenlét után, és engem is többször megkeresett a Bölcsészkaron, leginkább a félelemteli büfénél, ahol szinte a teljes napjaimat töltöttem akkoriban.

Hogy hogyan is lettünk „folyóirattá”, miközben nem volt lapengedélyünk, az is jellemző az adott időszakra. A minisztériumi Kiadói Főigazgatóságot az ismert költő és műfordító, Tímár György felesége vezette. Tímár Györgyné érezhetően szimpatizált velünk, amikor felvittük az antológiánk kéziratát engedélyezésre, és a második látogatásunk idején, amikor is a pecsétes papírt átvehettük, azt kérdezte, mintegy „civilként”, hogy tervezzük-e valamiféle folytatást. Én akkor elmondtam neki, hogy folyóiratot szeretnénk, de semmi reményünk sincs, hogy arra engedélyt szerezzünk. A folyóiratokra, lapokra az engedélyt egy másik hivatal, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala adhatta ki abban az időben, de nyilvánvaló volt, hogy ezt a hivatalt nem lehet megnyerni az ügyünknek. Tímárné tudta ezt, és csak annyit mondott, hogy „a következő kiadványt, mint ismét egyszeri kiadványt, itt, nálam engedélyeztessék”. Először nem értettem. „A címe lehet ugyanez, kis változtatással”, mondta Tímárné. „Lehet az a címe, hogy Jelenlét 2, meg aztán Jelenlét 3?”, kérdeztem. „Persze”, mosolygott Tímárné. „De az már olyan, mintha folyóirat lenne”, mondtam én. Tímárné erre nem válaszolt.

Így lett aztán „folyóiratunk”. Az „egyszeri” kiadványok mind Jelenlét néven jelentek meg, csak éppen számmal jeleztük azt, hogy hányadik Jelenlétnél is tartunk. A lapunk mind kivitelében, mind jellegében és tartalmában egyre inkább hasonlítani kezdett a hivatalosan megjelenő folyóiratokhoz, azzal a lényeges különbséggel, hogy a mi lapunk valóban „civil” kezdeményezésre, alternatív lapként jött létre.

Elképesztő mennyiségű kéziratot kaptunk, szerzőink többségének valójában semmi köze nem volt az ELTE Bölcsészettudományi Karhoz. Az akkori fiatal irodalom számos képviselője adott kéziratot, Endrődi Szabó Ernő, Kőrössi P. József, Bodor Béla, Bíró József nevét említhetem. Vannak olyan publikációk a '80-as évek elejének Jelenlétében, amelyekre – azt hiszem – szintén büszkék lehetünk. Ilyen például Rainer M. János tanulmányosorozata az ötvenes évek Irodalmi Újságjáról. Krassó György emiatt a tanulmányosorozat miatt kereste újból és újból a Jelenlétet. Politikailag nagyon kényes volt ennek a szövegnek a közlése, de sikerült, Rainer M. János első publikációi ilyen módon a Jelenlétbe köthetők. Ahogy arra is büszkék lehetünk, hogy sikerült megjelentetnünk Sükösd Miklós lengyelországi útjegyzetét, amit a Mozgó Világból a politikai cenzúra kivett. Egészen pontosan Sükösdnek ez az írása egy olyan dolgozat volt, ami miatt már akkor be akarták tiltani a Mozgó Világot. Mi, talán mert kisebb

példányszámú, marginális lapnak számítottunk, tudtuk közölni. És nagy szenzáció volt Allen Ginsberg verseinek a megjelenése is – Eörsi István fordításában –, olyan versek voltak ezek is, amelyeket a hivatalos folyóiratok nem mertek vállalni.

A Jelenlét és az Alkotókör pillanatok alatt került a figyelem középpontjába, egy erős politikai és kulturális mozgás részei lettünk. A Bölcsészettudományi Karon volt már egy ellenzéki politikai szervezkedés, amelyben olyan személyek vettek részt, mint Hodosán Róza, Révész Judit vagy Szent-Iványi István. Az Egyetemi Színpad színházi produkcióit Kardos Tiborczal az élén szervező csoportosulás is fontos volt. Mindezek mellett és velük együtt a Jelenlét és az Alkotókör is a korszakban meghatározó lett. Mivel azt is sikerült keresztülvinnünk, hogy a kiadványainkból néhány példányt könyvesbolti terjesztésre is átadhattunk, mindez erősítette a Jelenlét szerepét.

Ennek az ismertségnek volt köszönhető az, hogy 1983-ban megkaptuk Papp Tamástól a hetvenes évek avantgárd művészetét bemutató Szógettó antológia kéziratát, amely aztán a Jelenlét különszámaként jelent meg az évtized végén. A Szógettó megjelenése után a Jelenlét még folytatódott, kezdetben az ELTE kiadásában, majd a rendszerváltás után az általam alapított Médium-Art Stúdió irodalmi és művészeti egyesület folyóirataként. A legutolsó – a számozás sorrendjében a 37-ik – száma 2003 márciusában látott napvilágot.

A '80-as évek elején, persze, semmit sem tudtunk még egy lehetséges és valamikori „rendszerváltásról”. Egyszerűen csak annak örültünk, hogy ha nehéz körülmények között is, de működhettünk. A működésünk egyik csúcspontja volt, hogy az ELTE Közművelődési Titkársága, illetve annak vezetője, Vasy Géza felajánlotta, hogy a Jogtudományi Karon működő irodalmi körrel együtt kiadhatunk egy antológiát, ez volt 1983-ban az „Állóháború”. A Jelenlét részéről öten voltunk benne, Kukorelly Endre, Márton László, Turczy István, Szabó János grafikus, valamint a jelen sorok írója. Az Állóháború mellett a „jelenlétes” aktivitás színházi estek, performance-ok formájában is megvalósult, az Egyetemi Színpadon leginkább Kardos Tiborcz rendezésében, illetve vidéki művelődési házakban több fellépésünk is volt ebben az időben.

A mostani összeállításunk a '80-as évek elejének Jelenlét című „folyóiratából”, illetve az Állóháború című antológiából való válogatás, az akkori szövegek, illetve rajzok megidézése. Gyakorlatilag mindössze három év irodalmi, művészeti termékének az áttekintése, az 1981 és 1983 közötti időszak bemutatása. Kifejezetten irodalmi és művészeti válogatás ez, verseket, valamint fotókat, rajzokat gyűjtöttünk össze, ami azt is jelenti, hogy tanulmányt, esszét nem válogattunk bele ebbe az összeállításunkba. Ilyen módon Rainer M. János tanulmányorozatából sem közlünk itt és most, annak ellenére nem, hogy az volt az egyik legfontosabb publikációja az akkori Jelenlétnek. Nem közöljük még a Jelenlétben megjelent műfordításokat, ezért maradnak ki Allen Ginsberg versei.

Célja viszont ennek az összeállításunknak, hogy a korszak fiatal szerzőit megmutassuk. Láthatjuk ezáltal, hogy ki mindenki indult el az irodalmi pályáján a Jelenlétben, hogy ki mindenki kötődött – legalább egy-egy publikációval – a laphoz. Több olyan szerző is van köztünk, aki ma már irodalmunk meghatározó alakja, ilyen módon József Attila-díjas, Babérkoszorú-díjas, vagy akár Prima Primissima-díjas szerzők is vannak ebben az összeállításban, közülük sokan első publikációikat éppen itt, a Jelenlétben közzölték. Sokféle név, sok érdekes személyiség, akik valamikor novellával, verssel, vagy akár rajzzal, fotóval mutatkoztak be a Jelenlét oldalain. És vannak olyanok is, akik nem lettek különösebben „ismertek”, mert egy adott pillanatban talán úgy döntöttek, hogy a magánéletük fontosabb, mint a közszereplés. Mindezeket a szerzőket kétségtelenül összeköti az, hogy annak idején, a '80-as évek elején olyan munkákat jelentettek meg a Jelenlétben, amely munkák mai szemmel is frissnek, elevennek,

BECK ANDRÁS

Öltözködés közben

Öltözködés közben kinyújtott kezét,
úgy érezte a lelógó lámpába verte be.
Felnézett: „Hiszen nincs itt semmiféle lámpa.”
A csalódás nem indított el benne semmit
és egy pillanatnyi megtorpanás után
folytatta az öltözködést.

Csak később jutott eszébe az egész.

A dolgok természetetes rendje

A dolgok természetellenes rendje is felborul.
Már hátsó gondolataink sem biztosak.
Ahogy reggel felveszem az arcom,
Ahogy a szemem automatikusan csillog,
Ahogy a szám automatikusan mozog,
Ahogy a fülem automatikusan hegyezem.
Ahogy az arcom este elfelejtem levenni.

BODOR BÉLA

RANDEVU – RAG

főhúzoda
zórod
főhúzoda
zórod
mondmért
mondmért

nemhúzoma
zórom
nemhúzoma
zórom
dehatovább

szobrozunk
ittén
szobrozunk
ittén
lefagya
zórom

lefagya
zórom

ELEFÁNT – RAG

'zelefántnak bébi
'zelefántnak bébi
elővana elővana
zórmánya
bizonya
zórmánya bébi

'zelefántnak bébi
'zelefántnak bébi
hátúvana hátúvava
farkincája
bizonya
farkincája bébi

ámdemégis bébi
ámdemégis bébi
haköztük nincs
haköztük nincs
zelefánt
kárarfáradságér
bizonya
bébi

CSELÉNYI BÉLA
diákbentlakás

vézna sándorfíú hajlik
meztláb ing bele valamibe
ami rajta van
olyan mint egy ruha
bejön being a lányok
tenyéryni tévén néznek pucérságot

olyan mintha este lenne
olyan mintha campus lenne
olyan mintha nemileg
meg aztán olyan mintha sándorfíú mondana valamit
olyan mintha egy lány azt mondaná
 na és ha nincs hapsija
 muszáj mindenkinek hapsija legyen?
olyan mintha amannak ölében a kard tokja fulladozna
olyan mintha a pincében
 mikor már szállingóznak el
 egy néger zongorázna hálásan
 sápadt
 szupermagas
 tápszerszőke
 kuvaszemű mozgólépcsőfíúknak
 billentyűzene csak billentyűzene a pincében
olyan mintha wolframok izzadnának magnószagú verítéket
olyan mintha nyelvemen szólnának
olyan mintha találkoztunk volna

Budapest, 1982. XI. 18-19.

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

zété-nek, géjé-nek és cs-nek

a parkok a terek hatalmas szétlapított bolyhos síkokká hengerelt
 bulldózeres bukottforradalomósz mészfehér mészkék sercegés
 levert fölkelésként szanaszét gőzölgő délutánromok tócsafényben ázó
 járdák szőröcsögő-szürcsőlő revesbőrű aszfaltállatok irdatlan
 festékestubusok csillogó szétkent bélsara a falakon röpiülő
 pitypangbolyhok halála a balkonokon kattogó-ropogó-bokaharapó-ősz
 nedvező-szivárgó-napvizelet-ősz **most kellene**

EZERNYOLCSZÁZNEGYVENNYOLC

OKTÓBER

AVAGY

SZERZŐ DÉLUTÁN KEDVESÉRE VÁRAKOZIK ÉS
 KÖZBEN TÁVOLLÉVŐ BARÁTAIRA GONDOL

most kellene hogy megérkezz

légkalapácsok dübörgése a metróbejáratnál torkolatbúza
 mozgólépcsőalagúttíz: arcok testek srapnellisorozata
 szemgödörben az aluljáró szemgödörben szemétygödörben olvadó
 fagyalt gömbjei a szemétygödörben rózsaszín égszín tűzszín
 fagyaltgömbök gurigázása a szemgödörben
 kiégő kialvó bordóbáronybolhú szemgolyókban fagyaltgömbök olvadó
 cseppfolyósan szétszivárgó bukottforradalomósz
 október október októberi hókalitka-ősz galambcsontvázósz
 rókaszaglászóősz fegyveresek a szeldelt harántsávok
 szélben vég nélkül a befejezettség felé befejezetlenül a vég
 felé fegyveresek fegyveresek szemük fehérje mint döglött
 fóka prémje villog fegyveresek fegyveresek kurva ősz kurva
 ősz faszszopó rohadt kurva ősz hova tetted a szeretőmet
**mint rossz regényben olcsó fogás: most kellene hogy
 megérkezz** hova tetted a szeretőmet mért dübörög az összes
 vonat a számban mit keresnek ezek a tolató mozdonyok a
 pofámban kinek az élete ez Anélkül Bnélkül Cnélkül szerető
 nélkül MINDEN NÉLKÜL rohadék pályaudvarok rohadék metró
 rohadék főnökség hova tetted a szeretőmet mozik visszhangzó
 termeiben kerestem őt a parti lépcsők ajultjai között
 kerestem őt parkokban szökőkutak zúgóinál aluljárókban
 kerestem őt kerestem és kerestem itt ott és is is
 már mindenütt és kerestem kerestem rohadék európa
 hova tetted a bukott forradalmakat bukott forradalom ez
 az ősz bukott forradalom a fagyalt olvadó gömbje a
 szememben bukott forradalom a szétcsorgó háztetőkön a
 rohadék metrón a dadogó villamoson és a buszokon és a
 gépfegyversorozat-vonaton forradalom a könyv a

kezemben A SZERETŐM BELEBUKOTT A FORRADALOMBA a belebuktam a szeretőmbe a magány a magány a magányosok belebuktak a forradalomba szar szar szar ezernyolckilencszáznegyvennyolc te csillagszar te koponyámban élősködő daganat te koponyarohasztó here ezernyolcszáznegyvennyolc koponyát herélő halottasgödör-neve ezernyolckilencszáznegyvennyolc te kurva te **most kellene** rábasztunk a kismemzeti nagy ábrándra fiúk most itt a háromszín lábos moss benne szívet (lábát) tiburjános és tiszta (lábád mint) ragyogó szívedet emeld az égre: hiába: nem nyalja ki senki seggfej-szívünket megérte hát megérte sosemvolt szeretőért sosemvolt szabadságért SOSEMVOLT SOSEMVOLTÉRT te jános te te tiborlángos nem pofánkba agyunkba sül már agyunkba rohad szét a világnos világnos na ugye már világnos hogy mit mit is ugatok a kutyának nincs szabadság-konca de van seggnehéz nyakkolonca én már marikákat terítgető Juhász az leszek és énekelek szép hosszú sokezersoros éneket és közben **most kellene hogy megérkezz** hogy szart szart szart és szart a billikomba !NINCSEMBERFENN!NINCSEMBERLENN! de van katakomba és a katatonbákban van sok katibomba és lábaközi is van neki és melle gombja **most kellene hogy** és van neki melle-dombja bizony bizony tiburjánok acsítanak toporjánok gáborjánok kipriánok és leszarnak a legszebb lányok világnos na ugye világnos kiről kitől is van szó az őszről van itt szó az őszről a rohadék bukottforradalomőszről a rohadék hatalomőszről tavaly őszről jövő őszről ezernyolcszáznegyvennyolc-őszről amikor ellopták a szere **világnos-porcelánzöld szemek éjjeli madárcsont-tüzekként előttem most fölfénylenek**

FILIP TAMÁS

Kései trónbeszéd

Ugye minden világos barátaim?
Beköszöntött az időjárás, és
hőmérsékletre kell számítanunk.

Mindez rám is vonatkozik.
Bár álnéven ragyogok egy elfekvőben.
„Amatőr haldoklóra vár a formalin”
– ezt szoktam dúdolgatni. Belső
szerveim hazámra hagyom. S meg
mindig változom: már nem húzom föl
magam az apró bosszúságokon. De azt
azért megkövetelem, hogy az ágytál
előmelegített legyen. Az is jólesik
nagyon, ha a nővérke megfogja
a kezem. Látogatni ritkán
látogatnak. Tudom persze, egy nép
nem férhet be egy kórterembe.
Meg aztán a szag is riasztó
a kényes orrúaknak. Most elég jól
érezem magam: közvetít a rádió.
A tv is akarta, de azt nem
engedtem: ily rozoga főnököt
népnek látnia nem ildomos.
Ajánlom egyébként mindannyiuknak,
viselkedjenek mintha mindig adásban.
Értik ugye?

Most mi is következik? Nekem
legalábbis a csillagászati tél,
a felejthetetlen behajózás a kikötőben.

Feltételes

Megforgatnának kátrányban,
tollpilhében. Lehetnél
buta városok bohóca –
élvezhetnéd magad is a szennyet.

És röhöghetnéd, ki óvatlanul
végigsimit magán, ha rád néz.
Arcán szétlapul mosolya:
megnyugszik ön-tisztaságán.

Szurcsik József fotója

GARACZI LÁSZLÓ

Arc

Kezes. Akar. Idomul.
 Legyen ennyi elég:
 hártványi kesztyű.
 Idegpályák végén, mint lasszón.
 Gének tavasza. Fegyelem. Latyak.
 Önemésztés VAGY önpusztítás.
 Legyen ennyi elég:
 Lubickol a megfogalmazhatóságban.

Huszonhat

kezdetnek ennyi elég;
 végzetnek ennyi sok
 soknak ennyi kezdet
 elégnék ennyi végzet

A szinkópa-hal rejtély

2 nagymamádra és
 2 nagypapádra még
 csak-
 csak szoktál gondolni
 de eszedbe jutott-e valaha
 hogy a vízben oldódó hal
 vagy a halban oldódó horog
 vagy éppen a stégen oldódó horgász
 stb. mellett ott
 ott
 ott
 ott
 ott a helye Sartre ünnepi szavainak
 a tárgyaknak nem volna szabad
 megérinteniük az embert
 vagy másképp felöltött-e benned valaha
 hogy nem 2 hanem 4 dédnagyival rendelkezel
 és hogy hasonló a helyzet a dédpapikkal
 no és az ükők jobb rá se gondolni
 16 fergeteges koitusz

GÁSPÁR KATALIN

Blues egy blúzról

e villamoson a tömegben a blúzod
EGY BLÚZ
 azon töprengett valaki azon töprengett
 amin én
ELŐLEŐIVAGYHÁTULhátul kapcsolódik
 ami a blúz alatt és a mell fölött
S A MELL ALATT SA MELL FÖLÖTT
 a villamoson a tömegben
 a tömeg fölött
 ó a tömeg között
TEGNAP DÉLELŐTT SÜTÖTT A NAP
 nekítámaszkodtál az ablaküvegnek
ÉN VOLTAM
 én voltam az ablaküveg
ÉN
 és a kezem
Ó A KEZEM
 éppen odaért
Ó
 mindent láttam onnan ahol álltam
 mielőtt rádtaláltam én
 odaodaoda**ODAPRÉSELŐDTÜNK**
 mindannyian
 a blúz alá a mell fölé
A MENNYEKORSZÁGA VILLAMOSBAN
 bepárasodott ablaküvegek voltunk
 lélegzeteink nyomot hagytak a világon
LÉLEGZETED NYOMOT HAGYOTT
 Ó azokafelejthetetlen pillanatok
 csipődön a villamoson a tömegben
KÉT MEGÁLLÓ KÖZÖTT
MINDENKI TUDTA HOVA UTAZIK
 veled veled **VELED**
 veled akartunk kutazni mind
 blúzoddal a villamoson e tömeggel
 újsággal és széles aktatáskákkal és
 nadrágzsebekkel és nyirkos tenyerekkal
 a kezünkben zuhanni feléd
FÉLREÉRTHETETLENÜL ÉSZREVEHETETLENÜL
 közelebbközelebb**KÖZELEBB**
 mindannyian egymásba szerettünk
ISTENTEM! HÁT EZ A SZERELEM?
 gondoltam már akkor is én

KEMÉNY ISTVÁN
Elit negyed

Buda ajkai kissé nyitva voltak
álmában keltául mormogott
másfél órával éjfél előtt
Farkasrét felől egy vörös arcú jött

Pest fölött egy foszfortartalmú felleg
vigyorgott a neonszínű tájra
fagyos vonásaitól nyugatra
felhőtlen tér s a Vízöntő alakja

hanyatlottak és újra felcsillantak
pulzáltak a civilizációk
– már úton vannak, mindenki érzi
itt a bokrok közt fognak földetérni –

de most meg csöndben futkosnak a bokrok
sötét villák kerítésein túl
egy ablakban gyertyák jártak föl-le
egy nő kinézett és lenyult a földre

föltépte a gyepet az Alvilágig
belesikoltott, hogy nincs szerelme
azt is suttogta, hogy nincs leánya
és most jött el egy igazi szeánszra

A falu környéke

A kert az őzekig tart
és elvesz a gazban
kijjebb már csak a földek
és a földeken este kóbor emberek

a közelben erdő is lehet
s a fűben egy reflektor darabokra törve
Az erdő szélén álló Volvóban
alszik egy nő – aranyszínű a körme

Lassú időjárási front

Ma kígyó jön, hosszú, hegyes a szája
száraz a bőre, letarolja a gázt
mert ferdén kúszik, nem is értem
áthullámszik a Kálvin téren

ma kígyó jön bután szuszogva
feldől Laokón és Fiai szobra
és márványszobor száll a rétek fölött.

KISS EMŐKE

Frizura

agyamban valóságod
agyamban pokrócránc
valóság a gyűrődésben
Homlokomon: szerettelek
ráfésülöm hajam

Onnan ide

Mintha maga előtt
tolná az árnyékát:
vacsoraasztal fölött
fotópuszimegjöttem:
negyed konyak
elvékonyodik.

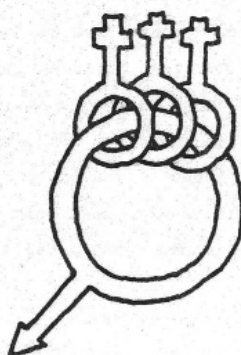
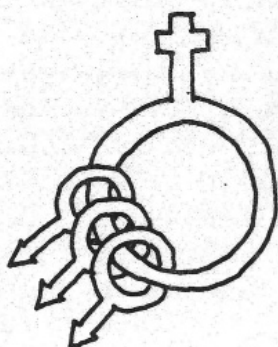
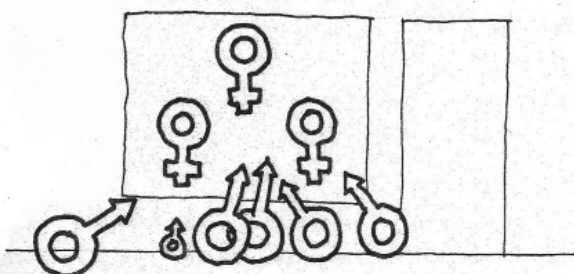
Maradvány

Fényt hozom ha távozom
emészttem maradék sötétet
szívembe szorította anyára.
Szerettetek:
az voltam, ami elől véd
a nyári tornác poros fénye.
Lesz mit feledni
a szerelmek délutánjain,
édesítő érintések
körnepiskában megülök.

Rend

1. Érdemelsz:
2. lehullott lomb ölet
3. ennyi ősznek egy színét
4. hinár hajat, fulladást
5. egyensúlyozó két bohócot
6. tócsataposó távozást
7. bekeretezett füvet
8. homokkal szeretkezést
9. közhangulatot
10. óvodát, iskolát és mindent amit
11. jogállamom megteremt dolgozóinak.

Háy Ágnes rajzai

KUKORELLY ENDRE

A sebek felmutatása

/Dans le labyrinthe/

Megmozdul.

Megérkezünk hiánytalanul
és olyan szorosán
a válogatás elé

pedig szólnak hozzá
megérinti a vállát valaki de
nincs oka rá, hogy válaszoljon

Azt gondolja
hogy a látogató kimegy a szobából
de nem, ellenkezőleg
odajön az ágyhoz

most már nincs elég világos
valahogy
benőttük a lámpakörtét

Kísérleti életrajz I.

A tombolán nem én nyerek
És a kezdés jogát is
valaki más kapja helyettem
a szereposztás szerint
De kettőnk közé a székre ül
és minden győztesnek örül
az a föltűnő kisgyerek
aki voltam

Még leásható rólam
a föld, a környék hulladéka
s az egész kép
részeire szedhető még
az összefüggő part
és először a tenger

Kísérleti életrajz 2.

'az Universitas bevonul a Dunába'

Végül
egy nyílásban mindenki elfér
és valamennyien a behavazott
Dunapartról az ünnepeles
folyóba gázolunk

és beállunk a sorba szüntelen
s bár senki sem üvölt mint néhány éve
mégis így állunk, egymás közelében
a pontos fogalmazás vagy
az apákba vetett hit nevében

A nyílásban mindenki elfér
úgy tűnik. Bár felvételi van.
S a villamos is innen az
épig ér.
A nyílás fölött pedig
ilyen és ilyen a tömeg és
csak közelről látszik az ember
mozdulatai egymásból nyíló
fehér folyosóin

NAGY ATILLA KRISTÓF

Asszonyi állatok kertje

„Szerelem gyűrűsférge, asszony”
/Utassy József/

Angyali üdvözlés

Ő Mária. Aranybarokk,
répanadrágos madonna,
s körülötte hullafoltos márvány.
Benne persze rejtelmes odvak
Felszakad hát az
elhagyatott membrán?
Nyakunkra tekeredik a
mennyei forródrót?
Befőzni télire szemérmét
nincs elég földrehullt,
elvetélt látomás.
Halkan didereg méhében
egy szem penészes málna.

steril vers

hörögve köröz
a rét fölött az ösztön
s az irdatlan valagú anyák
ellenek egyet két vihogás között
vagy metáلكék legyeket zabálnak
marokszám
szép steril este van
a hold félbeharapott here
kilépünk az oszlopcsarnokból
mindenütt szétszórt csontok
ködöt öklendő tátikák
hullámzó és steril
korintoszi gyárkémények
melyik madár szokott ilyenkor...
fülemüle?
csalagány?

-é, mely

néha tébollyal zuhan
ránk a gesztenye-tajtékos
zsíros éjszaka
s nem egy fehér-nép
émelygése ez

megkívántam a halál
gyász-gyöngyös
tétova emlőit
hűvös szemmel nézem
százados szeplőit
aggott-pisze orra körül

magam leszek
s egyre én

fiam szent zsófia

agykönny
vizenyős lötyögés
csuklóján bádogtusa
húsában álmos hulló
rágó ér

hogymennyire
szélfútta énség
hamvába csapódik
véletlen

tipikusan
a te
véletlened
ó aki én

PETŐCZ ANDRÁS

A tömeg önfeledt pillanata

/első variáns/

A kiskorú társadalom. A kiskorú társadalom.
Mosolyog. Cumizik.
Csoki után kap a kiskorú társadalom.

A kiskorú társadalom szégyenlős kamasz.
Focimeccsekre jár. Rekedtre üvölti a torkát.
A kiskorú társadalom balhékat csinál,
ezért szigorú ejnyebejnyét érdemel.

A kiskorú társadalmat dupla vállveregetésben kell részesíteni.
Ezután felszabadultan bólint. Nem politizál.
Engedelmesen ballag szülei után.

A kiskorú társadalom a tömeg önfeledt pillanata.

A tömeg önfeledt pillanata

/második variáns/

Ezek persze sajátos társadalmi kérdések.
Szigorú önfegyelem.
Nem kell túlértékelni a dolgokat.

Előbb-utóbb bepelenkázna vezetőink.
Megkapjuk a napi tejadagot.
A kiskorú társadalom.

Kiszolgáltattak és szeleburdik.
Kezeltek és lekezeltek.
Megsímogatottak és felpofozottak.

A kiskorú társadalom sörözni szokott.
Kedvetlenül morog bajusza alatt.
A kiskorú társadalom.

A tömeg önfeledt pillanata

/harmadik variáns/

Vannak, akik komolytalanok.
Fülük botját sem mozdítanak.
Ezek persze deviáns elemek.

A deviáns elemek a kiskorú társadalom legfőbb jellemzői.
A tudatos kiskorúak.
Az élvhajász semmittevők.

Valójában ők a tömeg önfeledt pillanatai.
Bennük testesül meg a jövő.
Széttárt lábú álmodozás.

A tömeg önfeledt pillanata az életuntság,
Ez az értelmetlenség jellemzője.
A kiszolgáltatott élvezése.

Valljuk be: bizonyos veszélyek is ebből adódnak.
Ahogy néhányan bemutatják a harakirit!
Amatőr módon, de eredményesen.

SAJÓ LÁSZLÓ

A világ ide légvonalban

a világ ide légvonalban
mint ide a bőröm

didereg
idedereng

át az általam
kitöltött úron

megérintem
nem értem

miért nem
tűröm

a világ ide légvonalban

zászló az északi
és a déli sarkon
én és aki-
nak magamat tartom

a világ ide légvonalban

megkövült légáram
zászló a légváron
tartom magam

a világ ide légvonalban

beáll a tenger
beáll a jégkor

/j/ég hasad
ember buborékol

AZ ARANYKOR AZ IDŐ CSIPKERÓZSIKA-SZÁJA-
SZÉLÉN LÓGATJA LÁBÁT CÁPÁKNAK DELFINEKNEK

TURCZI ISTVÁN

Útban Karthágó felé

— TROPFAUER HÜMÉRNEK —

a drégeli romok alatt ma

greenwichi idő szerint

újra találkoztam Vörös Vasziccsal

Hova ez a símaképző mindmegannyi?

kérdezte megilletődve és gigantikus bajsát

a hátamnak szegezve Na el innen

nem látod a táblát?

AKI A ROMOKAT ROMBA DÖNTI

AZ ELEFÁNTJAIVAL FIZET!!!

Pokolba a műemlékvédelemmel Szegény szájaló

nem tudta hogy fizikális természet vagyok

aki kényes az árnyékára nem szeretem ha

mögém néznek hátha belém látnak

s így átalakul a panoráma

Persze vacsora után felakasztattam

és élvez előjogaimmal

magamhoz vettem régtől irigyelt BRAUN

villanyborotváját

(Körkéses szólt Márdokeus

kedvenc kereskedőm

hogymálfázott és megsimogatta ejnye de

dudorodó zsákjait)

Hulla jó hecc volt ámbátor

nem üdülni jöttünk

fegyelem nélkül oda a diadal

gondoltam

Fel elefántra hát

Sorakozó

Frissen borotvált csapáson bokáznánk tovább

pökhendi mágneses mezőn újkori múmiák felé

de a nagy sietségben Márdokeus málhája földre zuhan

minő maleur

a zsákokból kihullt

tömérdek herendi porcelán

SÓTARTÓ

Rossz ómen

szólok s bosszankodom

ma már elmarad

a nagy prédaparádé

1982. jan. 1.

Jövő a múltban: jelen

I

Golyóbiztos vagyok
 Torkomban előerősítő továbbítja
 idegen idegek megsejtett ritmusát
 az impulzusok zavartalanul futnak tovább
 a csend páncélingébe öltözve ekképp védett lettem
 a szavak mint az ostya számban meghitt semmivé
 olvadnak öblögetésre semmi ok
 ünnepeles ez a pillanat még tömjén se kell
 Túlélem magam a lét félvezetőin titkon remélem
 a tengerig szívárgok vagy tovább
 s magamról eszembe jut maga a túlélés
 Túlélem magam és egy jól irányzott teljes hasonulással
 hullámverés leszek kitudhatatlan komisz
 nekicsapódom az első hozzám legközelebb esőnek
 és később száz év múlva sőt ezer
 ha kiszáradnak a tengerek emlékeimben lubickolok
 s azt mondom MAjd ez az öröklét
 Megállapíthatatlan leszek mint imbecilek kezében
 a kávéskanál magzatvizet iszom és
 digitális álmaim boldoggá tesznek
 spongyát rá mondják egyesek

II

sajátságosan
 sokkal több minden van
 Köldöksinórokon molekulákban atomcsend-egyezményekben
 pórusainkban gázkamrákban és mértani torzókban
 mint ami van
 betelepültünk önmagunkba s ami kívül esik
 ma még szavak membránjain lódul egyre közelebb
 immár lőtávolságon belül

Vasadi Péter

Emberi mesterség

Nem törtettem, nem
törttem soha, sehova.
Se föl, se előre, se be.
Ahol éppen voltam, ott
képződött meg a közép-
pont. De nem az "én",
nem a "miattam" - a
bennem. Csak fogta
magát, forgott egyet,
villant s egybeesett.
Illeszkedtünk. Nem
a vonzalmam, erőm,
sem az ellenszenvem.

Éppen a hiányuk. Az,
hogy én akartam ugyan,
de soha ↓ az enyémet.
Nem is tudtam, hogy van.
Mindig mással törődtem.
De valami, s az határtal-
lanul...Mi a csuda ez?,
gondoltam. Lestem rá.
Mekkora térség,
Színek, szavak, futamok
csúszkáltak higanyosan
ebben a nem-evilági,
folyékony üvegesben.
Nyugtalanító, örökös
fölvonulás. Néma, táncos.
Körülírt homályok és mint
alkonyi surlófény, adagokban.
Ki, és honnan, hová? Miért?
Lassan élesedik, elmélyül.
Mind rajzosabb. Megpiszkáltam.
Mintha nevetett volna. Ez a
tétova sűrűsödik az áttetsző
Ürességben, melynek már
alakjai vannak. Az, hogy
élesen figyelek, meg-
dolgoztam a gámat.
A várakozásom.
Vénnak. Ezek ↓ Ők.

Ami se idő, se varázslás,
Se ígéret. Marad a talán.
A testesülés lassú, de
folytonos. Most már szóról
szóra. Percről percre.
Végülcsata kósan ugyan -
megszületik. Nyomban
munkát követel, mint
egy csecsemő. Megkapja.
Ez öröm. Kiszakad s él.
Látom, ↓ igen szép.

LYRA HUNGARICA

VASADI PÉTER

Emberi mesterség

Nem törtettem, nem
törtem soha, sehova.
Se föl, se előre, se be.
Ahol éppen voltam, ott
képződött meg a középpont.
De nem az „én”,
nem a „miattam” – a
bennem. Csak fogta
magát, forgott egyet,
villant s egybeesett.
Illeszkedtünk. Nem
a vonzalmam, erőm,
sem az ellenszenvem.
Éppen a hiányuk. Az,
hogy én akartam ugyan,
de soha az enyémet.
Nem is tudtam, hogy van.
Mindig mással törődtem.
De valami, s az határtalanul...
Mi a csuda ez?,
gondoltam. Lestem rá.
Mekkora térség.
Színek, szavak, futamok
csúszkáltak higanysan
ebben a nem-evilági,
folyékony üvegesben.
Nyugtalanító, örökös
fölvonulás. Néma, táncos.
Körülírt homályok és mint
alkonyi surlófény, adagokban.
Ki, és honnan, hová? Miért?
Lassan élesedik, elmélyül.
Mind rajzosabb. Megpiszkáltam.
Mintha nevetett volna. Ez a
tétova sűrűsödik az áttetsző
ürességben, melynek már
alakjai vannak. Az, hogy
élesen figyelek, megdolgoztatja
agyamat.
A várakozás zenei.
Jönnek. Ezek ők.
Ám, se idő, se varázslás.
Se ígéret. Marad a talán.
A testesülés lassú, de

folytonos. Most már szóról
szóra. Percről percre.
Végül csatakosan ugyan –
megszületik. Nyomban
munkát követel, mint
egy csecsemő. Megkapja.
Ez öröm. Kiszakad s él.
Látom, igen szép.

Vasadi Péter; Újpest, 1926. június 1. – Budapest, 2017. november 24. (fotó: MMA, 2014)

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

Kálvária

/Vasadi Péter emlékére/

*„Visszasugárzik rá,
Kezéből a kenyér.”
/Vasadi/*

A szeretet ágai
bennük csöndesen
összeborultak,
és elkezdték a munkát,
a mívés alkotást.
Pihenő nincs, nem lehet,
egészen a hetedik napig.
Csak az elején álltak meg
amikor elmerengve nézték
az imént megalkotott
hegyet: állt ott,
mint valami lyukacsos,
megtört-kenyér,
s az idősebbik
amaz vállára tette izzó tenyerét,
majd folytatták a munkát.

És látták, hogy jó.
„Igen jó lett
minden.”

FECSKE CSABA

Talán

a nevére nem emlékszem
milyen volt szőkesége (barnasága
feketése) nem tudom már
de azt tudom ez j. gy.
talán férjhez ment gyerekei születtek unokái
talán elvált talán megözvegyült
talán megöszült azóta
talán néha eszébe jutok
mint most ő is nekem
ahogy azt pityergi te se vagy különb a többinél
talán nem voltam az
talán nem
talán

Próbálkozom

mindenre képes hosszú éjszaka
fülemben őrült tamtamok őrzsem
táncol tán valahol a tűz körül vadul
a forró sötétség rám ragad
súgja hang Isten merre van
így még sose féltettem magam
előnt a veríték mégis vacogok
szemembe szúrnak a csillagok
láthatatlan kéz a földre nyom
mindenfélével próbálkozom
hogy idejében érkezzen a reggel

Kilátszik belőlem

ez itt a talpamhoz tapadva
Miskolc megyei jogú város
lakóhelyem fél évszázada már
egykor szerencsét próbáló
fiúként rántott magához
és ha nem is mondták sokáig
jöttmentnek néztek mi tagadás
máig kilátszik belőlem Szögliget
mint falusi legények farzsebéből
a nyeles fésű vasárnap délután
a mozi előtt egyik év fölزابálja
a másikat a város a falut hogy az
egyik ne lakjon jól de a másik
elfogyjon lassan fattyút hoz világra
a megejtett emlékezet szomorú
arcok tapétázzák ki éjszakáimat
én már mindenkit magamra hagytam
szurokként kerül szét a sötétség
beleragadok kétségbeesetten
bámulom a holdat a Teremtő
ödémás kézfejét

LÁZÁR BALÁZS
Csillagalom

Csillagalomba bújt el az Isten
Lüktet a Vanban, lüktet a Nincsen.

Zizzen a Lét, ha mozdul a kérdés,
Csúszik elő a csendből a kétség.

Tágul a tér, de áll az idő már:
Pillanatokból végtelen oltár.

Lepke a test, ha lélek a szárnya,
Húz le titokban életed árnya.

Szétvet a szívnek vágyteli álma,
Hullnak a színek benned a sárba.

Bomlik a nappal, érik az éjjel,
összekeverhetsz földet az éggel.

Tükre a múltnak, éteri képe:
Fénnyel üzen az űrnek a széle.

Csillagalomba bújt el az Isten,
Lüktet a Vanban, lüktet a Nincsen.

Kígyó a fűben

Olyan az alma íze amilyen a fája,
H. úr bele is harapna magába,
hogy megérezze húsában őst
és énjének mélyén a génjét,
melytől épp olyan lett amilyen.
A vér böszmesége ahogyan
a gyanútlan emberben kicsap,
összezavarva érzékeit, pedig
oly könnyűnek tartotta egykor,
eminens diákként Wittenbergában,
mit alig tud most teljesíteni,
s nem sejtette, hogy családja
mérgezi meg gyenge vágyait.
Bár túl a félelmeken és dühön
végülis csak magát vádolhatja
valójában ostoba döntéseiért.
De hogy felnyitotta szemét szellemapja
nincs veszve még, csak vigyázni kell ma:
Latet anguis in herba.

JASSÓ JUDIT

A testről és a lélekről

Kertes háznak indultam, de panellá
Nőttem. Valamikor a kilencvenes évek
Elején, huszonéves koromban
Gyors ütemben kezdtek bontani,
Anyám, a kor, a barátok mind
Elhordtak belőlem egy darabot, ezért
Elköltöztem otthonról, és alapjaimtól
Újjáépültem.
A tervrajzot mindig mások készítették,
Én csak idomultam, nőttem,
Terebélyesedtem, gyerekeket szültem,
Férjhez mentem, észre sem vettem,
S már a tízedik emeletről néztem ki.
Próbáltam elszökni, amikor földrengés volt
Az egyik évben, várt rám egy autó
Pár utcával lejjebb, és valaki, akire ha
Rágondolok, visszapillantó tükörből
Néz rám, ez egy ilyen élet, folyton
A hátsó ülésen utazom.
Szóval elkészült belőlem a ház,
Kilátás hegyekre, a völgyben szép
Kertes házak – valakinek sikerült,
Ami egyszerre tesz iriggyé és boldoggá –,
Minden reggel őket nézem, míg
Elkortyolom a kávémat, ahogy
Rájuk süit a nap, a gyerekkoromat idézi.
A konyhaablakom mellett
Van egy darázsfészek. Még bukóra sem
Nyithatom a bal szélső ablakot,
Ételre, itatra, édesre, paprikásra
Rögtön megjelennek. Múltkor
Leütöttem egyet, a rovar rövid
Haláltusája alatt a szívemig bevézreztem.
Este egy másik esett a ciderembe,
Egy hónappal később egy harmadik
Megcsípett a lábfejemen, amely így
Bokáig ödémás lett. Vér itt, víz ott,
A panellemezek átázására más is
Felfigyelt. Darázs az álomban:
Semmi jóra nem vezető gondolatok.

A belém
Fecskendezett hisztamin arra
Emlékeztet, hogy az épületek
Általában nem tökéletesek.
S talán minden háznak lelke van,
Azért nem illeszkednek pontosan
A lemezek, ott van a panelrés,
Egy kis levegőhöz jutni.

TÓTH CSILLA

a szerelmes versről

azt mondod, hogy én sosem írok szerelmesverset,
és most sem,
bár azt talán végre kimondhatnám,
megragadva az alkalmat,
mert még egy ilyen nem lesz, a fentiek miatt,
hogy te nyilvánvalóan egy másik planétán élsz és vagy,
én pedig ezen, itt ahol,
vagy fordítva, nem az a lényeg,
hanem a híd hiánya, ami értelemszerűen
nincs két bolygó között, nem is volt
átjárhatóság
és nem is lesz soha, ez a bolygók természete,
mi nem ugyanazon folyó két partján, ha érted,
hogy mire gondolok, minket nem mos össze
semmi, ellenben sokkal inkább
a saját pályánkon, odavetve az égre
néma és időtlen vonzásban,
de ez egy teljesen felesleges és kegyetlen dolog
felerősödő-elhalkuló, rendszertelen jeleket
fogni és küldeni egymás felé, miközben
azt se tudom ott vagy-e még, majd,
és valaha,
talán megérted, hogy én csak emiatt, nekem egyéb
indokom nincsen, de én minket érintő
 eget rengető történéseket, úgynevezett
szerelmes verset soha nem fogok

a keresésről

a keresés nem hozott eredményt,
eltűnt, felszívódott, a föld nyelte el,
a tudómozgás, a pulzáló le-fel,
nyit- és összezár még itt van,
a test még sincs sehol,
hol lehet?
láthatatlan tekintetét a tekintetemmel
követhetem, a hangjára hátra fordulok
és megyek tovább,
nyomot hagyott a növényeken is,
a keze nyomát, s a falon itt is ott is
lyukak és lyukak, fekete bogarak
a fel nem aggatott festmények mögött,
letört körmén lakk, kopás,
a poén, amit elsütött, most esik le,
mint ahogy valamikor levele is
időről időre megérkezik,
ha az övé,
ha tényleg létezett,
mint mondtam, a test nincs
velünk, ahogy ölelt, szidott, levest
szedett, nincs velünk,
mindez csak spekuláció,
emléknek nevezett valami, mákgubó

GÁTI ISTVÁN

Dal a nagy büdös semmiről

Jár az utcán a nagy büdös semmi.
Hogy tud a hiány ennyire lenni?
A mondat közti térben baktat,
És ingerlően részletgazdag.
Mint izom nélküli erő,
Körötte ólom a levegő.

Örök társad a nagy büdös semmi.
Esténként betér testedből enni.
Tompul a tudás, a fogad lukad,
És ködbe vesznek eszmék, utak.
Kietlen úrbe hull a por
Nulla óra nullakor.

Terjed benned a nagy büdös semmi.
Viszik a vénák, a dobhártya zengi,
És kényszerít, hogy megtekintsed
A homokszemként pergő nincset.
Míg szénatommá alakít,
Csak játszd a büszke valakit!

Torpanások

Térfogat

Nyitott ablakon,
Ha berepül egy lepke,
Hiánya kiszáll.

Forgás

Fut a talicska
Ezer levél-utassal
Új tavasz felé.

Nagyság

Szandálos bácsi
Vizsgál egy fülhallgatót,
Hogy kifér-e Bach?

Tereget

Fönt egy repülő.
Lógnak égi madzagon
Hófehér ruhák.

Munkavédelem

Átadás előtt,
A mozgó daru fölé
Ki tett szívárványt?

Szomj

A büfé zárva.
A kiszögelt árjegyzék
Nem oltja szomjad.

Páncél

Páncélt növesztek.
A kavargó külvilág
Még sérülékeny.

Római

A Duna-illat.
Kavicsos lépsz, orrodban
Ott a gyerekkor.

Étvágy

Kinyitott a bolt.
Széles forgóajtó nyel
Éhes tömeget.

Öv

Szorít az öved.
Te vagy sok vagy körötted
Kevés a világ.

GULISIO TÍMEA

Császármetszés

Nem lehetek senkid
Csak bogáncs a mellfixben
Más szült és mást szültél

Megyek veled
Akárhova
Csak vigyél

Fehér hasadra ökörnyal
Von varrat
Gyógyulok – beléd

Nagykorúság

1.

Mert mindent olyan olcsón megúszok,
egyszer majd drágán megfizetek.
Feláldozom magam
a hitetlenség oltárán.
Nem tölt be semmi,
mert nem töltök be semmit se.

2.

Nem megy a berúgás,
se a belerúgás.
Javíthatatlanul megjavultam.
Hol vannak a plüssemberek,
és az édesszájú mackók?
A lényeg mindig kimarad.

3.

Gesztenye hull,
madarak és repülők.
Szőlőre tapostunk,
és reményteli szemekre.
Szendvicsbe paradicsomot passzíroznak,
Földbe anyát és gyermeket.

Szívbillentyű

Koplak és köhögök,
De nem vagyok Chopin.
Zongora helyett írógép,
Eső kopog helyettem.
Nyolc napon túl
Sem gyógyulok ki
Belőled.
Nektek csupán látélet,
Nekem saját mauzóleum.
Igaz, csak a szíved
Órzöm.
Azt sem egészen.
Tegyünk úgy, mintha élnél.
Nekem nem megy ez a játék se.

Éléskamra

Őszi reggeleken
Bőrkesztyűbe ugatnak a kutyák
Az egerek copfból építenek fészket
A sparhelt odakozmált
Szerelmekről énekel
A háziasszonyok diót törnek
És hidegre teszik
Férfjüket
Véres inget hajtogatnak
Tulipános ládába
Zsíros kalapot akasztanak szegre
Kóbor szeretők vonyítanak
A hidegbe
Ma az ásó szüretel

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító, főszerkesztő: Turczy István

Szerkesztik:
Turczy István (vers, tanulmány)
Szöllösi Mátyás (olvasószerkesztő)
Király Farkas (on-line)
Vass Tibor (képzőművészet)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logo: Urbán Tibor
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczy István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Sokszorosítás: MIPRODUKT Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu